

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Л.А. КИСЛОВА

**МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КРАЇН В
УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ РИНКУ ЧОРНИХ МЕТАЛІВ**

Маріуполь – 2013

УДК 339.166.2:669.1
ББК 65.428.532

*Рекомендовано до друку вченою радою
Маріупольського державного університету
(протокол № 4 від 27.02.2013 р.)*

Рецензенти:

Завідувач кафедру „Міжнародна економіка” Донецького національного університету, д.е.н., професор Макогон Ю.В.

Завідувач кафедру „Менеджмент та маркетинг” Херсонського національного технічного університету, д.е.н., професор Савіна Г.Г.

Автор:

Кислова Л.А., к.е.н., доцент кафедри економіки та фінансово-економічної безпеки Маріупольського державного університету

Кислова Л.А. Міжнародна економічна діяльність країн в умовах глобалізації ринку чорних металів: Монографія. – Маріуполь: МДУ, 2013. – 224 с.

У монографії досліджено теоретико-методологічні основи міжнародної економічної діяльності в умовах глобалізації, висвітлено особливості умов міжнародної економічної діяльності країн на глобалізованому ринку чорних металів, визначено напрями інтеграції українського металургійного комплексу у глобальний ринок чорних металів.

Для наукових співробітників, керівників і фахівців господарюючих суб'єктів, зокрема, металургійних підприємств, викладачів та студентів вищих навчальних закладів та усіх, хто цікавиться проблемами розвитку ринку чорних металів у контексті міжнародної економічної діяльності та питаннями формування національної промислової політики.

УДК 339.166.2:669.1
ББК 65.428.532

© Кислова Л.А., 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....		5
ПЕРЕДМОВА.....		6
РОЗДІЛ 1	ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	9
1.1.	Теоретичні основи та історичні аспекти розвитку глобалізації.....	9
1.2.	Матеріально-сировинний сектор світового господарства в системі глобальних виробничих, торговельних та інвестиційних відносин.....	27
1.3.	Міжнародна економічна діяльність країн світу в умовах глобалізації.....	44
	Висновки до першого розділу.....	68
РОЗДІЛ 2	ОСОБЛИВОСТІ УМОВ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇН НА ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ РИНКУ ЧОРНИХ МЕТАЛІВ	70
2.1.	Характеристика структурних мегатенденцій розвитку ресурсного і виробничого потенціалу світового ринку чорних металів.....	70
2.2.	Структурні та кон'юнктурні чинників трансформації світового ринку чорних металів в умовах циклічності економічного розвитку	84
2.3.	Дослідження міжнародної економічної діяльності країн- учасниць світового ринку чорних металів	112
	Висновки до другого розділу	131

РОЗДІЛ 3	НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО МЕТАЛУРГІЙНОГО КОМПЛЕКСУ У ГЛОБАЛЬНИЙ РИНОК ЧОРНИХ МЕТАЛІВ.....	132
3.1.	Перспективи розвитку світового ринку чорних металів в контексті реалізації інтересів українських виробників.....	132
3.2.	Визначення конкурентних переваг українських металургійних підприємств на світовому ринку.....	148
3.3.	Напрями диверсифікації чорної металургії України в кон- тексті реалізації стратегічних завдань державно- приватного партнерства	178
	Висновки до третього розділу.....	191
ВИСНОВКИ	193
ДОДАТКИ	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....		207

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БРІК – Бразилія, Росія, Індія, Китай (група країн, економіки яких динамічно зростають);

ВВП – валовий внутрішній продукт;

ВДВ – валова додана вартість;

ВЕД – вид економічної діяльності;

ЄС – Європейський союз;

ІДСГ – індекс диверсифікації сировинної галузі

КВЕД – класифікація видів економічної діяльності

НДДКР – науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи;

НДР – науково-дослідні розробки;

НТП – науково-технічний прогрес;

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку;

ПАР – Південно-Африканська Республіка;

ПКС – паритет купівельної спроможності;

РЕВ – Рада економічної взаємодопомоги;

САС – Світова асоціація сталі;

СНД – Співдружність незалежних держав;

СОТ – Світова організація торгівлі;

США – Сполучені Штати Америки;

ТВВ – таблиця «витрати-випуск»

ТНК – транснаціональна корпорація;

ТФПГ – транснаціональна фінансово-промислова група;

ЮНКТАД – Комітет з торгівлі і розвитку ООН;

ІІSI – Міжнародний інститут чавуну й сталі.

ПЕРЕДМОВА

Глобалізація ринку чорних металів як важливого компоненту матеріально-сировинного сектору світової економіки є невід’ємною складовою економічної інтеграції – домінуючої тенденції загальносвітового розвитку. Для України це обумовлено як глобальними тенденціями розвитку торговельних відносин у сфері розподілу та використання дефіцитних матеріальних ресурсів, так і посилено дією взаємопов’язаних між собою внутрішніх факторів розвитку виробничого потенціалу галузі. По-перше, перехід до ринкової економіки та подолання трансформаційної кризи (у першій половині 90-х рр.), в умовах розвитку успадкованої після розпаду СРСР структурної кризи, зумовили необхідність виходу українських металургійних підприємств на зовнішні ринки. Останні виступили споживчим простором пом’якшення збутових проблем ентропічно надлишкового національного виробництва. По-друге, викривлена позитивною динамікою світової кон’юнктури валютна ефективність експорту чорних металів не стимулювала процесів технологічної модернізації національної металургії, що зумовило досить тривале технологічне відставання від конкурентів на світовому ринку. Як наслідок – погіршення ринкових позицій та загрози переходу до низько передільної сировинної експортної спеціалізації в умовах світової економічної кризи 2008-2011 років, що зумовило перегляд корпоративних стратегій в бік консолідації та транснаціоналізації. По-третє, міжнародна економічна сфера України протягом останніх років характеризується стабільно високою часткою чорних металів в експорті, яка при цьому вже не забезпечує збалансованості зовнішньої торгівлі. Це свідчить про те, що Україна перманентно перебуває у стані посилення залежності від світової кон’юнктури на основні експортні товари. По-четверте, на сучасному етапі від характеру врегулювання проблеми оптимізації експорту чорних металів у значній мірі залежатиме майбутня макроекономічна стабільність держави, в умовах якої формуються засади для виходу вітчизняної економіки на траєкторію сталого економічного зростання. Тому для підвищення ефективності міжнародної економічної діяльності надзвичайно важливе значення має розробка дієвих форм і методів про-

гнозування ситуації на світовому ринку чорних металів, застосування інструментів активного управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств чорної металургії, активізація державно-приватного партнерства в сфері розвитку конкурентних переваг металургійної галузі України, як ключового фактору інтеграції українських виробників до світового ринку чорних металів в умовах глобалізації.

Важливу роль у теоретичному та емпіричному дослідженні проблематики глобалізації світових ринків матеріально-сировинних товарів відіграють праці зарубіжних вчених: А. Венейбла, Дж. Вільямсона, Дж. Гроссмана, У. Келлера, П. Кругманга, А. Меддісона, К. Мерфі, Д. Пуга, М. Росса, Дж. Сакса, А. Уорнера, Р. Фіані, Дж. Хендерсона, у роботах яких процес глобалізації розглядається як вища форма інтернаціоналізації економічного життя, в якому виокремлюються галузеві, регіональні, інноваційні та корпоративні аспекти.

Дослідженню проблематики міжнародної економічної діяльності країни, зокрема в умовах розгортання глобальної економічної кризи як завершальної фази економічного циклу у світовому господарстві присвячені роботи А. Вергуна, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, А. Мокія, А. Поручника, А. Румянцева, Є. Савельєва, Т. Орехової, А. Філіпенка, О. Шниркова.

Особливості розвитку ринку чорних металів знайшли відображення в працях українських та зарубіжних вчених, таких як Ю. Адно, Л. Батченко, О. Беззубченко, М. Гриценко, В. Завьялов, Лісін В., А. Локшин, Ю. Макогон, І. Майорова, Т. Медведкін, Ю. Чентуков.

Однак слід зазначити, що у вітчизняній економічній літературі бракує ґрунтовних науково-практичних розробок про причини, допустимі межі та соціально-економічні наслідки матеріально-сировинної експортної спеціалізації. Більшість робіт висвітлює лише окремі аспекти досліджуваної проблематики. Практично відсутні наукові розробки, що характеризують міжнародну економічну діяльність країни на світовому ринку чорних металів, не відпрацьовані підходи до кількісної оцінки міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних металургійних підприємств у глобальних ринкових умовах, законодавчо не закріплені організаційно-правові засади державно-приватного партнерства в

напрямі підвищення ефективності міжнародної економічної діяльності підприємств чорної металургії в умовах глобалізації. Саме тому вкрай необхідною є активізація теоретичних та прикладних досліджень щодо проблем визначення критеріїв оптимально-ефективного рівня інтеграції металургійного комплексу України до глобального ринку чорних металів.

Дослідження, результати якого пропонуються автором, виконано відповідно до напрямків науково-дослідної роботи кафедри міжнародної економіки Донецького національного університету: держбюджетної теми Г06/53а «Підвищення ефективності міжнародної економічної діяльності України в інтеграційних об'єднаннях: регіональний та галузевий аспект» (номер державної реєстрації 0106U01284).

Автор щиро сподівається, що пропоноване видання зацікавить всіх, хто виявляє інтерес до питань функціонування системи міжнародних економічних відносин, реалізації промислової політики країн в сучасних умовах та розвитку світового ринку чорних металів в контексті реалізації інтересів українських металовиробників.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1.1. Теоретичні основи та історичні аспекти розвитку глобалізації на сучасному етапі

Вивчення питань глобалізації і її впливу на національні економіки в сучасному світі складається з трьох основних блоків. Перший включає аналіз причин, механізмів і швидкості процесу глобалізації у світовій економіці. Другий блок питань включає теоретичний і емпіричний аналіз динаміки економічної нерівності країн світу під впливом екзогенних чинників, які формуються на глобальних ринках. Під нерівністю будемо розуміти розрив між країнами за рівнем ВВП на душу населення й розглянемо основні теоретичні підходи до аналізу довгострокової динаміки ВВП на душу населення в країнах світу. Третій блок присвячений моделям економічного зростання в контексті безпосереднього емпіричного дослідження процесу інтеграції країн до світового ринку.

Глобалізація являє собою складний процес утворення взаємозв'язків у світовій економіці. Особливістю цього процесу є постійна взаємодія між національними чинниками і міжнародними, між світовою економікою як цілим і окремими країнами як частинами цього цілого.

За рахунок усунення міжнаціональних кордонів економічні системи окремих країн стають все більш відкритими. Як відомо, відкриті системи володіють більшим потенціалом для самоорганізації. Економічні ресурси, маючи високий ступінь географічної мобільності, спрямовуються в ті регіони, в яких вони можуть бути використані з більшою ефективністю. Країни та регіони виявляються залученими в якісно нову конкуренцію – глобальну конкуренцію.

На основі вивчення теоретичної літератури можна виділити ряд концепцій глобалізації:

- глобалізація як транснаціоналізація;
- глобалізація як виникнення агломерацій;
- глобалізація як уніфікація;

глобалізація як вестернізація;
глобалізація як зниження бар'єрів для обміну;
глобалізація як зростання мереж світової взаємозалежності;
глобалізація як виникнення транснаціональних структур.

Термін «глобалізація» був вперше запропонований професором Гарвардської школи бізнесу Теодором Левітом у 1983 році в статті «Глобалізація ринків» [90]. Цим поняттям він визначив конвергенцію ринків у всьому світі за допомогою дії нової форми підприємств, названих «глобальними фірмами». Під ними Левіт розумів транснаціональні корпорації (ТНК). В образному плані, глобалізація знаменує собою перехід від моделі «made in» до моделі «made by», коли важливо, який виробник зробив товар, і не важливо, в якій країні.

Подальший розвиток поняття «глобалізація» отримало в працях відомого японського дослідника і фахівця в області стратегії управління Кенічі Омае. Він також запропонував поняття «Тріади» - трикутника, утвореного США, Японією та Західною Європою. К. Омае для опису процесу глобалізації використовує концепцію «Чотири «І»: інвестиції, індустрія, інформаційні технології, індивідуальні споживачі. За рахунок глобалізації вільні потоки товарів, ініційовані цими «Чотири «І», призводять до утворення регіональних держав. До таких «регіональних держав» К. Омае відносить Північну Італію, Баден-Вюртемберг (або Верхній Рейн), Силіконову долину і зону Затоки в Каліфорнії; трикутник Сінгапур - Джохор (південний штат Малайзії) і сусідні острови Індонезії, місто Пусан (на південному краю Корейського півострову), Токіо з прилеглими до нього районами та ін. [91]. Таким чином, вільне переміщення товарів у глобальній економіці призводить не стільки до уніфікації світового простору, скільки до утворення агломерацій, або кластерів, які «як магніт» притягують до себе економічні ресурси.

На думку В. Іноземцева, глобалізацію можна визначити як «процес перетворення регіональних соціально-економічних систем, які вже сягнули високого ступеня взаємозалежності, в єдину всесвітню систему, що розвивається на базі відносно уніфікованих закономірностей». Або як «перетворення ряду відособлених світогосподарств (*l'espomie-monde*) у світову економіку (*l'espomie-mondiale*)» [92]. На

думку В. Іноземцева, провідну роль у процесі глобалізації грає західний розвинений світ. Уніфікація світового простору, що відбувається, має чіткий напрям - у бік стандартів західного суспільства. США активно експортують свою суспільну модель в інші країни світу, оскільки передбачається, що саме вона є запорукою для економічного процвітання націй. Базова цінність даної моделі складається з ідеалів свободи. Ідеологія лібералізму є базою для зниження адміністративних бар'єрів між державами і для глобалізації світової економіки.

Ніколас Крафтс, професор Лондонської школи економіки, дає історичний огляд процесу глобалізації у статті «Globalisation and Growth: an Historical Perspective». [93]. Він розглядає глобалізацію як процес інтеграції ринків товарів і капіталу в усьому світі, в якому відбувається зниження бар'єрів для міжнародної торгівлі та іноземних інвестицій. Таким чином, ключовий елемент процесу глобалізації полягає в скороченні бар'єрів для міжнародного обміну, серед яких: 1) транспортні бар'єри (витрати, пов'язані з фізичним переміщенням товарів на великі відстані між країнами); 2) інформаційні бар'єри – витрати, пов'язані з одержанням інформації щодо партнерів та умов ведення бізнесу за кордоном; 3) протекціоністські бар'єри - інструменти державної політики, що перешкоджають вільному міжнародному обміну; 4) культурні бар'єри; 5) мовні бар'єри; 6) політичні бар'єри.

Технологічний прогрес з середини 19-го століття був проглобалізаційним, тобто він приводив до скорочення бар'єрів для міжнародного обміну, в першу чергу, транспортних та інформаційних. Політика ж держав може бути різною в залежності від економічної кон'юнктури. Так, після Великої депресії країни збільшували рівень протекціонізму. В даний час існує тенденція зниження митних бар'єрів. Прикладом може служити створення Світової Організації Торгівлі (СОТ). Однак, наростання світової фінансової кризи в 2007-2008 рр. все ж підштовхнуло уряди держав до збільшення захисту вітчизняних виробництв.

Глобалізація є поняттям, тісно пов'язаним з терміном «інтернаціоналізація світової економіки». Під інтернаціоналізацією прийнято розуміти «процес економічного зближення країн сучасного світу, заснований на поглибленні зв'язків у виробництві, на швидкому зростанні міжнародної торгівлі і підвищенні ролі зов-

нішнього ринку, зростанні міжнародної міграції капіталу та його інтернаціоналізації, розширенні міжнародних зв'язків в банківській та страховій сферах, інтернаціоналізації фінансових і фондових ринків, розвитку міжнародної міграції робочої сили і т.д.»[95]. Глобалізація, як і інтернаціоналізація, описує процес зв'язування світового економічного (і не тільки економічного) простору. Однак існує важлива відмінність.

Інтернаціоналізація – це встановлення різноманітних зв'язків між окремими країнами, які, тим не менше, зберігають свої кордони. Наявність кордонів між країнами є умовою, що дозволяє нам розрізнити поняття інтернаціоналізації і глобалізації. Глобалізація, на противагу інтернаціоналізації, заснована на відсутності цих кордонів. Під національними кордонами доречно розуміти наявність національного суверенітету – незалежного управління внутрішніми процесами в країні. Глобалізація світової економіки пов'язана з втратою національного суверенітету, тобто зі зникненням кордонів між країнами. Замість національних структур, керуючих економічними процесами в ході глобалізації виникають наднаціональні структури. До таких структур, перш за все, можна віднести транснаціональні корпорації і міжнародні економічні організації.

В умовах інтернаціоналізації кожен товар має конкретну країну свого виробництва. В умовах же глобалізації конкретну країну вказати вже не можна, оскільки виробництво різних компонент продукту і кінцеве збирання здійснюються в багатьох країнах світу.

Таким чином, з одного боку, глобалізація нерозривно пов'язана з процесом інтернаціоналізації, з іншого боку, глобалізація має описану вище якісну відмінність. Це дозволяє сформулювати наступне твердження: глобалізація являє собою новий етап інтернаціоналізації світової економіки, який характеризується стиранням міжнаціональних кордонів.

У процесі глобалізації особливо важливими є два чинники. Перший чинник пов'язаний з технологічним прогресом, який знижує витрати міжнародних взаємозв'язків. Він полягає у винаході нових більш економічних форм транспортування

товарів, нових засобів зв'язку, нових шляхів обміну інформацією. З точки зору даного дослідження, технологічний прогрес розглядається як екзогенний фактор.

Другий чинник пов'язаний з економічною політикою країн світу. Кожна країна може проводити різну політику, при цьому існують дві ключові альтернативи: 1) політика лібералізації зовнішньоекономічних операцій; 2) політика протекціонізму. Вибір тієї чи іншої зовнішньоекономічної стратегії країни визначається ендогенними умовами. Сама глобалізація може, як посилювати, так і послаблювати, прагнення країн до більшої інтеграції у світову економіку. Ключовий момент вибору політики пов'язаний з тим, як глобалізація впливає на економічну нерівність країн світу, яка проявляється в нерівномірному розподілі ефекту від торгівлі між країнами – учасницями світового ринку.

Основне питання даного дослідження полягає в тому, яким чином глобалізація світових ринків позначається на економічному розвитку країн світу. Якщо глобалізація призводить до скорочення економічної нерівності (справедливого розподілу вигід від міжнародної економічної діяльності) між країнами світу, то це буде посилювати прагнення країн глобалізуватися далі. У цьому випадку, глобалізація буде мати позитивний зворотний зв'язок через канал ендогенного вибору проглобалізаційної економічної політики в країнах світу. У результаті, динаміка глобалізації буде нескінченно наростати.

Якщо ж ситуація, навпаки, є такою, що глобалізація призводить до зростання економічної нерівності між країнами світу через здобутки одних і втрати інших від участі на світових ринках, то це буде визначати вибір на користь ізоляціоністських стратегій розвитку країн світу. Таким чином, у процесі глобалізації з'явиться негативний зворотний зв'язок. У результаті, динаміка глобалізації буде циклічною.

Таким чином, питання щодо характеру впливу глобалізації світової економіки на ефективність міжнародної економічної діяльності країн світу, є надзвичайно важливим для розуміння закономірностей протікання процесу глобалізації як такого: у формі монотонного нескінченного зростання або періодичних коливань.

Далі наводиться розроблена автором даного дослідження логічна схема, що дозволяє провести більш глибокий аналіз поняття глобалізації товарних ринків в розрізі взаємодії національного бізнесу, національного уряду та міжнародних інститутів глобального управління. Пропонується здійснювати аналіз глобалізації в рамках наступних понять, об'єднаних у 2 пари протилежностей:

1. Національний ринок - Глобальний ринок.
2. Політика протекціонізму – Політика лібералізації.

На рис. 1.1. проілюстровані зв'язки між цими поняттями і місце глобалізації в отриманій структурі.

Рис. 1.1. Логічна схема процесу глобалізації товарних ринків

Розглянемо більш детально співвідношення понять в даній логічній структурі.

1. Національний ринок - Глобальний ринок. З точки зору світової економіки, під національними ринками розуміють локалізацію економічної активності в географічних межах окремо взятої країни. У цій ситуації ціни визначаються виходячи з місцевих умов, відсутні значимі перетікання товарів, факторів виробництва, фінансових ресурсів, технологій між країнами. Під глобальним ринком розуміється така організація світової економіки, коли обмін здійснюється в масштабах всієї земної кулі. У результаті, формуються єдині світові ціни, які мають істотний вплив на ринки в окремих країнах.

У парі національний ринок - глобальний ринок виникає два типи різноспрямованих процесів:

інтеграція - об'єднання окремих локальних ринків в один глобальний ринок;

фрагментація - розпад глобального ринку як цілого на відокремлені локальні ринки.

2. Протекціонізм - Лібералізація. Під політикою економічного протекціонізму розуміється політика, що полягає у створенні економічних бар'єрів для вільного обміну між країнами (тарифні, нетарифні обмеження міжнародної торгівлі, контроль потоків капіталу, регулювання обмінного курсу та ін.) Як правило, політика протекціонізму є спрямованою на захист національної економіки від негативного впливу світового ринку, тобто вона реалізується в напрямі фрагментації.

Під лібералізацією розуміється політика, спрямована на зняття обмежень для міжнародного обміну, що веде до міжнародної економічної інтеграції. Таким чином, економічна інтеграція є наслідком доктрини лібералізму.

В парі «політика протекціонізму – політика лібералізації» виникають два типи різноспрямованих процесів: дерегуляція (перехід від політики протекціонізму до політики міжнародної економічної інтеграції) та ізоляція – перехід від вільного обміну до обмежень.

Дані пари протилежностей пов'язуються одна з одною за рахунок прямих і перехресних відносин. Прямі відносини: «національний ринок – Політика протекціонізму» та «Глобальний ринок – Політика лібералізації». Перехресні відносини

виникають в парах: «Політика лібералізації – Національний ринок» та «Політика протекціонізму – Глобальний ринок»

Пара «Політика лібералізації – Національний ринок» характеризує процес установлення міжнародних економічних зв'язків між окремими частинами світової економіки – окремими національними економіками, тобто не що інше, як процес інтернаціоналізації.

Глобалізація являє собою найвищий рівень інтернаціоналізації, коли міжнародна економічна інтеграція досягає масштабів побудови глобального ринку. В умовах глобального ринку світові цінові тенденції є загальними для всієї світової економіки та підпорядковують процеси національного ціноутворення.

Залишається нез'ясованим питання: чи є глобалізація кінцевою стадією розвитку світової економіки і чи можна очікувати, що світова економіка в процесі свого розвитку неминуче прагне до абсолютної глобалізації? Альтернатива полягає в тому, що процес глобалізації – це лише тимчасовий процес для світової економіки, і весь розвиток світової економіки характеризується чергуванням процесів інтеграції та дезінтеграції.

На іншому полюсі (глобальні ринки, політика протекціонізму) розгортаються антиглобалістичні тенденції. Його виникнення може визначатися реакцією національної економіки на негативні ефекти від глобалізації. В умовах, коли завершується формування глобального ринку, різноманітні кризові явища також стають спільними. Кожна країна прагне захиститися від світових криз, і це стає мотивом для ізоляції. Крім того, глобальний ринок припускає втрату певного національного суверенітету, на що, як правило, не йдуть країни з авторитарним стилем правління. І, нарешті, глобалізація може сама підмивати свої основи, якщо вона призводить до зростання економічної нерівності між країнами світу. Як тільки країни починають втрачати в темпах зростання через глобалізацію, вони обирають політику протекціонізму. У підсумку, розвиток світової економіки може перетворитися на постійну зміну фаз глобалізації та контр-глобалізації.

Історичний аналіз етапів розвитку світової економіки представлений в роботах Дж. Уільямсона і А. Медісона. Автори сходяться у двох основних положеннях:

1. Глобалізація носила хвилеподібний характер,
2. Глобалізація сприяла зниженню економічної нерівності між країнами світу.

Вільямсон виділяє три періоди розвитку країн Організації економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР):

друга половина ХІХ століття: швидке зростання світової економіки, розширення міжнародного обміну та зближення країн за рівнем економічного розвитку;

1914 – 1950рр.: уповільнення зростання світової економіки, руйнування міжнародних господарських зв'язків, зростання економічної нерівності країн світу;

друга половина ХХ століття – початок ХХІ століття: прискорення зростання світової економіки, глобалізація і конвергенція країн світу [96, с. 279].

На основі методів історичного аналізу, Уільямсон робить висновок, що існує позитивна кореляція між глобалізацією і конвергенцією країн, більше того, автор стверджує, що саме глобалізація є важливішою причиною зниження економічної нерівності країн світу і гармонізації галузевих структур економік.

У цілому, цей висновок підтримується і А. Медісоном. Аргус Медісон [97] виділяє наступні фази розвитку капіталістичної економіки, які ранжирувані за ступенем досягнутого прогресу у розвитку:

1. Початковий період (1820 – 1870 рр.).
2. Старий «ліберальний порядок» (1870 – 1913 рр.).
3. Період світових воєн (1913 – 1950 рр.).
4. «Золотий вік» (1950 – 1970 рр.).
5. Теперішній час (з 1973 р.).

Динаміка світової торгівлі і економічного зростання у світі протягом періодів, які вказані, представлена на рис. 1.2. На основі наведених даних можна зробити висновок, що глобалізація не є монотонним процесом. Виділяється два піки глобалізації: 1820 – 1870 рр. і 1950 – 1973 рр. Другий пік характеризується більш високими темпами зростання світової торгівлі, однак більш низьким їх співвідношенням з темпами зростання світового ВВП. В цьому сенсі, процес глобалізації періоду 1820 – 1870 рр. є найбільш інтенсивним. Протягом 1973 – 2001 рр. відбувалося загальне скорочення темпів приросту світової торгівлі та економічного зростання. При цьо-

му не відбувалося значної зміни у співвідношенні між темпами зростання світової торгівлі і світового ВВП, яке становило 1,5. Тут очевидним є прояв низхідної динаміки довгих хвиль розвитку світової економіки (циклів Кондратьєва), які пов'язані зі зміною технологічних укладів.

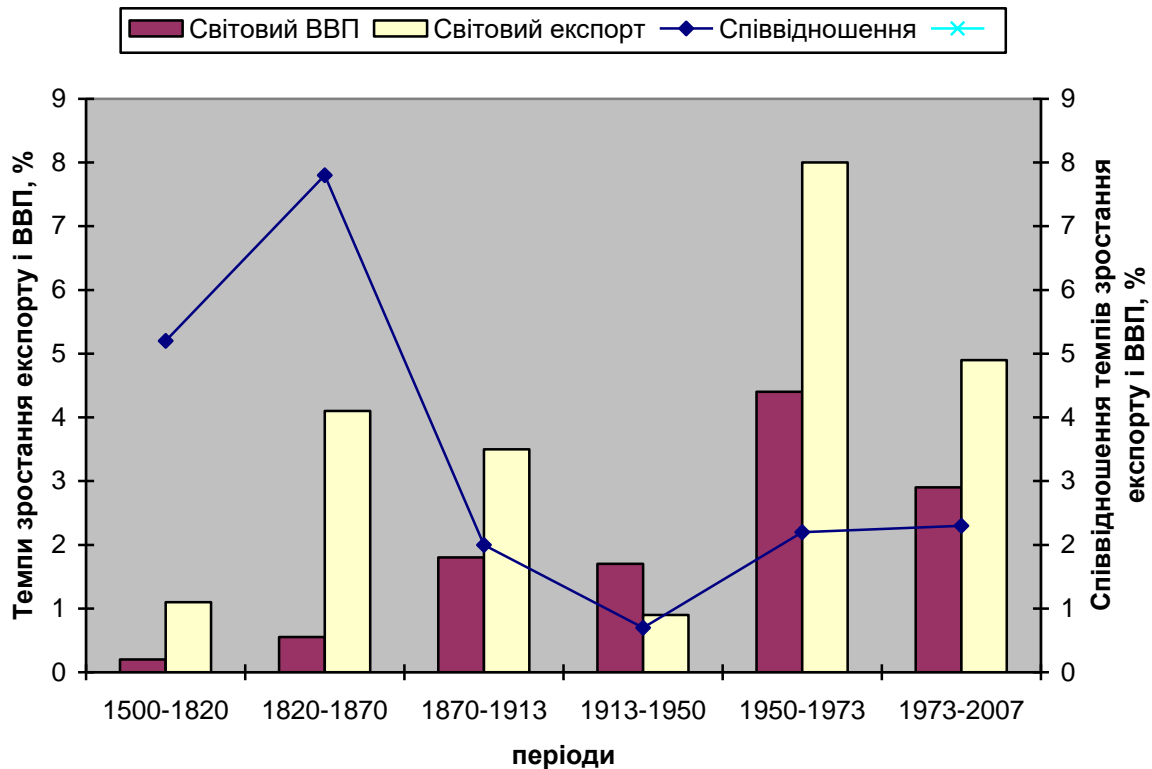

Рис. 1.2. Динаміка світової торгівлі та економічного зростання у світі

Довгострокові дані свідчать про існування процесу збільшення економічної нерівності країн світу. З 1820 по 2001 рік ВВП на душу населення в західних країнах виріс в 20 разів, тоді як в усіх інших країнах світу – лише в 7 разів. Однак, якщо розглянути тільки останні роки, то різниці в темпах зростання практично не спостерігається. З 1973 по 2001 рік країни Заходу вирости в 1,72 разів, країни решти світу - в 1,62 разів [97, с. 7].

У період «золотого віку» світовий ВВП па душу населення зростав з темпом 3%, обсяги світової торгівлі – з темпами близько 8%, при цьому спостерігалася конвергенція країн за рівнем економічного розвитку (головним чином, за рахунок відновлення країн Європи та Японії після другої світової війни).

Після 1973 року в світовій економіці спостерігався спад, а також дивергенція між різними регіонами. Це пояснюється тим, що країни Західної Європи і Японія майже наздогнали США за рівнем технологічного розвитку – було вичерпано резерв відновлюваного зростання. Тим не менше, хвиля зростання піднялася в економіках країн Азії, які стали активно запозичувати передові технології. В інших регіонах світу економічний розвиток відставав від країн Азії. Сприятливий момент був упущений в Африці, Латинській Америці і на Близькому Сході.

Медісон аналізує причини економічного підйому в країнах Заходу з 1820 р. Автор пропонує розрізнити два типи чинників – чинники, що квантифікуються і що не квантифікуються. Квантіфковані чинники включають зростання капіталоозброєності праці, технологічний прогрес і збільшення людського капіталу, зростання світової торгівлі, яка дозволяє країнам отримувати вигоди від спеціалізації, дифузії технологій.

Разом з тим існують деякі чинники, що не квантифікуються, які активізували інвестиції в усі види капіталу і технології, зробивши можливим даний прорив.

«Хвилеподібний» характер процесу глобалізації також відзначається в роботі В. Іноземцева: «Якщо не брати в розрахунок спекулятивні фінансові операції, слід визнати, що в перші роки ХХ ст. масштаби міжнародних торговельних та інвестиційних, а також міграційних потоків були незрівнянно більшими, ніж у наші дні» [98, с. 60]. Можна виділити дві основні хвилі глобалізації:

- 1) утворення колоній європейськими державами в ХІХ – початку ХХ ст.
- 2) домінування США у світовій економіці після Світових війн.

Ці хвилі мають істотні якісні відмінності. Колонізація, або вестернізація, являла собою процес розповсюдження західної цивілізації на периферійні країни світу. Європа виступала як нетто-експортер технологій, кваліфікованих кадрів, інвестицій, товарів і культури в менш розвинені країни. За рахунок політичного контролю метрополії над колоніями процес вестернізації був керованим. Однак світові війни значно похитнули вплив європейських держав у світі, і на перший план вишов новий лідер – США. «Цей перелом привів людство від керованої вестернізації

початку XX століття до хаотичної глобальної конкуренції господарських, соціальних, і культурних моделей, що характеризує його останні десятиліття» [98, с. 63].

Таким чином, ретроспективний аналіз довгострокових тенденцій глобалізації та економічного зростання підтверджує теорію, згідно з якою інтернаціоналізація світової економіки тісно пов'язана зі світовим бізнес-циклом. На висхідній хвилі циклу відбувається посилення економічних взаємозв'язків між країнами, на низхідній хвилі, навпаки, дезінтеграція світової економіки.

Порівнювати частку світової торгівлі на рубежі XIX-XX століть і XX-XXI століть необхідно з обережністю, оскільки якість процесів, що відбуваються, різниться. Глобалізація світової економіки є досить багатогранним поняттям, що охоплює одразу кілька вимірів: економічний, соціальний, політичний, культурний і ін. В рамках економічної глобалізації можна виділити чотири основні процеси: глобалізацію світової торгівлі, глобалізацію міжнародного руху праці, глобалізацію міжнародного руху капіталу, глобалізацію міжнародного трансферу технологій.

Таким чином, економічна глобалізація має два рівні:

глобалізація на рівні руху факторів виробництва, технологій, кооперації в рамках технологічних ланцюгів;

глобалізація на рівні обміну результатами виробництва - товарами та послугами, призначеними для кінцевого споживання.

Глобалізацію світової торгівлі можна оцінити через частку світового експорту у світовому ВВП (див. рис. 1.3). З 1960 по 2008 р. частка світового експорту товарів та послуг в світовому виробництві зросла більш ніж в 2 рази - з 12% до 27% від світового ВВП, тобто кожна четверта одиниця виробленої продукції призначена для експорту.

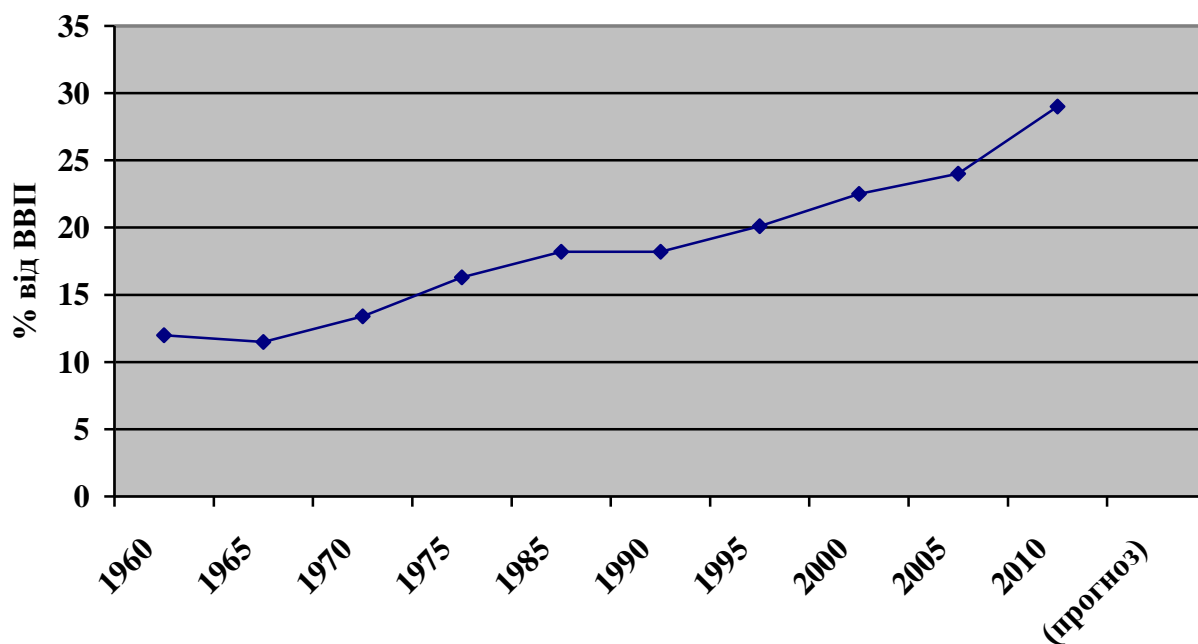

Рис. 1.3. Частка світового експорту в світовому ВВП

Разом з тим, слід мати на увазі, що високий показник частково пояснюється тісною торгівлею між країнами ОЕСР, на які приходить найбільша частка світового ВВП. У цілому ж, охоплення країн світовою торгівлею носить нерівномірний характер - багато нерозвинених країн світу продовжують залишатися поза цим процесом.

Початок моделювання економічного зростання було покладено створенням відомої моделі Р. Солоу, яка базується на неокласичній методології економічного аналізу.

Відповідно до неокласичного підходу, економіка прагне до врівноваженої траєкторії розвитку – стану стійкого зростання, який характеризується стабільним рівнем капіталоозброєності праці. У цьому стані дохід на душу населення зростає з темпом, рівним темпу технологічного прогресу. Цю ідею виражено в моделі економічного зростання Солоу-Свона [99]. Найбільш важливим елементом цієї моделі є припущення про постійну віддачу від масштабу, яка робить неможливим безмежне зростання за рахунок накопичення кількості капіталу. Для світової економіки подібний підхід означає, що в довгостроковому сталому стані всі країни будуть характеризуватися не тільки однаковими темпами зростання ВВП на душу населення,

але і однаковим абсолютним рівнем ВВП на одиницю ефективної праці. Неокласична точка зору на процес глобалізації викладена також в роботі Р. Лукаса [100]. Він стверджує, що тенденція збільшення нерівності між країнами, яка панувала в ХХ столітті, в ХХІ сторіччі зміниться на протилежну тенденцію через збільшення доступу країн, що розвиваються, до нових технологій, встановлення в них ринкових інститутів, сприятливий інвестиційний клімат.

Зростання ефективності факторів виробництва може здійснюватися за рахунок вдосконалення технологій, які дозволяють виробляти більшу кількість продукції за такої ж кількості факторів виробництва. Ця ідея отримала розвиток в моделях НДДКР (R&D - Research & Development). Процес створення нових технологій описується двома способами. Перший підхід моделює створення нових знань як звичайний процес виробництва, в якому на вході є витрати факторів виробництва, а на виході – детермінована кількість нових знань. Прикладами подібних досліджень є роботи П. Ромера [102], Г. Гроссмана [102] і Хелпмана [103].

Ефект навчання в процесі виробництва використовується з моменту виходу роботи К. Ерроу [108]. У моделях з навчанням у процесі виробництва приріст нового знання залежить не тільки від кількості ресурсів, зосереджених у секторі НДДКР, але й від того, який досвід використання нового знання в традиційному виробництві кінцевих благ. Найбільш відомими моделями економічного зростання за рахунок інвестицій у людський капітал є роботи Менк'ю, Ромера і Вейла [109]. Лукаса, Азаріадіса і Драйзена [110; 111], Беккера, Мерфі [112] і Ребела [113].

Зростаюча віддача від масштабу призводить не просто до відмінностей у рівні продуктивності праці, але навіть до відмінностей у темпах зростання продуктивності праці. На передумові зростаючої віддачі від масштабу базується цілий ряд теорій: теорія агломерацій, моделі «ядро-периферія», теорія випадкового зростання.

Теорія агломерації отримала розвиток в роботах таких дослідників, як П. Кругман [116] і П. Ромер [117]. Вони проаналізували випадок зростаючої віддачі від масштабу. Економія від масштабу полягає в тому, що при збільшенні концентрації виробництва (концентрації економічної активності) в одній країні середні витрати фірм знижуються.

Завдяки позитивному ефекту від масштабу може спостерігатися посилення концентрації економічної активності в одній країні – створення агломерації. При цьому інші регіони можуть знаходитися в стані стагнації. Виникнення агломерацій може відбутися абсолютно випадковим чином через нерівномірний початковий розподіл виробництва, що вносить істотну частку невизначеності в еволюцію структури регіональної економіки.

Моделі «ядро-периферія» вперше були запропоновані Мюрдалем і Хіршманом. В аналізі Мюрдаля початок розвитку регіону пов'язується з випадковим чинником, наприклад, відкриттям мінеральних родовищ або розвитком експорту продукції харчової промисловості. Зростання реальних заробітних плат і висока віддача від капіталу породжують зростаючу віддачу від масштабу і розвиток агломерації, що виражається у зростанні продуктивності праці і капіталу як функції темпу зростання регіонального випуску [122, с. 8].

Наявність зростаючої віддачі від масштабу дає принципову можливість будь-якій країні стати лідером по економічному зростанню. Все залежить від того, яким буде початковий вибір. Ця ідея знайшла своє відображення в моделі випадкового зростання. Як тільки регіон отримує якийсь критичний імпульс до розвитку, ефект від масштабу призводить до все більшого і більшого зростання економічної активності в регіоні. Цей початковий імпульс, або вибір, має високу частку випадковості, і не обов'язково, що він буде оптимальним для системи в цілому. Дія ефекту масштабу в довгостроковій перспективі компенсує всі ті відносні недоліки, які мав регіон.

Також слід зазначити такий великий напрямок економічної думки, який називається школою економічної історії. Одним з яскравих її представників є О. Гершенкрон. Він стверджує, що активна державна політика може відігравати значну роль на ранніх стадіях розвитку економіки в країнах, що стикаються з провалами ринку. Держава забезпечує координацію економічних стратегій і забезпечує стабільність фінансової системи – необхідні умови для довгострокових інвестицій. Підтримка молодих галузей стає більш переважною в порівнянні з фінансовою лібералізацією, вільною торгівлею і ринковими силами. Це дозволяє країні, що розвивається домогтися відчутних вигід від глобалізації світової економіки [160].

Найяскравішим прикладом застосування теорії А. Гершенкрона є підйом країн Азії: Японії, азіатських «тигрів» і Китаю. Ці країни не використовували макроекономічну політику «вашингтонського консенсусу», а виробляли моделі активної державної підтримки економіки. Це відображено у роботах Д. Родріка [161], А. Амсдена [162] і Р. Вейда [163], присвячених досвіду Кореї і Тайваню з мобілізації інвестицій.

Вплив глобалізації на ефект від участі в міжнародному поділі праці та економічне зростання країн світу представляє собою серйозну теоретичну проблему, оскільки не існує єдиної точки зору. Відповідно до неокласичного напрямку в економічній теорії, більш висока відкритість країн сприятливо впливає на їх економічне зростання, однак різні країни можуть вигравати від глобалізації не однаковою мірою.

У межах інституціональної та постіндустріальної парадигм вирішення питання стає ще більш складним. У роботі В. Іноземцева висувається теза про дивергентний характер глобалізації в сучасній світовій економіці [98]. Глобалізація не є поліцентричним процесом, що призводить до формування мережевої світової спільноти. Глобалізація – це моноцентричний процес, в результаті якого світ розділяється на центр і периферію, що знаходяться у відносинах підлеглості периферії центру. «Центр» формує певну соціально-економічну модель, яка ґрунтується на нових технологіях та ліберальній ідеології. Ця модель має високий ступінь спільності, тому вона легко може бути впроваджена в країнах «периферії». Оскільки глобалізація вигідна «центру», то він регулює процес глобалізації. У цьому сенсі, В. Іноземцев висловлює сумнів у спонтанності процесу глобалізації [92].

При цьому поділ світу на багаті та бідні країни є не просто наслідком процесу глобалізації, але також і однією з його причин. В. Іноземцев висловлює думку, що необхідною умовою глобалізації є полярність світу – поділ на «центр» і «периферію». Глобалізація має чітке спрямування: від центру – до периферії. Іншими словами, багаті країни є лідерами глобалізації, по второваному ними шляху йдуть «послідовники» - менш розвинені країни, які використовують технологічний і споживчий потенціал розвинених країн, і утворюють периферію найменш розвинутих країн.

ни, які отримують доступ до світових ринків в тій мірі, в якій дозволяють це зробити інтереси заможних країн.

Існують кілька підходів до визначення змісту й класифікації світових товарних ринків, запропоновані вітчизняними й закордонними вченими, які можна розділити на три основні групи. Прихильники однієї (А. П. Кіреєв, А. І. Михайлушкін, П. Д. Шимко, И. А. Ревінський) виходять із об'єктивності функціонування світового товарного ринку, що ототожнюється як «сфера стійких товарно-грошових відносин між країнами, заснованих на міжнародному поділі праці й інших факторів виробництва» [26; 27; 28]. Особливостями світового товарного ринку, на відміну від національного, на думку авторів, є вихід товарного виробництва за національні межі в пошуках каналів збуту своєї продукції, переміщення товарів через кордони держав, що перебувають під впливом і зовнішнього і внутрішнього попиту, оптимізація використання факторів виробництва. А. П. Кіреєв виділяє інформаційну функцію світової ціни як вираження співвідношення сукупного попиту та пропозиції. Він пов'язує зі світовим ринком «функцію санації», що оздоровлює, оптимізує структуру.

Прихильники іншої точки зору (В.І. Ширай та інші) розглядають світовий ринок з позицій вимушеності залучення в процес зовнішньоторговельної діяльності національних ринків у силу об'єктивного характеру міжнародного поділу праці та інших форм економічних відносин. В.І. Ширай пропонує наступне визначення світового ринку: «... сукупність взаємозалежних і взаємодіючих один з одним національних ринків окремих держав, що беруть участь у міжнародному поділі праці, торгівлі й іншим формам економічних відносин» [29]. При цьому становлення й формування світового ринку розглядається вторинним проявом взаємозалежних і взаємодіючих один з одним національних ринків окремих держав.

У сучасних умовах поглиблення процесів інтернаціоналізації й глобалізації, вихід на світовий ринок й участь у світовій торгівлі, на нашу думку, повинен розглядатися країнами як об'єктивна необхідність, без якої економіка жодної країни не може повноцінно розвиватися. У зв'язку з цим доцільно погодитись з думкою про оздоровлюючу роль світового ринку, розвитку торгівлі на

основі ринкового принципу, вираженого в співвідношенні показників - попиту, пропозиції й ціни, через аналіз яких країни одержують інформацію про конкурентоздатність своєї продукції й реалізують свої конкурентні переваги на зовнішніх ринках.

На увагу, на наш погляд, заслуговує робота В. Полякова «Світовий ринок: питання прогнозування», де автор визначає світовий товарний ринок як «...історично сформовану, що постійно розвивається систему обміну товарами й послугами, засновану на міжнародному подолу праці й міжнародних торгово-економічних, валютно-фінансових і кредитних відносинах».

В. В. Поляков відзначає необхідність прогнозування кон'юнктури світового ринку, виділяючи при цьому, що «як об'єкт дослідження й прогнозування, світовий товарний ринок відрізняється складною ієрархічною структурою й формується під впливом широкого кола різноманітних економічних, політичних і соціальних факторів, що дозволяє розглядати його як велику систему з розвитою інфраструктурою, відносно автономною поведінкою його елементів або підсистем, що перебувають у повсякденній взаємодії при загальній їхній високій активності й здатності до адаптації» [30].

Неможливо не погодитися з автором в тому, що світовий ринок має високу чутливість: він реагує на всі зміни, що відбуваються у світовій економіці й політиці. Під «кон'юнктурою світового товарного ринку» В. В. Поляковим розуміється «конкретна за часом і місцем оцінка поточного, або досить короткочасного (від декількох днів до 1,5 років) стану процесу суспільного відтворення у світовій економіці в цілому, в окремо взятій країні, або на конкретному товарному ринку факторів, розглянутих через призму сугубо ринкових відносин й їхніх зовнішніх проявів, що не зачіпають власне кажучи глибинні, основні причинно-наслідкові зв'язки сфери обігу з виробництвом і споживанням» [30]

Отже, сучасний світовий ринок під впливом процесів глобалізації здобуває, на наш погляд, нові риси, характерні для сучасного етапу розвитку світової економіки, які виражаються в наступному:

1) підвищується чутливість показників кон'юнктури світового ринку до змін, що роблять на них вплив все більшої кількості факторів, що обумовлено поширенням застосування досягнень науково-технічного прогресу (НТП) у глобальному масштабі;

2) збільшується роль країн, що розвиваються, на світових сировинних, а також на ринках готової продукції: економічний ріст в азіатських країнах, насамперед, у Китаєві й Індії, вплинув на кон'юнктуру основних сировинних і товарних ринків;

3) зростає роль транснаціональних корпорацій у регулюванні світових сировинних і товарних ринків;

4) посилюється регулююча функція міжнародних торговельних організацій, насамперед, Всесвітньої торговельної організації.

Після вивчення літератури, присвяченої функціонуванню світових ринків, нами було відзначено, що більшість наявних наукових джерел присвячено загальному аналізу світових товарних і сировинних ринків у цілому, а конкретний світовий ринок чорних металів, які, будучи одним з основних конструкційних матеріалів, відносяться до матеріально-сировинного сектору світової економіки, залишається не до кінця дослідженим.

1.2. Матеріально-сировинний сектор світового господарства в системі глобальних виробничих, торговельних та інвестиційних відносин

Розвиток економіки окремих країн і світового господарства в цілому багато в чому залежить від того, наскільки повно задовольняються їх потреби у вихідній сировині для виробництва матеріалів. Це обумовлено тим, що в більшості галузей матеріального виробництва головну субстанцію виробленої продукції складає сировина, що споживається у вигляді допоміжних матеріалів, або забезпечує протікання самого виробничого процесу. І хоча в останні десятиліття у зв'язку з вступом низки країн у стадію інноваційного розвитку потреби в сировині і матеріалах скорочуються на користь зростання в національному продукті частки галузей, що виробляють знання та інформаційні продукти, все ж у масштабах світового господарства роль

сировинного фактору залишається істотною. Так, на частку витрат сировини і матеріалів припадає більше половини світового ВВП, а в світовому промисловому виробництві ця частка перевищує 70%.

Між споживанням сировини та економічним зростанням існує діалектична взаємозалежність. Світова практика показує, що більш високі темпи зростання, як правило, обумовлюють збільшення видобутку і споживання сировини (хоча й непропорційними темпами). У свою чергу, збільшення пропозиції сировини за інших рівних умов прискорює економічне зростання.

Ідея «сировинного прокляття» (була пов'язана з проблемою «голландської хвороби») з'явилась в середині 1960-х рр. в працях Джеффри Сакса і Ендрю Уоррена, за думкою яких надлишок природних ресурсів може гальмувати економічний розвиток країни, тому що надлишок доходу від сировини не стимулює пошуку альтернатив [124]. Це явище, характерне для індустріальних країн з гіпертрофованим сировинним експортом, коли сировинна промисловість стримує розвиток інших галузей. Зростання доходу призводить до підвищення курсу місцевої валюти та здешевлення іноземної валюти. Цей економічний парадокс вперше спостерігався в Нідерландах у 1960-х роках минулого століття, коли було розпочато експлуатацію потужних родовищ природного газу в Північному морі [125].

І все ж проблема представляється не такою однозначною, перш за все щодо некоректного, на нашу думку, протиставлення інновацій та сировини, як двох найважливіших і безперечних ресурсів економічного зростання.

По-перше, глобальна конкуренція в цьому столітті – це, перш за все боротьба між країнами та угрупованнями за розпорядження обмеженими ресурсами, природними, в першу чергу. Позиції України з точки зору наявності природних ресурсів (відновлювальних і не відновлюваних) в цілому досить сприятливі, і, мабуть, будуть залишатися виграшними в доступній для огляду перспективі. Значний резерв зниження сировинної залежності знаходиться в сучасних ресурсозберігаючих технологіях внаслідок підвищеної ресурсоємності української економіки і марнотратству ресурсів в більшості промислових технологій, які на сьогодні використовуються.

По-друге, економіка України з указаних причин історично має виражену сировинну спрямованість, і тому прагнення посилити дію науково-технологічних фа-

кторів розвитку не є новим. Проте варіанти практичної реалізації і конкретні механізми цього процесу в такій складній економічній системі поки що недостатньо опрацьовані. Кожен крок розвинених країн у нарощуванні технологічного потенціалу та збереженні високих споживчих стандартів життя населення нерозривно пов'язаний з додатковим залученням сировинних ресурсів, у першу чергу, саме з країн периферії. За розрахунками, добробут американського суспільства, наприклад, ґрунтується на максимальному споживанні вуглеводнів і, перш за все, нафти – близько 20 барелів на кожного жителя щорічно, що істотно більше, ніж у Японії – 13 барелів і Німеччині – близько 10 барелів [135].

З урахуванням вищевикладеного, для країни з неефективною галузевою структурою найбільш реальною видається модель диверсифікованої економіки, в якій ефективно поєднуються невідтворювані природні ресурси та відтворюваний людський капітал [128]. При цьому, якщо питання інноваційного розвитку в останні роки в літературі розглядаються всебічно і досить детально (напрямки, ресурси, перспективи, механізми і т.д.), то фактор сировини та продуктів з незначним ступенем переробки розглядається здебільшого у контексті його експорту [130; 131; 132].

Основний об'єкт реалізації цієї моделі – матеріально-сировинний сектор є одним з найважливіших структуроутворюючих блоків української економіки. Цей сектор включає галузі паливно-енергетичного комплексу (газову, вугільну, нафтовидобувну, електроенергетику) і галузі комплексу виробництва матеріалів (металургію, хімічну промисловість). За даними Центру макроекономічного аналізу і короткострокового прогнозування при Інституті еволюційної економіки вклад галузей цього сектора в динаміку українського ВВП становить близько 3% щорічно, тобто майже половину щорічного приросту передкризового приросту [189]. У галузях матеріально-сировинного сектора найбільш успішно пройшли ринкові перетворення, які забезпечили масовий вихід і закріплення на світових ринках, а також здійснено перший етап реструктуризації, спрямованої на розвиток галузевої корпоративізації і створення великих інтегрованих структур, здатних конкурувати на світових ринках. Важливу роль при цьому відіграла зміна в останні роки довгострокових цінових пропорцій, які склалися на світових сировинних ринках, що ще більше підвищило соціально-економічну і політичну значущість українського матеріально-

сировинного сектору. Отже, об'єктивним є те, що в цих секторах світового сировинного ринку функціонують перші українські ТНК, активно інтегровані у світову економіку з її потужними інститутами і глобальними мережами.

Ці агреговані оцінки значною мірою зумовлені природно-конкурентними перевагами. Якщо виходити з цих критеріїв, то найбільш конкурентоспроможними галузями української економіки є гірничорудна, металургійна та хімічна. По експорту продукції цих галузей Україна займає 7-8 місце у світі. Вони ж забезпечують переважну частину експортної виручки країни [190].

З урахуванням вищевикладеного можна виокремити наступні напрями дослідження проблем матеріально-сировинного сектору української економіки:

моніторинг макроекономічних аспектів сировинної проблеми, перш за все роль сировинного фактора у формуванні глобальної конкурентоспроможності, а також особливостей державної політики в цій сфері, в тому числі ролі державно-приватного партнерства;

критичний аналіз зовнішньоекономічного профілю України та основних напрямків його диверсифікації. При цьому вельми актуальним представляється розгляд досвіду диверсифікації економік інших країн, що мають у структурі ВВП та експорту високу частку продукції мінерально-сировинного сектору;

дослідження галузей мінерально-сировинного сектору української економіки, з одного боку, як суб'єкта макроекономічної диверсифікації, а, з іншого боку, як самостійних економічних підрозділів зі своєю техніко-економічною специфікою.

Як правило, в сучасних дослідженнях проблеми диверсифікації основний акцент робиться на інноваційний сектор. Не заперечуючи важливість такого підходу, вважаємо, що навряд чи виправдані ілюзії щодо можливої швидкої зміни експортної спеціалізації української економіки за рахунок масштабного збільшення в структурі експорту інноваційної продукції з високим ступенем переробки. Реалії такі, що в довгостроковій перспективі зовнішньоторговельний профіль країни, швидше за все, буде як і раніше сировинним. Досвід розвинених економік, у структурі ВВП та експорту яких досить висока частка продукції видобувних галузей (Австралія, Норвегія), доводить, що ефективне і конкурентоспроможне господарство може будуватися і за таким вектором міжнародної спеціалізації. Зрозуміло, при цьому не-

обхідно уникнути надмірної абсолютизації переваг сировинної моделі, тому що такий підхід може законсервувати сировинний варіант розвитку господарства України, так само як і захоплення статусом світового експортера металопродукції.

Протягом останніх десяти – п'ятнадцяти років мінеральні та сировинні ресурси були об'єктом безпрецедентного попиту і джерелом невизначеності внаслідок поєднання глобальних макроекономічних, соціальних і підприємницьких тенденцій, що змінили конкурентний ландшафт. Серед цих тенденцій – вибухове зростання попиту на енергію та основні матеріальні ресурси, особливо в країнах, що розвиваються; зрушення в пропозиції нафти, природного газу і базових матеріальних ресурсів у бік віддалених від центрів економічної сили (і часто геополітично нестабільних) регіонів; посилення уваги до наслідків впливу на навколишнє середовище виробництва і споживання енергії й основних матеріалів; різке збільшення капіталовкладень, необхідних для відтворення мінерально-сировинних і енергетичних ресурсів в умовах ринкової невизначеності.

В умовах зростання глобальної конкуренції, зростання ресурсних витрат, цінової нестабільності постає питання про стратегію розвитку ресурсозабезпечення країн і компаній в пошуках постійного зростання ефективності та продуктивності праці. У світі спостерігаються кардинальні трансформації економічної активності, найбільш помітними вони є в сфері енергетичних і матеріальних ресурсів. Зростання попиту на мінерально-сировинні ресурси (такі як нафта, сталь або мідь) зміщується з розвинених країн до країн, що розвиваються (переважно, азіатських). За прогнозами експертів, попит на нафту з боку Китаю та Індії за період з 2005 по 2020 рр. майже подвоїться і досягне 15,4 млн. бар. в день [135], тобто досягне рівня США, найбільшого споживача цього ресурсу на сьогоднішній день.

Зростаючий попит на енергію та базові матеріали з боку азійських країн в поєднанні з стабілізацією трудових витрат на низькому рівні означає, що цей регіон перетворюється на провідного виробника металів, хімікатів, паперу та інших матеріальних ресурсів. Наприклад, Китай вже сьогодні є провідним світовим виробником сталі та алюмінію: частка цієї країни в світовому виробництві цих найважливіших металів становить понад 40% [136] і до 2015 року, швидше за все, перевищить і цей показник.

У наступному десятилітті видобуток і виробництво основних видів ресурсів, як і раніше, будуть зосереджені в регіонах, суттєво віддалених від місць їх споживання. Серйозні макроекономічні зрушення відбуваються і всередині регіонів. Так, багаті нафтою і газом країни Середнього Сходу здійснюють капіталовкладення в нові для себе галузі, такі як хімічна промисловість або металургія. Дубаї, перетворилися в виробника алюмінію внаслідок використання дешевих джерел енергії (особливо, природного газу) і близькості до європейських та азіатських ринків. Катар до ролі ведучого гравця на ринку зрідженого природного газу додав виробництво на основі газу високоякісного дизельного палива і сподівається стати в 2010 році світовим лідером у виробництві цих продуктів. Розвиток цих виробництв, крім прискорення зростання національного ВВП, забезпечує створення нових робочих місць для швидкозростаючої чисельності робочої сили цих регіонів, насамперед, молодого віку.

Зростаючий рівень глобальної взаємозалежності, пов'язаний з необхідністю задоволення зростаючого попиту на сировину і матеріали, буде мати позитивний економічний ефект на ринках ліквідних ресурсів в умовах глобального ціноутворення. У той же час, більш складні і довгі ланцюжки поставок цих товарів у поєднанні з геополітичними проблемами здатні ускладнювати постачання і приводити до цінової волатильності.

Разом з прискоренням економічного зростання в країнах, що розвиваються стрімкими темпами зростає споживання природних ресурсів. Наприклад, в Китаї споживання нафти за період з 1995 по 2004 рік практично подвоїлося, а попит на алюміній, нікель і сталь виріс у три рази [135, с. 12]. Китай, Індія, країни Середнього Сходу і частково Росія прагнуть прискореними темпами створювати генеруючі потужності та енергетичні мережі, щоб задовольнити зростаючий попит на енергію. Китай, наприклад, має намір до 2020 року збудувати 500 гігават нових потужностей на додаток до 400 гігават, які були введені за минулі два десятиліття [138, с. 267]. Зростаючий попит на енергію та матеріали викликає необхідність масованих капіталовкладень, які за даними Міжнародного енергетичного агентства, тільки в нафтовій галузі повинні становити за 2005-2030 рр. 4.3 трлн. дол. (у цінах 2005 року.).

Більш того, багато країн які багаті природними ресурсами (країни Середнього Сходу, Росія, Венесуела) намагаються все ширше розповсюдити над ними державний контроль, щоб привласнювати природну ренту. Безпека енергопостачання стає предметом все більшої заклопотаності країн нетто-імпортерів (Китай, країни Європи, США). Цьому сприяли і газові конфлікти між Росією і Україною в 2006 і 2008 рр.

Тим часом, проблеми захисту навколишнього середовища стають все більш актуальними і для бізнесу. Тиск, що зростає у бік скорочення шкідливих викидів в атмосферу (особливо діоксиду вуглецю) може охопити не тільки Європу, але інші регіони. У електроенергетиці це стимулювало масштабні інвестиції в нові генеруючі потужності. З іншого боку, різко зріс інтерес до поновлюваних джерел енергії, таких як сонячна або енергія вітру. Цей сектор перетворився на сферу серйозного бізнесу, досягаючи 30% усіх інвестицій у виробництво енергії в світі. До 2020 року поновлювані джерела можуть скласти до 10% усієї вироблюваної в світі електроенергії, а відповідні технології стануть ефективними і без державних субсидій.

Найближчим часом для багатьох компаній характерною буде глобальна стратегія залучення інтелектуальних ресурсів, як і нинішні глобальні стратегії в області видобутку ресурсів і виробництва. Тут можна виділити дві проблеми. По-перше, зростання наукомістких галузей обумовлює важливість і потребу у висококваліфікованих фахівцях. По-друге, інтеграція глобальних ринків праці створює нові джерела таких ресурсів. Вже в даний час в країнах, що розвиваються зосереджено 33 млн. фахівців з університетською освітою, що в два рази більше, ніж у розвинених країнах [135, с.84].

Сектор виробництва матеріально-сировинних ресурсів знаходиться в центрі цих тенденцій. Передбачуваний інвестиційний бум у ресурсних галузях створить величезний попит на інженерів і технічних фахівців. Хоча число західних студентів, що обирають технічні спеціальності і збільшується, а кваліфікація інженерів з країн, що розвиваються також росте, розрив у рівнях компетенції та досвіду, мабуть, буде зберігатися.

Внаслідок змін в умовах регулювання ринків і появи нових технологій в секторі матеріально-сировинних продуктів можна відзначити формування нових тен-

денцій у структурі видобувної та обробної промисловості. У висхідних сегментах виробничих ланцюжків, наприклад, видобутку мінералів і нафтовидобутку, переважають процеси суттєвої економії на масштабах. У видобутку та переробці залізної руди три провідні компанії контролюють близько 70% глобального ринку. Аналогічною є картина у видобутку кам'яного вугілля. Скрізь відбуваються інтенсивні процеси консолідації.

На середніх поверхах виробничих матеріально-сировинних ланцюжків, де відбувається перетворення первинних матеріалів у готові продукти і просування їх на нижні поверхи, переваги економії на масштабах менш очевидні. Глобалізація торгівлі, а також швидке будівництво нових низьковитратних потужностей у країнах, що розвиваються, обумовлюють вигоди від консолідації.

Тим часом, невеликі нішеві компанії, що працюють в різних сегментах ланцюжків доданої вартості мінерально-сировинного сектору, проявляють виняткову активність у сфері інноваційної розробки нових технологій.

Все більш важливим для матеріально-сировинних компаній стає здатність відповідати на нові виклики, пов'язані з нинішніми тенденціями глобального розвитку. Перш за все, це стосується операційної продуктивності. Видобувні компанії, що знаходяться у верхньому сегменті ланцюжка виробничого процесу, концентруються на зниженні витрат з метою забезпечення прибутковості капіталомістких проектів. Для компаній, що знаходяться в середній ланці ланцюжків доданої вартості (металургійні компанії), критичним фактором виступають управлінські витрати, оскільки вони відчувають найбільший тиск конкуренції з боку нових компаній, які, у свою чергу, мають переваги у використанні нових технологій. Крім того, компанії в цьому сегменті ринку намагаються проводити активну стратегію злиття і поглинання і політику оптимізації потужностей.

Матеріально-сировинні компанії намагаються посилити локалізацію виробництва в тих країнах, де знаходяться їхні основні потужності. При цьому основна проблема компаній середньої ланки в ланцюжках доданої вартості, що бажають розвивати бізнес у країнах Азії, полягає в адаптації їх капітало-інтенсивних моделей і технологій виробництва, дистрибуції та маркетингу до місцевих умов низької вартості праці.

Компаніям матеріально-сировинного сектору доводиться приймати рішення в умовах нестабільності цін, нерівномірності інвестицій, та невизначеності регіонів діяльності та державного регулювання. Підвищення ефективності прийняття рішень в умовах невизначеності вимагає, наприклад, точної оцінки ризиків здійснення проектів в реальному часі і прив'язки такої оцінки до технологічних процесів, які використовуються. Подібні вимоги створюють певні проблеми для багатьох матеріально-сировинних компаній, оскільки їх топ-менеджери мають, як правило, технічну, а не фінансову освіту.

Нарешті, успішне зростання компаній залежить від їх спроможності здійснювати великомасштабні капіталомісткі проекти з використанням технологій роботи у важких кліматичних умовах. Ключовим елементом при цьому виступає спроможність компаній залучати менеджерів найвищої кваліфікації, здатних інтегрувати технічні, комерційні та політичні аспекти мегапроектів в єдине ціле, як у сьогоднішніх умовах, так і на перспективу.

На перший погляд наявність запасів мінерально-сировинних ресурсів є безсумнівним чинником глобальної конкурентоспроможності. Проте насправді ця теза не є незаперечною для всіх країн. Більш того, як показують численні дослідження, в багатьох країнах, що розвиваються велика кількість природних ресурсів негативно корелює з темпами економічного зростання і життєвими стандартами [140] і одночасно має позитивну кореляцію з нерівністю доходів [137, с. 15]. Цей негативний зв'язок між багатством природними ресурсами та економічним зростанням отримала у ряді робіт назву «ресурсного прокляття».

Р. Оті, наприклад, у своїй роботі приходять до висновку про те, що дохід на душу населення в країнах, бідних природними ресурсами, зростає більш швидкими темпами в порівнянні з багатими ресурсами країнами, принаймні, для періоду з 1970 по 1990 рр., і розрив в цих темпах збільшується [141]. Вказується, що такі країни як Алжир, Ангола, Еквадор, Габон, Нігерія, Сьєрра Леоне, Венесуела знаходяться постійно в нижній частині списку ООН за рівнем людського розвитку. Т. Гулафсон відзначає, що в країнах-членах ОПЕК, темпи зростання ВВП на душу населення впали в середньому за 1965-1998 рр.. на 1,3 процентних пункту [143].

Найбільш рельєфним прикладом «ресурсного прокляття» є Нігерія. Ця країна в період з 1970 по 2000 роки отримала нафтових доходів на суму 350 млрд. дол. Тим не менш, за той же період частка населення, що живе в абсолютній бідності, майже подвоїлася і склала 70% [144]. Більше 40% нігерійців не мають доступу до водопостачання і каналізації; тривалість життя в країні одна з найнижчих у світі, а дитяча смертність – одна з найбільш високих. В цілому економічний розвиток багатих ресурсами країн виявляється гіршим, ніж країн, позбавлених таких ресурсів, особливо, у порівнянні з азійськими новими індустріальними країнами.

Однак, далеко не всі країни схильні до «ресурсного прокляття». Деякі з них, наприклад, Ботсвана, Індонезія, Норвегія, Австралія та Канада демонструють стабільні і високі темпи економічного зростання і соціального розвитку [146, 147]. Багата нафтою Норвегія знаходиться у верхній частині індексу людського розвитку ООН. М. Росс відзначає, що 30 років тому Індонезія і Нігерія, дві нафтовидобувні країни, мали приблизно рівний показник ВВП на душу населення. До 2003 року дохід на душу населення в Нігерії становив лише 30% від індонезійського [145]. У 1993 році Світовий банк назвав економіку Індонезії як «східно-азійське диво».

Аналогічним чином Ботсвана та Сьєрра-Леоне, країни, з багатими родовищами алмазів, тридцять років тому мали приблизно однаковий рівень економічного розвитку. Однак Ботсвана з часу виявлення на її території родовищ алмазів в 1970-і роки продемонструвала вражаючий економічний підйом. У період між 1970 і 1990 роками ця країна мала найбільш швидкозростаючу економіку в світі із середньорічними темпами зростання близько 7%. За оцінками експертів, 40% цього зростання забезпечувалося видобутком алмазів [137]. При цьому стартові позиції Ботсвани були одними з найгірших у світі внаслідок тропічного клімату і замкнутої монокультурної економіки. На цьому фоні ВВП на душу населення в Сьєрра-Леоні знизився з 350 дол. в 1970 р. до 150 дол. в 2000 р. Тільки за 1994 - 1998 рр. реальний ВВП цієї країни скоротився на 21%, у той час як чисельність населення зросла на 13%.

Різний характер розвитку країн, багатих мінерально-сировинними ресурсами доводить, що природні ресурси не є ні перешкодою для успішного розвитку, ні гарантією від економічного колапсу. Доходи від мінерально-сировинних ресурсів

значною мірою схильні до волатильності внаслідок значних коливань сировинних цін, обсягів ресурсів, що торгуються і змін у рівнях тарифів і роялті, що сплачуються сировинними компаніями. У зв'язку з цим, якщо фінансові інвестиції в таких країнах ідуть за динамікою доходів, волатильність передається на макроекономічний рівень, головним чином, у формі волатильності державного споживання та інвестування.

Крім того, мінерально-сировинні ресурси, як правило, не є поновлюваними. Це створює проблему довготривалої стійкості, яка має два аспекти. По-перше, виникає питання про перерозподіл доходів, що одержуються між завданнями поточного та майбутнього споживання. По-друге, питання про те, наскільки майбутні покоління мають право розраховувати на доходи від поточної діяльності в сфері експлуатації природних ресурсів. Таким чином, питання про економічне управління національним природним багатством перетворюється на двоєдину задачу управління волатильністю доходів і підтримки стійкості, що забезпечує ефективний розвиток для нинішніх і майбутніх поколінь.

Найбільшу небезпеку для такого розвитку представляє відома, так звана «голландська хвороба». Вона являє собою ситуацію, коли в періоди ресурсного буму обмінний курс національної валюти підвищується, негативно впливаючи на конкурентоспроможність несировинних галузей, особливо сільського господарства і промисловості. Цей термін виник після того, як в територіальних водах Нідерландів в Північному морі в 1960-і роки були виявлені великі запаси природного газу. До 1976 року газові доходи цієї країни досягли 5,5 млрд. дол., велика частина яких була витрачена на підвищення життєвого рівня. Це призвело до зростання національної валюти – гульдена, внаслідок чого відбулося гальмування розвитку обробної промисловості, чисельність зайнятих в якій скоротилася на 16%. Держава намагалася зберегти робочі місця, збільшуючи соціальні інвестиції, в результаті чого до 1982 року дефіцит бюджету досяг 7% ВВП.

У той же час, «голландська хвороба» не є неминучим наслідком буму сировинних доходів, що підтверджує досвід тих же Ботсвани, Індонезії та Норвегії. Як підкреслюють експерти, це скоріше результат неправильної економічної політики,

зокрема фінансової та валютної, а також неефективного управління доходами, які надходять в країну від продажу сировини.

У цілому, для країн, що розвиваються у розглянутий період була характерна так звана проциклічна фінансова політика, в той час, як для розвинених країн вона носила контрциклічний характер [137]. Для мінерально-сировинних країн проциклічна політика виражалася в експансії фінансових ресурсів у періоди ресурсних бумів і їх стисненні в періоди криз. У результаті звичайні економічні цикли посилювалися циклами в державних витратах на великі державні проекти, включаючи соціальні витрати на охорону здоров'я та освіту. Часто проциклічна політика супроводжувалася безрозсудною тратою несподіваних доходів, що «звалилися» на реалізацію грандіозних інвестиційних, нерідко неефективних, проектів замість розвитку людського капіталу.

Найбільш поширеною формою розтрачування державою раптово виниклих доходів від експорту мінерально-сировинних ресурсів є розширення поточних державних витрат на надмірне створення нових робочих місць у державному секторі економіки, зростання заробітної плати, трансферти і субсидії регіонам і галузям промисловості. Часто субсидії спрямовуються на підтримку збиткових державних підприємств. Істотна частина непередбачених доходів спрямовується також на утримання адміністративного апарату, часто у збиток інвестиціям в охорону здоров'я, освіту, інфраструктуру та НДДКР.

Раніше вже розглядалися питання різноманіття в підходах до економічної політики різних сировинних країн і їх вплив на економічний розвиток. Однак залишається питання: чому одні країни постійно проводять більш ефективну політику, ніж інші? Це питання привертає увагу експертів останнім часом. Все більше фахівців приходять до висновку, що відповідь на це питання лежить в особливостях політичної та інституційної системи даних країн. У багатьох джерелах вказується на «ренто орієнтовану» політику різних груп інтересів і її вплив на економічну політику в цілому.

«Рентоорієтованим» є та економіка, що активно шукає, витрачає час і ресурси на вилучення відповідної ренти або значної її частини. Дж. Йейтс визначав «рантьє» як «соціального агента, який не бере участь активно у виробничому процесі, а

тільки бере участь у розподілі корисних властивостей виробленого товару» [148]. Він також відзначає, що «рантьє» є членом соціальної групи, яка не пов'язана з отриманням додаткової вартості у формі будь-яких трудових зусиль або капітальних вкладень.

Причина, по якій пошук ренти є загрозливою характеристикою багатьох багатих сировиною країн, є «рентна держава» або «рентна економіка» [149]. На думку Х. Мадаві, у рентної держави рента від зовнішніх ресурсів у формі роялті та податків на природні ресурси становить істотну частку всіх доходів. Ця концепція отримала пізніше розвиток в роботах Г. Лучіані і Х. Беблаві, які також підкреслювали, що визначальною рисою рентної держави є сильна залежність економіки від ренти [150].

Зазначені експерти згодні з тим, що в рентній державі домінує так звана «рентна ментальність». Для Х. Мадаві рентна ментальність – це умови, в яких рантьє в очікуванні постійно зростаючих доходів, покладаються на невідкладність швидкого зростання [149]. Г. Лучіані дає визначення і пояснення «рентної ментальності», роблячи акцент на перерозподільчій і продуктивній функціях багатих і бідних ресурсами країн. Він стверджує, що бідні ресурсами країни, яких він називає «продуктивними державами», роблять акцент на оподаткування економіки; для них економічне зростання є імперативом, як основне джерело більш високих доходів. На противагу цьому рентні держави є «перерозподільчими державами». Їх характерними рисами виступають субсидії, трансферти і зайнятість державного сектору [150].

Цікаво, що ці характеристики є дуже важливими при проведенні відмінностей між країнами, які ефективно керують природними ресурсами, від тих, яким це не вдалося. С. Асфаха вказує, що Ботсвана і Норвегія взяли на озброєння таку політику, яка вимагає генерувати певну частину доходів країни з джерел, не пов'язаних з видобутком і переробкою мінерально-сировинних ресурсів, а саме - завдяки оподаткуванню альтернативних секторів господарства [151].

І навпаки, такі країни як Нігерія, Замбія, Венесуела, Еквадор і Мексика активно здійснювали трансферт сировинних доходів зацікавленим соціальним групам, включаючи працівників державного сектору економіки. Вони мало уваги приділяли

ефективному збору податків, посиленню системи податкового адміністрування, формуванню підприємницького духу у суб'єктів оподаткування.

Виважена економічна політика здійснюється політичними діячами, і в цьому сенсі вона є частиною загальнополітичного процесу. Адекватна економічна політика може й не збігатися з інтересами політичних діячів. Якщо припустити, що хороша економічна політика є результатом збігу інтересів політичних діячів з інтересами громадян, то можна зробити висновок про те, що в таких країнах, як Ботсвана, Індонезія і Норвегія, таке накладення інтересів відбувалося. В інших же багатих мінерально-сировинними ресурсами країнах мала місце розбіжність цих інтересів.

Перш за все, це стосувалося інтересів рентоорієнтованих груп населення. Ряд досліджень підкреслює, що до таких груп частіше за все відносяться військові кола та чиновники. Наприклад, Х. Бінен відзначає, що в Нігерії фермери не мають практично ніякого політичного впливу і не представлені в політичних структурах країни, а військові і цивільні чиновники, навпаки, мають значну політичну владу [152]. Наприклад, як зазначають експерти, відомий металургійний комплекс Ажакута в Нігерії існує не тому, що сприяє економічному розвитку країни, а тому, що приносить політичні дивіденди його спонсорам [154]. Відповідно держава приймала ті рішення, які посилювали її позиції і відповідали інтересам цих груп. Аналогічна ситуація складається і в інших країнах: Чаді, Екваторі, Мексиці, Венесуелі, Замбії, де економічна політика керувалася короткостроковими політичними інтересами і пріоритетами на шкоду довгострокового економічного розвитку.

У таких країнах економічна політика виявляється переважно політичним інструментом, спрямованим на консолідацію підтримки впливових груп, а не інструментом і механізмом економічного розвитку. Цими ж причинами можна пояснити небажання держави в багатих сировиною країнах девальвувати свою національну валюту. Завищений обмінний курс є додатковим податком на експортний сектор господарства. Але одночасно в ньому зацікавлені групи населення, орієнтовані на доступний імпорт. Схожа політика проводилася в Україні протягом 2005-2008 років. Таким чином, завищення обмінних курсів, скорочення експорту і поглинання сировинних доходів в багатих мінерально-сировинними ресурсами країнах являють собою політичний феномен поряд з економічним феноменом. У цьому сенсі така

термінологія, як «політична голландська хвороба» [154] і «політичний фактор ресурсного прокляття» [155] має сенс.

Все вищесказане є політичною складовою «ресурсного прокляття», що робить голландську хворобу важко виліковною з використанням стандартних інструментів економічної політики. У тій мірі, в якій економічна політика, спрямована на необхідні структурні зміни, не збігається з інтересами агентів політичного впливу, вона не в змозі бути стійкою. Такі групи виступають захисниками «статус кво» до тих пір, поки справа стосується розподілу природної ренти. У цій ролі ці групи є агентами «поганої економічної політики».

Рентоорієнтована політика може призводити до концентрації економічної і політичної сили в руках еліти, поглибленню корупції, зниженню економічної ефективності і зростанню соціальної нерівності. У таких країнах, як Мексика, Венесуела чи Нігерія, орієнтація на отримання ренти носить загрозливий характер, політичні та економічні інститути є нестійкими, відсутні прозорість і підзвітність основних ринкових агентів. Що стосується Ботсвани, Індонезії та Норвегії, то в ряді досліджень відзначається наявність у цих країнах політичних і інституційних структур, що сприяють проведенню «правильної економічної політики».

Наприклад, у Норвегії успіх у справі управління нафтовими доходами експерти відносять на рахунок особливого соціального порядку в цій країні [156]. Використовуючи категорії «соціального контракту», «узгоджених колективних дій» і «протестантської трудової етики» Макса Вебера, Е. Ларсен стверджує, що соціальні норми, що встановилися в Норвегії, в значній мірі перешкоджають рентоорієнтованій поведінці еліт, а практика узгоджених колективних дій забезпечує доступ кожного громадянина цієї країни до багатства, яке одержують від видобутку нафти і газу. Е. Ларсен вказує, що Норвегія є високо егалітарним суспільством, яке пишається цим станом. Норвезька демократична традиція, що сформувалася задовго до вияви запасів вуглеводнів у країні, може бути найважливішим фактором, що перешкоджає рентоорієнтованій поведінці. С. Асфаха стверджує, що норвезька стабільна і демократична політична система, розвинена і транспарентна юридична система, сильні засоби масової інформації, забезпечують ефективність фінансової політики і справедливий характер державних витрат [151].

Як вже зазначалося вище, політична складова голландської хвороби надає цій проблемі складний комплексний характер, вирішення якої неможливо лише за допомогою стандартних економічних інструментів. Саме тому міжнародні ініціативи в галузі управління ресурсними доходами роблять акцент на прозорості та підзвітності цього процесу. Найбільш відомими ініціативами у цьому відношенні є «Керівництво щодо забезпечення прозорості ресурсних доходів» Міжнародного валютного фонду, ініціатива Відкритого товариства «Стеж за грошима: керівництво з моніторингу бюджетних і нафтогазових доходів», «Ініціатива щодо забезпечення прозорості діяльності видобувної промисловості» британського уряду (Extract Industry Transparency Initiative - EITI).

У той час як Ініціативи МВФ і Відкритого суспільства спрямовані на надання керівництва та інформації про найкращу практику в галузі управління ресурсними доходами та їх прозорості, заходи британського уряду носять більш активний характер. Вони спонукають уряд публічно розкривати інформацію про доходи, які воно отримує від видобувних компаній, а також спонукають компанії розкривати інформацію про всі платежі уряду. Однак EITI не вимагає від уряду опублікування інформації про державні витрати. Прозорість, якої намагаються домогтися автори цієї ініціативи, обмежується прибутковою частиною. Ряд експертів бачать у цьому головну слабкість вжитих заходів.

В основі цих трьох ініціатив лежить надія на те, що фінансова прозорість забезпечить підзвітність головних учасників, а це, у свою чергу, призведе до змін у прийнятті державних рішень на користь доброї економічної політики і ускладнить орієнтацію на отримання ренти завдяки наділенню владними повноваженнями громадян і місцевих органів влади.

Тим не менш, цей погляд поділяється не всіма експертами. Наприклад, деякі з них не вірять в можливість держави перерозподіляти ресурсні доходи на користь економічного розвитку і наполягають на прямому перерозподілі нафтових доходів на користь суспільства [158]. Інші експерти бачать у приватизації альтернативний шлях вирішення проблеми управління мінеральним багатством [159].

Таким чином, аналіз розвитку країн, багатих мінерально-сировинними ресурсами, показує, що для підвищення конкурентоспроможності та відходу від «голла-

ндської хвороби» ключову роль відіграє характер економічної політики. У таких країнах, як Ботсвана, Індонезія, Норвегія, в результаті ефективної економічної політики вдалося уникнути голландської хвороби і досягти помітної стійкості економічного зростання. У цих країнах фінансова політика мала контрциклічний характер і була спрямована на згладжування державних витрат. Консервативний характер фінансової політики сприяв накопиченню значних валютних резервів, які використовувалися для здійснення конкурентної політики обмінних курсів і підтримки ефекту девальвації національної валюти.

Навпаки, в більшості країн, багатих мінерально-сировинними ресурсами, проводилася проциклічна фінансова політика, що спрямовує доходи від видобутку сировини на фінансування розбухлого державного сектора, неефективних амбітних проектів з низькою рентабельністю. Найбільш характерною рисою таких країн стали необмежені фінансові витрати та високий рівень заборгованості завдяки масштабним запозиченням на хвилі сировинного буму. Відповідно економіка таких країн отримала назву «перерозподільчої», а не продуктивної.

1.3. Міжнародна економічна діяльність країн світу в умовах глобалізації

Механізми впливу глобалізації на конвергенцію та взаємодію країн світу можна класифікувати відповідно до типу міжнародної економічної діяльності: міжнародна торгівля, іноземні інвестиції, міжнародний рух робочої сили, трансфер технологій.

У роботі Франциска Родрігеса і Дені Родріка [168] (Національне бюро економічних досліджень) сформульовано три основні тези щодо того, як міжнародна торгівля (ліберальна зовнішньоторговельна політика) впливає на економічне зростання країни:

1. У статичній моделі міжнародна торгівля збільшує рівень ВВП, якщо в економіці відсутні викривлення. Якщо в економіці присутні викривлення (наприклад, недосконала конкуренція), то зовнішньоторговельні обмеження можуть призводити до позитивних ефектів для добробуту населення країни.

2. У моделі екзогенного економічного зростання зі зниженням віддачі від чинників виробництва міжнародна торгівля не робить впливу на довгостроковий темп зростання (стійкий темп зростання). При цьому короткострокові ефекти можуть бути як позитивними, так і негативними.

3. У моделі ендегенного економічного зростання зі зростаючою віддачею від факторів виробництва міжнародна торгівля впливає на довгострокові темпи зростання, при цьому напрямок впливу залежить від початкового рівня розвитку країни.

Таким чином, не існує однозначної теоретичної точки зору на взаємозв'язок між міжнародною економічною діяльністю та економічним зростанням. Більшість авторів вважають, що відповідь залежить від того, чи сприяє міжнародна економічна діяльність переміщенню ресурсів у ті сектори, які створюють позитивні екстерналії для довгострокового економічного зростання (такі, як сектор НДДКР, обробна промисловість, освіта), для країн, що розвиваються, та країн з перехідними економіками дуже важливо, щоб світова торгівля створювала сигнали для розвитку нових високотехнологічних галузей. Гроссман і Хелпман (1991); Фінстра (1990), Мітсуяма (1992) наводять приклади слабо розвинених країн, в яких активна міжнародна економічна діяльність, насамперед, експортна, навпаки, стимулювала спеціалізацію в традиційних секторах економіки, що знижувало довгострокові темпи економічного зростання.

Оскільки міжнародна торгівля залишається основною формою міжнародної економічної діяльності більшості країн світу та найбільш чітко визначає місце окремої національної економіки в системі міжнародного поділу праці. Дослідження взаємозв'язку між міжнародною торгівлею і конвергенцією країн світу в економічній літературі, як правило, носить скоріше емпіричний, ніж теоретичний характер. Існують дві ключові теорії міжнародної торгівлі: теорія порівняльних переваг (модель Хекшера-Оліна) і теорія монополістичної конкуренції (модель П. Кругмана).

З моделі Хекшера-Оліна не слід однозначного висновку про напрям впливу міжнародної торгівлі на позиції країн світу у світовій економіці. Так, у роботі Крюгера [169] наголошується, що дія теореми про вирівнювання цін на фактори виробництва в ході міжнародної торгівлі може породжувати певні проблеми для досяг-

нення бажаних результатів інтеграції. Так, якщо одна країна наділена кожним фактором виробництва у розрахунку на душу населення в більшому ступені, ніж інша країна, то вирівнювання цін на фактори виробництва забезпечить те, що перша країна завжди буде мати більш високі доходи на душу населення, ніж друга.

Теорія монополістичної конкуренції отримала розвиток в роботах П. Кругмана [170]. Фірми можуть виробляти диференційовані блага, будучи монополістом на своєму сегменті спільного ринку. Споживачі роблять вибір на користь різноманітності вважаючи за краще споживати різноманітні різновиди одного і того ж блага. При цьому виробнича функція фірми характеризується зростаючою віддачею від масштабу, тому різні країни спеціалізуються у виробництві різноманітних різновидів благ. У результаті, виникає міжнародний обмін диференційованими благами (так звана, внутрішньогалузева торгівля).

У рамках концепції монополістичної конкуренції П. Кругман і А. Венейблз [170; 119; 171] досліджують вплив глобалізації на відмінності у рівнях життя між центром і периферією світової економіки. Автори розглядають модель двох країн, в яких існує два сектори економіки: сільське господарство і обробна промисловість. У промисловості існують фірми, що виробляють проміжний продукт і фірми, що виробляють кінцевий продукт. Основний висновок полягає в тому, що по мірі глобалізації відбувається два етапи: стадія дивергенції, потім стадія конвергенції.

Стадія дивергенції. Якщо одна з країн (так званий «центр») з яких-небудь причин має більший сектор обробної промисловості, то в ній формується більш місткий ринок для проміжних продуктів. Це робить дану країну більш привабливим місцем для розміщення промислового виробництва проміжних благ (так звані «backward linkages»), виникає економія на транспортних витратах). По мірі того, як проміжне виробництво концентрується в даній країні, з'являються і вигоди для розміщення промислових підприємств, що спеціалізуються на кінцевих продуктах. Ці вигоди пов'язані з більш низькою ціною проміжних благ, наявністю більшої різноманітності проміжних благ, кращим доступом до проміжних благ, що, в кінцевому підсумку, сприяє скороченню витрат виробництва кінцевих благ (так звані «forward linkages»). Переміщення промисловості в одну країну стримується величиною тра-

нспортних витрат. За умов високих розмірів транспортних витрат експортувати промислову продукцію з «центру» до «периферії» може бути менш вигідно, ніж розміщати промисловість в регіоні «периферії». Однак процес глобалізації призводить до скорочення транспортних витрат. Коли транспортні витрати знижуються до деякого критичного рівня відбувається спонтанне розділення світової економічної системи на індустріальний «центр» і аграрну «периферію». У регіоні центру зростає попит на робочу силу і ставки заробітної плати, в регіоні периферії, навпаки, попит на робочу силу скорочується і знижується заробітна плата. Таким чином, в результаті глобалізації відбувається дивергенція рівня життя населення в регіоні центру і периферії.

Стадія конвергенції. Якщо глобалізація продовжується надалі, то транспортні витрати скорочуються. Це призводить до того, що вигоди від близького розташування підприємств промисловості («backward» і «forward linkages») скорочуються. При цьому регіон периферії стає привабливим для розміщення промислового виробництва за рахунок більш низького рівня оплати праці. Це призводить до переведення промисловості з центру в периферію, що супроводжується зростанням ставок заробітної плати в регіоні периферії і скороченням ставок заробітної плати в регіоні центру, тобто відбувається конвергенція по рівню життя населення. Теорія агломерацій також застосовується в роботі Дієго Пуга і Етоні Венейблза (див. параграф 1.1).

У даній постановці економічний розвиток не є плавним процесом зближення країн що розвиваються і розвинених країн. Існує дві групи країн (промислово розвинені і промислово відсталі). Залежно від вибору економічної політики, країна може перейти з групи промислово відсталих до групи промислово розвинутих. Автори порівнюють дві політики для промислово відсталої країни: політику імпортозаміщення та політику торгової лібералізації. У цілому, сказати однозначно, яка політика краща для країни, що розвивається, не можна. Проте автори відзначають, що політика торгової лібералізації веде до більш високого рівня добробуту населення.

Найбільш відомою емпіричною роботою по взаємозв'язку між конвергенцією і міжнародною торгівлею є стаття Сакса і Уорнера [173]. Вони працювали з вибіркою 117 країн на часовому проміжку з 1970 по 1985 рр. У своїй роботі Сакс і Уор-

нер розробили показник відкритості країни. Країна розглядається як відкрита, якщо не виконується жодна з таких умов:

1. Нетарифні бар'єри в середині 1970-х покривають більше 40% торгівлі.
2. Середня ставка тарифу в середині 1980-х становить понад 40%.
3. Премія чорного ринку до курсу національної валюти перевищує 20%.
4. Соціалістичний тип виробництва в економіці.
5. Державна монополія на ключові експортні товари.

Автори виявили, що переважна більшість країн, які росли з темпами вище 2% за розглянутий проміжок часу, проводили політику, що сприяє міжнародній торгівлі і захисту прав інтелектуальної власності. Показник відкритості країни показав істотно позитивний вплив на темпи економічного зростання. При цьому автори виявили конвергенцію між країнами, що входять до блоку країн з відкритою економікою. Також дана тема вивчалася в роботах Рассека (1992), Уїльямсона (1996, 1997), Бен-Девіда (1996), Баласса (1985) і Едвардса (1998) [174, С.76]. Міжнародна торгівля, на думку великої кількості авторів, сприяє міжнародному трансферу технологій і за рахунок цього підвищенню продуктивності праці у відносно відсталих країнах.

Проте, цього результату недостатньо для того, щоб зробити висновок щодо взаємозв'язку між торгівлею і конвергенцією, так як залишається непоясненим питання щодо того, чи існують відмінності темпів зростання між багатими і бідними країнами при збільшенні світової торгівлі. У зв'язку з цим, можна висунути наступну гіпотезу, якщо бідні країни характеризуються меншою часткою міжнародної торгівлі, ніж багаті країни, то їх обсяги торгівлі повинні зростати більшими темпами, що має виражатися в більш високих темпах економічного зростання. У цьому випадку, світова торгівля, дійсно, буде призводити до конвергенції.

Також емпіричне дослідження з питання впливу зовнішньої торгівлі на економічне зростання було здійснено Франкелем і Ромеро. Вони встановили, що протягом 1960-1985 рр.. збільшення співвідношення зовнішньої торгівлі до ВВП на 1 процентний пункт призводить до збільшення доходу країни і темпів його зростання на 1,5 процентних пункти [175]. Однак Клеменс і Вільямсон у 2001 р. виявили, що до другої світової війни цей вплив був протилежним [176]. І цей парадокс залиша-

ється нерозв'язаним. За наявності сильних інститутів перехід країни, що розвивається, від стану повної закритості до абсолютно відкритого станом приносить позитивний ефект для економічного зростання в розмірі одного процентного пункту.

У роботі Франциско Родрігеса і Дені Родріка (Національне бюро економічних досліджень США) – до критичному аналізу схильні автори робіт з емпіричного дослідження впливу міжнародної торгівлі на економічне зростання [168] (Бен-Девід [174], Сакс і Уорнер [173], і Едвардс [178]), - показано, що основний висновок про позитивний вплив ліберальної зовнішньоторговельної політики (зниження тарифних і нетарифних бар'єрів для торгівлі), який, як правило, впливає з статей, не є достатньо доведеним. Проблеми виникають з адекватним визначенням змінних відкритості економіки, а також через кореляцію між параметрами відкритості економіки і іншими чинниками, які можуть призводити до повільного економічного зростання.

А. Маунтфорд використовує кілька методологічних підходів для аналізу того, як світова торгівля впливає на темпи економічного зростання [179]. У його роботі використовується двохсекторова модель економіки поколінь, що перекриваються, в яку він вводить ендогенне економічне зростання через ефект навчання в процесі виробництва (*learning by doing*). Світова торгівля аналізується за допомогою динамічного варіанту моделі Хекшера-Оліна. В результаті, спеціалізація країни у світовій торгівлі починає впливати на процес накопичення факторів виробництва, що знаходить своє відображення на темпах економічного зростання. Дана модель дозволяє пояснити емпіричні феномени поляризації розвитку країн (утворення клубів конвергенції), а також феномени швидкого економічного зростання в ряді країн.

А. Гос [180] аналізує вплив лібералізації міжнародної торгівлі на нерівність населення світу за рівнем доходів на душу населення. Розглядається часовий проміжок з 1981 по 1997 рр. У роботі автор використовує три поняття нерівності: міжнародна нерівність (*international inequality*), міждержавна нерівність (*inter-country inequality*) і нерівність розподілу доходів у світі. Міждержавна нерівність враховує відмінності у ВВП на душу населення в різних країнах світу, але не враховує відносний розмір країн, тобто кількість населення країн. Тому Китай і Мадагаскар мати-

муть однакову вагу, хоча частка населення Мадагаскару в світі є мізерно малою в порівнянні з Китаєм. Міжнародна нерівність враховує кількість населення в країнах, проте не враховує нерівність у розподілі доходів усередині країни. Цей недолік усуває показник нерівності розподілу доходів у світі.

Динаміка даних показників нерівності може бути різною. Так, в результаті статистичного аналізу автори виявляють існування двох протилежних тенденцій міжнародної конвергенції та дивергенції. Використання моделей ендогенного зростання дозволяє по-новому поглянути на причини міжнародної торгівлі. Протягом тривалого часу порівняльна перевага, що визначає модель зовнішньоторговельної спеціалізації країни, вважалась екзогенною. Однак структура порівняльної переваги залежить від тих параметрів, динаміка яких описується моделями ендогенного зростання. Тому виникає можливість створити модель ендогенного економічного зростання і світової торгівлі, в якій би порівняльна перевага була ендогенною змінною. За рахунок використання подібної моделі можна провести більш глибокий аналіз співвідношення глобалізації, що виражається у зростанні обсягів світової торгівлі, та економічного зростання в країнах світу. Таким чином, вплив глобалізації світової торгівлі на економічні позиції країн світу залежить, по-перше, від того, які причини викликають міжнародну торгівлю, по-друге, від стадії глобалізації, по-третє, від напрямків міжнародної торгівлі.

Аналіз впливу зовнішньої торгівлі на економічний розвиток як відправного моменту припускає уточнення змісту категорії «зовнішня торгівля». В економічній літературі існують різні визначення терміна «зовнішня торгівля». У популярній економічній енциклопедії під зовнішньою торгівлею розуміється торгівля країни з іншими країнами, що складається з імпорту (ввезення) і експорту (вивезення) товарів та послуг [191, с. 46].

Також під зовнішньою торгівлею товарами та послугами розуміють обмін товарами і послугами між країнами, пов'язаний із загальною інтернаціоналізацією господарського життя і інтенсифікацією міжнародного поділу праці в умовах науково-технічної революції [77, с. 7]. В існуючих визначеннях не відображено вплив зовнішньої торгівлі на економічний розвиток. На наш погляд, *зовнішня торгівля*

являє собою обмін товарами і послугами між країнами, що складається з експорту та імпорту товарів і послуг, який виступає або каталізатором, або обмежувачем безпечного економічного розвитку.

Слід розмежувати категорії «економічний розвиток», «економічна безпека», «економічно безпечний вплив зовнішньої торгівлі на економічний розвиток» (рис. 1.4).

Економічний розвиток і зовнішня торгівля завжди існують за певних умов, які створюють сприятливий фон для забезпечення стійкості національної економіки та підвищення якості життя, або несуть загрозу для них. Сукупність таких внутрішніх та зовнішніх умов буде визначати рівень «економічної безпеки». У той же час сам фактор зовнішньої торгівлі надає безпосередній вплив на економічний розвиток по певних каналах, формуючи рівень економічно безпечного впливу на економічний розвиток.

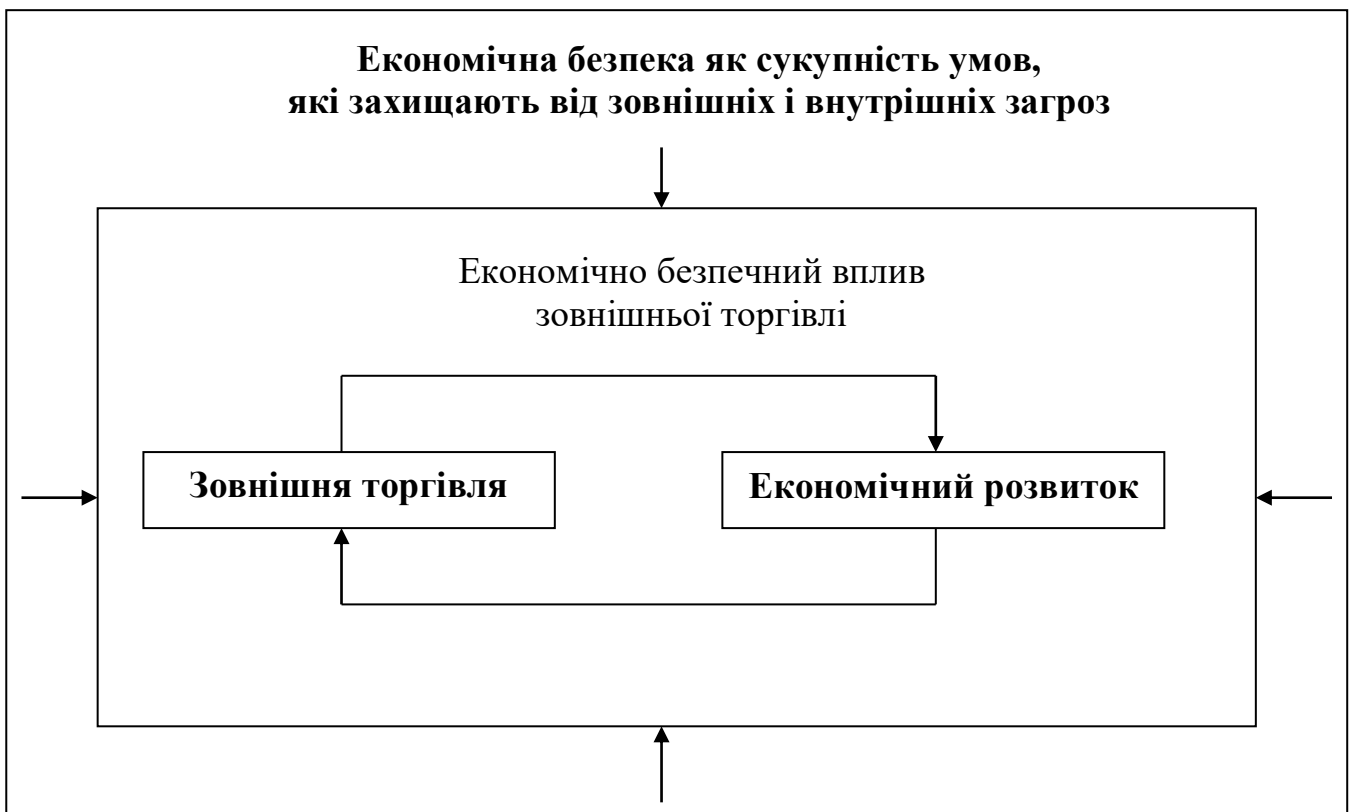

Рис. 1.4. Економічно безпечний вплив зовнішньої торгівлі на економічний розвиток

Таким чином, під економічно безпечним впливом зовнішньої торгівлі на економічний розвиток розуміється сукупність умов, за допомогою яких забез-

печується підвищення кількісних і якісних показників економічного розвитку національної економіки, що сприяють вдосконаленню якості життя населення.

До кола суб'єктів, що здійснюють зовнішню торгівлю, можна віднести індивідуальних підприємців, всі комерційні та некомерційні організації, що які мають право вести міжнародну економічну діяльність відповідно до своїх установчих документів, країну в особі уповноважених виконавчих структур, регіони і муніципальні утворення мезо-рівня, а також міжнародні організації - інститути глобального управління.

Індивідуальні підприємці та юридичні особи (підприємства та організації) утворюють нижчий рівень участі у зовнішній торгівлі. Значущість цього рівня зростає пропорційно до ступеня розвитку ринкових відносин і лібералізації умов здійснення міжнародної економічної діяльності. Основна мета участі в зовнішній торгівлі на цьому рівні полягає в максимізації прибутку. Для її досягнення використовуються наступні переваги у системі міжнародного поділу праці:

розширення обсягів реалізації продукції за рахунок національних ринків інших держав;

отримання додаткового прибутку за рахунок використання конкурентних переваг національної економіки та реалізації продукції на зовнішньому ринку за вищими цінами;

зниження виробничих витрат за рахунок використання відносно більш дешевих зовнішніх ресурсів і робочої сили.

Регіони та муніципальні утворення створюють середній рівень участі у зовнішній торгівлі, що забезпечує організацію, функціонування і розвиток регіональних соціально-економічних систем. Основна мета цього рівня – максимально повне і постійне підвищення життєвого рівня населення.

Утворюючи вищий рівень участі в зовнішніх зв'язках, будь-яка країна, прагне отримати і зберегти високий конкурентний статус і забезпечити стабільне функціонування національного господарства.

Залежно від тривалості строку здійснення зовнішньої торгівлі розрізняють короткостроковий, середньостроковий і довгостроковий періоди часу. Інфраструк-

турне забезпечення зовнішньої торгівлі включає такі блоки: транспортна, інформаційна, інституційна, кадрова та фінансово-кредитна інфраструктура.

Транспортна інфраструктура включає в себе транспорт загального призначення, який використовується для потреб як внутрішньої, так і зовнішньої торгівлі. З огляду на те, що суттю торгівлі є переміщення товарів з одного місця в інше з метою отримання прибутку, а в разі зовнішньої торгівлі – переміщення товарів як мінімум через один державний кордон, то необхідність виділення транспорту в якості блоку інфраструктури зовнішньої торгівлі не викликає сумніву.

Інформаційна інфраструктура забезпечує доступ до інформації всіх її учасників, дає можливість зацікавленим структурам отримати інформацію про ринки і ціни, про інвестиційні проекти; тендери на ці проекти, які намічаються і проводяться; про торги, що стосуються приватизації окремих об'єктів; знаходити партнерів для встановлення прямих зв'язків; надавати інформаційно-рекламні послуги, інформацію про надійність партнера; консультувати з законодавством; надавати маркетингові послуги; здійснювати моніторинг; забезпечувати участь у конференціях, форумах, семінарах, виставках.

Інституційна інфраструктура – норми та правила, що регламентують відносини суб'єктів ринкового господарства, які здійснюють зовнішню торгівлю і гарантують дотримання на ринку чинного правопорядку і врахування інтересів усього суспільства і окремих суб'єктів економіки ринкового типу.

Кадрова інфраструктура включає в себе фахівців в кількостях, достатніх для комплектування зовнішньоекономічної інфраструктури, організації, що здійснюють підготовку та перепідготовку кадрів, органи працевлаштування, організації з формування і регулювання резервів робочої сили.

Фінансово-кредитна інфраструктура являє собою систему інститутів, що забезпечують фінансування певних напрямів зовнішньої торгівлі, кредитування експорту та імпорту, страхування зовнішньоторговельних угод, залучення фінансових ресурсів недержавних фінансових інститутів.

Особлива роль зовнішньої торгівлі в національній економіці полягає в тому, що вона інтегрована практично у всі області господарської діяльності країни і ви-

конує функції з заповнення нестачі внутрішніх споживчих, інвестиційних, фінансових і технологічних ресурсів. Найбільш значними з цих функцій є наступні:

забезпечення ринків збуту для секторів, що виробляють ліквідні на світовому ринку продукти;

забезпечення ресурсів для покриття внутрішнього кінцевого попиту;

забезпечення податкових доходів бюджету;

надходження капіталів і позик для покриття нестачі фінансових ресурсів (доходів і накопичень) в різних секторах економіки;

компенсація нестачі інвестиційних ресурсів.

Стабільне зростання багатьох країн світу пов'язано з підвищенням їх відкритості. Світова експортна квота постійно збільшувалася і в 2008 році перевищила 25%. Експорт став значущим чинником економічного зростання як розвинених, так і країн, що розвиваються. Наукові дослідження показують, що чим вище приріст зовнішньоторговельного обороту в розрахунку на одного мешканця країн, що розвиваються, тим швидше зростає ВВП і споживання на душу населення.

На наш погляд, доцільно виділити ще одну функцію, яка полягає у забезпеченні сталого та безпечного розвитку національної економіки в цілому, і регіонів, зокрема. З цією метою представимо трансмісійний механізм впливу зовнішньої торгівлі на рівень економічної безпеки економічного розвитку (рис. 1.5).

Зовнішня торгівля впливає на характер економічного розвитку (безпечний або має «загрози» розвитку) за допомогою зміни доданої вартості у складі ВВП, яка, у свою чергу, залежить від величини наступних компонентів: збільшення національного доходу, митних платежів, податкових платежів експортоорієнтованих та спільних з іноземним капіталом підприємств, іноземних інвестицій та інвестицій вітчизняних виробників.

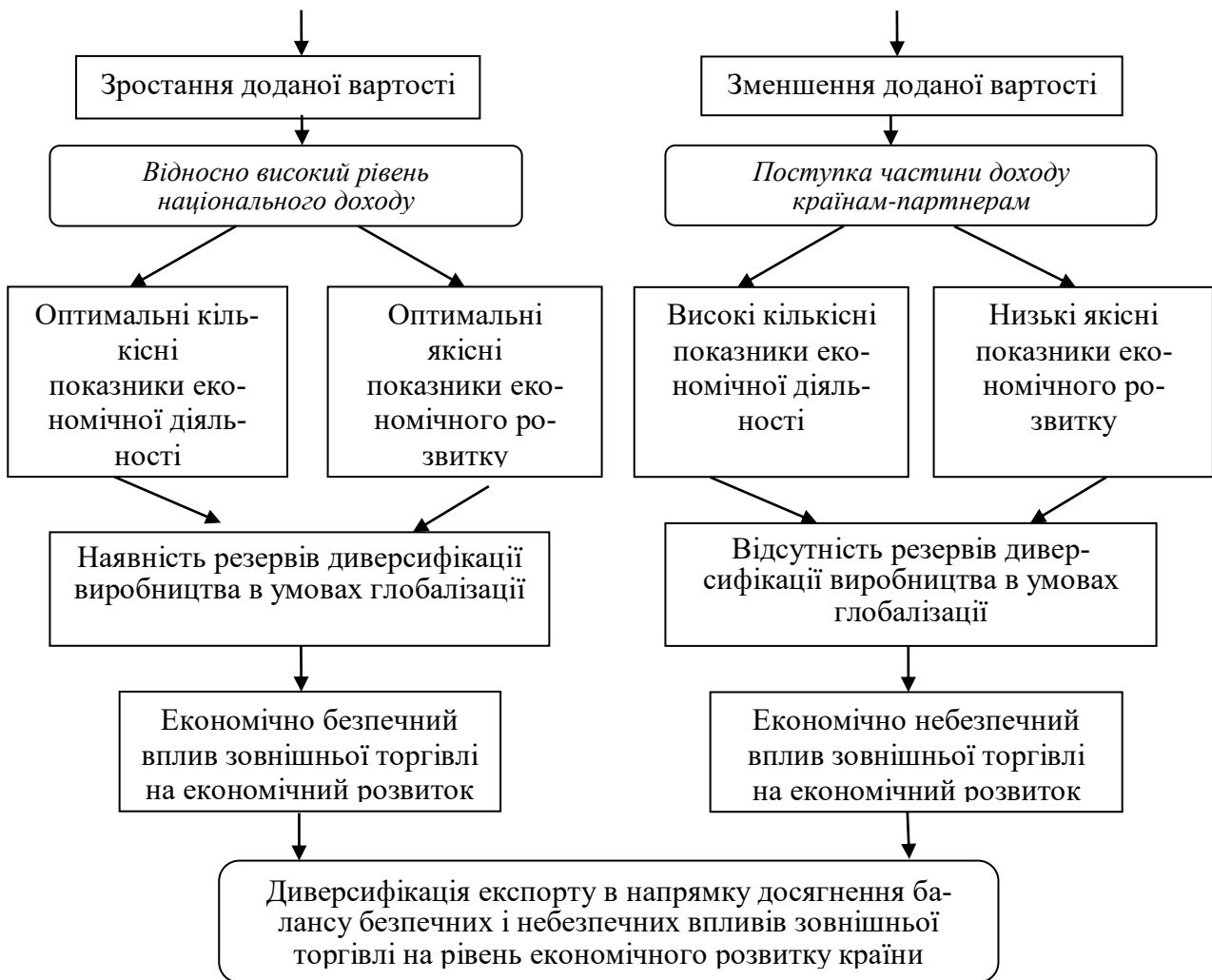

Рис. 1.5. Трансмійний механізм впливу зовнішньої торгівлі на економічний розвиток

Зміна доданої вартості викликає відповідну зміну кількісних і якісних показників економічного розвитку, сталий і несталий характер економічного розвитку, що в підсумку відображає характер економічно безпечного впливу зовнішньої торгівлі на розвиток національної та регіональної економіки (економічно безпечний або має «загрози»).

Економічно безпечний вплив зовнішньої торгівлі на економічний розвиток виявляється в наступному.

По-перше, підвищується рівень ринкової конкуренції. Завдяки лібералізації зовнішньої торгівлі іноземні виробники проникають на український ринок з пропозиціями широкого спектру нових товарів і послуг. У багатьох випадках ці товари і

послуги значно перевершують за якістю українські аналоги. Ціна імпортової продукції також нерідко виявляється цілком конкурентоспроможною. Ця експансія імпорту торкнулася більшості секторів української економіки.

По-друге, розширюється і кардинально підвищується якість споживчого вибору, в результаті чого значно зростає якість життя населення.

По-третє, з'являються нові продукти і впроваджуються нові технології. Зовнішня торгівля сприяє приходу з-за кордону багатьох новацій, виробничих ідей, конструкторських і дизайнерських рішень, продуктів і технологій. Безумовно, це допомагає українським виробникам зрозуміти, в якому напрямку їм необхідно розвиватися для досягнення ринкового успіху. Крім того, використання зарубіжного досвіду в багатьох випадках значно прискорювало модернізацію виробництва і поліпшення якості продукції. Деякі зарубіжні стратегічні інвестори також додали свого внеску у технологічне оновлення української економіки. Відкриваючи в Україні нові підприємства і виробництва, вони використовували сучасні ноу-хау, нові технології, обладнання та матеріали. Типовими прикладами такого роду стали будівництво великими іноземними компаніями харчових фабрик (Nestle, Danone, Cadbury тощо), організація масштабних торгових мереж (Metro), відкриття складальних автомобільних виробництв, а також створення нових виробничих потужностей у фармацевтиці, таропакувальній промисловості і деяких інших галузях.

По-четверте, впроваджується сучасна культура бізнесу. Поява іноземних компаній і менеджерів в Україні, так само як і регулярні поїздки українських підприємців за кордон, ознайомили широкі кола вітчизняних виробників з іншим типом бізнес-культури. Як правило, «західна» бізнес-культура виявилася більш ефективною порівняно з «радянською» в частині вирішення різних проблем, що стоять перед компаніями, за рахунок більш розвиненої адміністративної організації, кращого інформаційного контролю, більш якісного фінансового менеджменту, більш високого рівня партнерської дисципліни, більш дружніх і гнучких відносин з клієнтами. Ця ефективність стала дуже переконливим прикладом для українських корпоративних менеджерів і багато хто з них почали активно впроваджувати нові організаційно-управлінські принципи в економічну практику своїх компаній.

По-п'яте, розширюються експортні можливості. Економічна криза 1991-1998 рр. в Україні різко скоротила величину внутрішнього попиту. У результаті біль-

шість національних виробників були змушені кардинально зменшити обсяги випуску своєї продукції. Тим не менше, частина українських компаній змогла компенсувати свої втрати на внутрішньому ринку за рахунок розширення експортних поставок. Звичайно, успішні українські експортери концентруються в основному в матеріально-сировинному секторі (видобуток руд і нерудних копалин) і в галузях, що виробляють первинні продукти (чорна та кольорова металургія, базова хімія, нафтопродукти).

Разом з тим, зовнішня торгівля створює загрози для економічного розвитку в тих випадках, коли:

1. Погіршується галузева структура. Як відомо, однією з головних проблем радянської економіки був масштабний технологічний розрив між різними секторами економіки. Високі технології, нові машини і устаткування були зосереджені у військово-промисловому комплексі і енерго-сировинному секторі, в той час як сектор споживчих товарів і послуг, майже не отримувалася якісних ресурсів. По суті справи, великомасштабне виробництво і споживання нафти, газу, металу і т.п. в рамках радянської економіки компенсувало недолік технологічно неефективних виробництв у секторах що відстають. Як наслідок галузева структура радянської економіки була занадто «важкою». Це зумовлювалося в підвищеній енергоємності та матеріалоємності виробництва, уповільненні інноваційних процесів, деградації галузей споживчого сектора, соціально-екологічних проблемах та інших негативних явищах.

2. Утискуються імпульси розвитку у галузях що відстають. До числа таких галузей слід віднести легку промисловість; більшість підгалузей машинобудування (виробництво електроніки, верстатобудування, авіабудування, транспортне машинобудування); хімічну промисловість, орієнтовану на внутрішній попит; місцеву промисловість в депресивних регіонах.

Стан цих галузей був найважчим в реформений період. Незважаючи на це, підприємства відсталих галузей досить активно боролися за виживання та поліпшення ринкових позицій, застосовуючи при цьому як формальні, так і неформальні методи адаптації. Іноді, їм вдавалося добиватися деяких успіхів. Проте, макроекономічні обставини, в тому числі і імпорту зарубіжних виробників, які не дозволили перерахованим галузям вийти з перманентного кризового стану.

3. Послаблюються економічні зв'язки, і відбувається анклавізація національної економіки. У процесі кризи технологічний розрив між секторами трансформувався в економічний. Експортоорієнтовані галузі досить швидко скоротили свої зв'язки з українськими постачальниками.

Внутрішній попит на конкурентоспроможні товари українського виробництва також знизився. У результаті, українська економіка розпалася на економічні анклави. Фінансово успішні галузі та території мають дуже обмежені економічні зв'язки з депресивними секторами та регіонами. Це означає, що підйом виробництва в одній частині української економіки може практично не впливати на становище в інших її частинах. Інакше кажучи, економічний механізм, що забезпечує ефект мультиплікатора в сьогоденній Україні працює недостатньо ефективно.

4. Має місце відтік капіталу. Лібералізація правил транскордонних фінансових операцій при слабкості національної правоохоронної системи та економічних труднощах призвела до великомасштабного відтоку капіталу з України. Щорічний відтік капіталу знаходиться на рівні 2-5 млрд. дол, а всього за період реформ за кордон пішло, за деякими оцінками, від 50 до 70 млрд. дол. [97, с. 121].

Зазначені негативні наслідки створюють загрозу безпечного розвитку економіки країни, що закономірно ставить проблему кількісної оцінки критичних значень, відхилення від яких свідчить про можливість наростання нестійкості в економічному розвитку і дозволяє своєчасно блокувати негативні тенденції.

В економічній літературі досить детально розкриті індикатори безпеки зовнішньої торгівлі, які включають не тільки кількісні показники (частка товарних ресурсів, що надійшли за імпортом, в загальному обсязі товарних ресурсів; частка експорту в загальному обсязі видобутку і виробництва продукції; частка чистого експорту у ВВП), але і якісні показники, що характеризують структуру експорту (частка в експорті продукції обробної промисловості, частка в експорті високотехнологічної продукції та ін.).

Вплив зовнішньої торгівлі на економічний розвиток у країнах з транзитивною економікою, поза сумнівом, має свої особливості. Такі держави, що переживають період глибоких транзитивних змін, відрізняються наступним:

як правило, вони не завершили етап індустріалізації, в силу чого їх торгівля із зовнішнім світом зводиться до обміну сировини і напівфабрикатів на готову проду-

кцію з високою часткою доданої вартості. Такий тип зовнішньоторговельного обороту ускладнює вихід країни з периферійної зони;

існує значна деформація ринкового механізму, що виявляється в сильній монополізації економіки;

скорочується сфера державного регулювання економіки через дефіцитності бюджетних коштів;

має місце блокування ринкового механізму переливу ресурсів;

відбувається стиснення державного сектору та його соціальних функцій.

Крім цього, в сучасній економіці велике значення мають такі чинники, як нерівний розподіл сили між країнами, можлива змова між кількома вельми сильними урядами та транснаціональними корпораціями і їх здатність маніпулювати світовими цінами, рівнями виробництва і попитом. Тому у трансформаційній національній економіці механізм впливу зовнішньої торгівлі на економічний розвиток значно модифікується. По-перше, країни з перехідною економікою мають порівняльні переваги у виробництві сировини і напівфабрикатів, які вони міняють на готову продукцію з високою часткою доданої вартості. Такий тип товарообігу ускладнює вихід країни з периферійної зони.

По-друге, зовнішня торгівля підсилює приплив іноземної валюти в країну, що викликає негативні наслідки: зростання реального курсу національної грошової одиниці зближує рівні внутрішніх і світових цін, знижуючи тим самим цінову конкурентоспроможність вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, надаючи стримуючий вплив на експорт та стимулюючий - на імпорт.

Крім того, в умовах зміцнення номінального курсу національної валюти виникає приплив у країну спекулятивного капіталу, який здатний ще більше зміцнити цей курс. По-третє, сировинний характер експорту України є серйозною загрозою для стабільного економічного розвитку країни:

посилюється асиметрія у вітчизняній промисловості на користь галузей по видобутку та первинній обробці сировини на шкоду галузей з високою часткою доданої вартості, що призводить до деіндустріалізації вітчизняного господарства;

імпортовані товари оплачуються зростаючою кількістю не відновлюваного палива і сировини;

наявність високої вразливості економіки у зв'язку з постійними змінами зовнішньоекономічної кон'юнктури і коливаннями цін на світовому ринку нафти;

відсутність міжгалузевого перерозподілу капіталу з експортоорієнтованих в імпортозаміщувальні галузі, тобто капітал у вигляді експортної валютної виручки реінвестується в експортоорієнтовані галузі, не стимулюючи інші галузі української економіки;

сконцентрованість інвестицій в експортних сировинних галузях призводить до деіндустріалізації господарства і втрати конкурентоспроможності на зовнішньому і внутрішньому ринках. Тим самим, зростання експорту сировини гальмує розвиток інших галузей.

По-четверте, основні вигоди від зовнішньої торгівлі, як правило, дістаються країнам з високим рівнем доходу, а в країнах, що розвиваються – іноземним резидентам і громадянам з високим рівнем доходу. Тому, зовнішня торгівля посилює вже існуючу нерівність.

По-п'яте, вигоди від торгівлі можуть не дістатися громадянам даної країни в тому випадку, коли підприємство належить іноземній компанії та іноземні акціонери отримують прибуток від експорту продукції. Якщо компанії мають владу монополії, заробітна плата буде істотно зниженою.

По-шосте, зовнішня торгівля може спричинити невдоволення населення в країнах, що розвиваються, якщо населення не в змозі купити товари, імпортовані з багатих країн.

Необхідно також відзначити, що зовнішня торгівля тягне за собою зовнішні витрати у вигляді забруднення навколишнього середовища, оскільки більшість українських сировинних експортних товарів виробляється у галузях, які найбільш негативно впливають на екологію (металургія, базова хімія). У систематизованому вигляді особливості впливу зовнішньої торгівлі на економічний розвиток транзитивної економіки України представлені в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Особливості впливу зовнішньої торгівлі на економічний розвиток в транзитивній економіці

Основні тенденції в ринковій економіці	Особливості в транзитивній економіці
1. Зовнішня торгівля сприяє економічному розвитку країн, стимулюючи ті сектори економіки, в яких окремі країни володіють порівняльними перевагами, через підвищення ефективності трудових ресурсів і краще забезпечення факторами виробництва	1. Країни з перехідною економікою мають порівняльні переваги у виробництві сировини і напівфабрикатів, які вони міняють на готову продукцію з високою часткою доданої вартості. Такий тип товарообігу ускладнює вихід країни з периферійної зони. 2. Зовнішня торгівля підсилює приплив іноземної валюти в країну, що сприяє зростанню реального курсу національної валюти і зниженню конкурентоспроможності вітчизняних товаровироб-

	ників
2. Експорт сировинних товарів забезпечує «вихід для надлишку», тобто можливості для використання ресурсів, які в іншому разі не були б використані. Експорт сировинних товарів служить «двигуном економічного зростання» країни, що розвивається	Сировинний характер експорту призводить до негативних наслідків для економіки країни: посилюється асиметрія в структурі вітчизняної промисловості на користь галузей по видобутку та первинної обробки сировини на шкоду галузей з високою часткою доданої вартості; імпортовані товари оплачуються зростаючою кількістю не відновлюваного палива і сировини; висока вразливість економіки у зв'язку з постійними змінами зовнішньоекономічної кон'юнктури і коливаннями цін на світовому ринку нафти; відсутній міжгалузевий перелив капіталу з експортоорієнтованих в імпортозаміщувальні галузі; концентрація інвестицій в експортних сировинних галузях приводить до деіндустріалізації господарства і втрати конкурентоспроможності на зовнішньому і внутрішньому ринках.
3. Зовнішня торгівля зменшує різницю у доходах всередині країни (попит на експортні товари збільшить попит на відносно дешеві фактори виробництва, а імпорт знизить попит на відносно дорогі товари)	Зовнішня торгівля призводить до зростання диференціації доходів населення: 1) вигоди від зовнішньої торгівлі дістаються країнам з високим рівнем доходів, а в країнах, що розвиваються, та з перехідною економікою - іноземним резидентам і громадянам з високим рівнем доходів; 2) відсутність механізмів ефективного перерозподілу сировинної ренти на користь держави призводить до високої диференціації доходів і соціальної нерівності; 3) у разі, якщо підприємство належить іноземній компанії, яка має владу монополії, заробітна платня українських жителів буде вельми низькою
4. Зовнішня торгівля розширює попит споживчого сектора країни, сприяє зростанню світового виробництва і забезпечує доступ до дефіцитних ресурсів, без яких бідні країни не можуть розвиватися	Зовнішня торгівля може спричинити невдоволення населення в бідних країнах, якщо воно не в змозі купити товари, імпортовані з багатих країн

За перші п'ять років поточного століття зовнішньоторговельний обіг, експорт та імпорт України, оцінені за методологією платіжного балансу, збільшилися у фактичних цінах майже вдвічі. Настільки стрімкому зростанню зовнішньої торгівлі сприяли відповідні умови всередині країни і на зовнішніх ринках. На внутрішньому ринку попит на вітчизняну сировину, продукцію першого переділу і продукцію оборонного комплексу зростав повільніше, ніж можливості її виробництва, що дозволяло нарощувати експортні постачання. Постійне збільшення сукупного внутрішнього попиту кінцевого споживання і нагромадження – стимулювало розширення імпорту.

Кон'юнктура на зовнішніх ринках за попереднє п'ятиріччя на відміну від 1992-1999 рр. складалася на користь українських зовнішньоекономічних операторів. У попередній період ціни на вітчизняну експортну продукцію в основному знижувалися, їх зростання спостерігалось тільки в 1994-1996 рр.. Ціни на імпортовані товари протягом 1993-1996 рр.. підвищувалися, а в 1992 і 1997-1999 рр. падали.

У результаті в 1999 р. темпи зростання середніх контрактних цін в порівнянні з 1991 р. склали по експорту 79,4%, по імпорту - 104,5%. За останні роки умови торгівлі на зовнішніх ринках для України покращилися: співвідношення індексів експортних та імпортних цін зросла з 1,08 у 1999 р. до 1,16 у 2004 р. У 2001-2002 рр. світові ціни на українську продукцію знижувалися, а з 2003 р. мали виражену тенденцію до помітного зростання аж до 2007 р.

З іншого боку, країна зіткнулася з усіма класичними симптомами так званої голландської хвороби, наявність якої в Україні ряд фахівців категорично заперечує [192, с. 78]. Одні вважають, що у випадку з Голландією мав місце ефект несподіваного відкриття родовищ газу в Північному морі, а в Україні, здавна експортера металу, такого ефекту немає. Інші фахівці стверджують, що зміцнення гривні в 2005-2007 рр. ніяк не відбилося на конкурентоспроможності експортних товарів, оскільки продукція чорної металургії та хімії залишалася неконкурентоспроможною до 2008 року, коли погіршилась кон'юнктура світового ринку сталі та прокату. Посилення позицій іноземних виробників на внутрішньому ринку країни, на їхню думку, відбувається тому, що в результаті випереджального зростання доходів населення в останні роки просто змінюється структура попиту, який починає відкидати дешеву і низькоякісну вітчизняну продукцію. Відбувається природний процес заміщення неякісних українських товарів хорошими зарубіжними, до якого не має відношення додаткове надходження іноземної валюти в країну [47; 189].

На наш погляд, перший підхід до певної міри формальний. Досвід Голландії та України показує, що при різній природі стрімкого збільшення експорту таке зростання само по собі породжує схожі наслідки. Аргументи ж прихильників другої точки зору не є достатньо переконливими. Вони ігнорують той очевидний факт, що по мірі зміцнення гривні відбувається зближення рівнів внутрішніх та світових цін або, іншими словами, зниження запасу цінової конкурентоспроможності вітчизняної експортної та імпортозамінної продукції. Це відноситься як до готових виробів, так і до сировинних товарів. Зміцнення гривні в кінцевому підсумку підштовхує збільшення імпорту. Знижується і ефективність експорту (відношення витрат на його здійснення до виручки), яка при досягненні певної межі може зробити постачан-

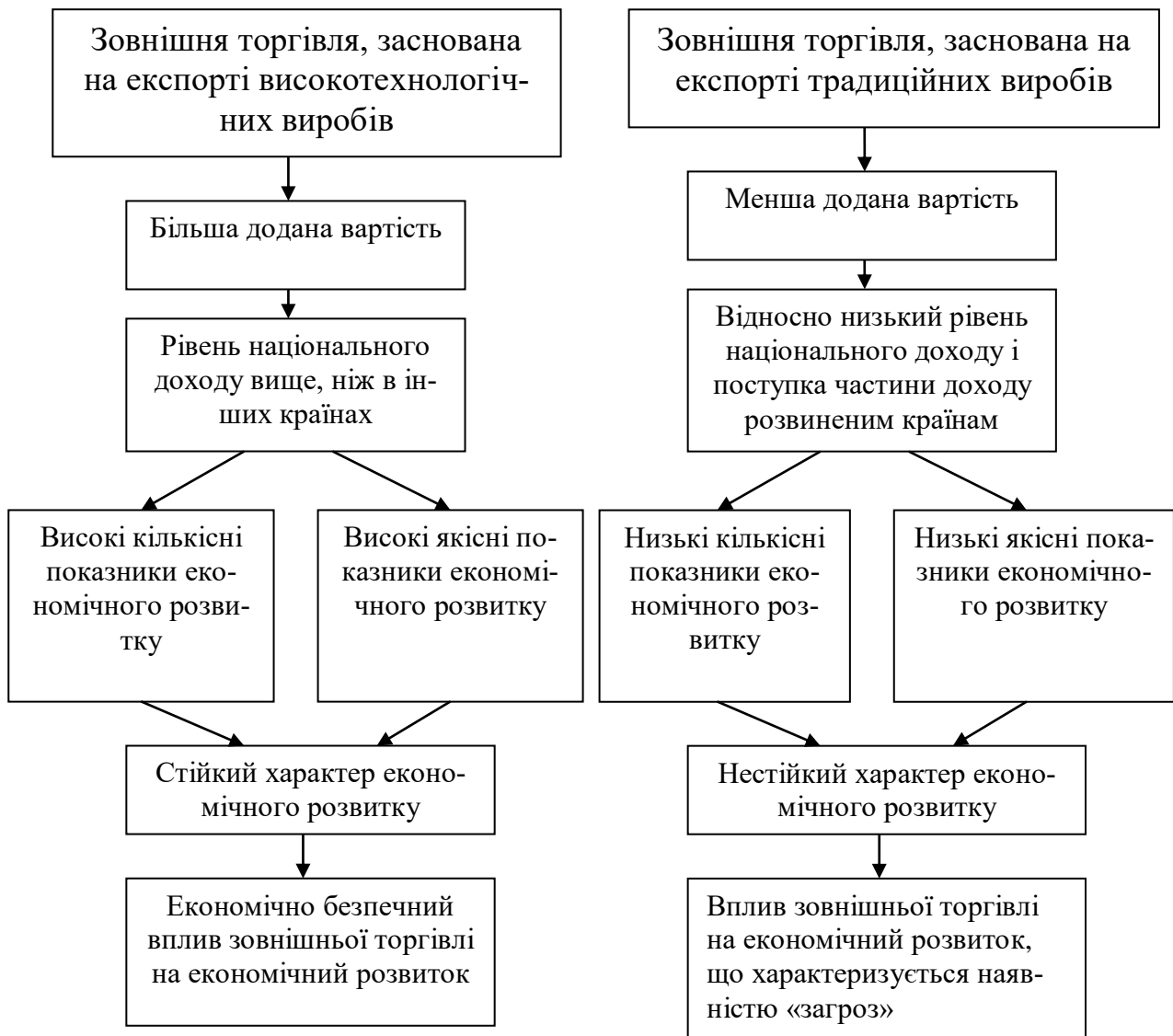
ня на зовнішній ринок економічно недоцільними. На наш погляд, це свідчить про симптоми голландської хвороби.

Дослідження основних тенденцій зовнішньої торгівлі в ринковій економіці та їх особливостей у транзитивній економіці дозволяє виявити теоретичні канали впливу зовнішньої торгівлі на економічний розвиток в умовах лібералізацію зовнішньої торгівлі, заснованої на експорті високотехнологічних виробів, і зовнішньої торгівлі, заснованої на експорті сировини. У результаті отриманий трансмісійний механізм безпечного впливу і впливу зовнішньої торгівлі на економічний розвиток, що має «загрози» (рис. 1.6).

Як видно з рисунку, вплив зовнішньої торгівлі має різний ступінь небезпеки для економічного розвитку. На наш погляд, багато в чому це залежить не тільки від кількісних показників зовнішньої торгівлі, але також від якісних, основним з яких є структура експорту.

Так, зовнішня торгівля, що ґрунтується на експорті високотехнологічних виробів, надає найбільші можливості по розширенню експорту товарів зі значною часткою доданої вартості. Це створює значний рівень національного доходу в цих країнах, забезпечує високі кількісні та якісні показники економічного розвитку, що стимулює стійкий економічно безпечний характер розвитку національної економіки (рис. 1.6-А).

Якщо ж зовнішня торгівля заснована на експорті традиційних виробів, вона стимулює галузі з низькою доданою вартістю. В умовах обмежених можливостей експорту відбувається передача частини доходу розвиненим країнам, що призводить до зниження рівня національного доходу і споживання в країні. У свою чергу, це викликає зменшення кількісних і погіршення якісних показників економічного розвитку, що означає нестійкий, економічно небезпечний характер розвитку національної економіки (рис. 1.6-Б).

А. Трансмiсiйний механiзм стiйкого економічно безпечного впливу зовнішньої торгівлі на економічний розвиток

Б. Трансмiсiйний механiзм нестiйкого, економічно небезпечного впливу зовнішньої торгівлі на економічний розвиток, що характеризується наявністю «загроз»

Рис. 1.6. Трансмiсiйний механiзм впливу зовнішньої торгівлі на характер економічного розвитку

Іншою важливою складовою міжнародної економічної діяльності країни є інвестування, яке здійснюється в обох напрямках, - іноземне і закордонне. На сучасному етапі розвитку світового господарства міжнародне інвестування здійснюється за принципами, що відрізняються від класичного теоретичного тлумачення: далеко не завжди закордонні інвестиції є результатом утворення надлишку капіталу всередині країни, або іноземні інвестиції надходять до капі-

талодефіцитних країн. Прикладом може служити активна інвестиційна діяльність провідної світової металургійної компанії «Міттал», що походить з Індії – країни, яку важко визначити як таку, що має надлишок капіталу. При цьому одна з найбільших її операцій з купівлі закордонних активів (європейської компанії «Арселор») є інвестицією до країни, що не потерпає від нестачі фінансових ресурсів.

Отже, на сучасному етапі глобалізації, коли однією з головних ознак світового економічного розвитку є консолідація галузевих активів в межах кількох транснаціональних корпорацій, відбувається трансформація чинників міжнародних інвестиційних процесів. З урахуванням цього на рівні окремої національної економіки можна визначити вплив міжнародних економічних процесів на якість міжнародної економічної діяльності країни. В таблиці 1.2 систематизовано можливі сфери залучення іноземних інвестицій в розрізі секторів національної економіки.

Таблиця 1.2 Систематизація галузевих напрямів іноземного інвестування в національну економіку.

Збутова орієнтація галузі Технологічний рівень галузі	Внутрішній ринок	Зовнішній ринок
Традиційне виробництво	<p style="text-align: center;">I</p> Невисокі прибутки інвестора, але гарантований збут продукції на внутрішньому ринку в порівнянні з експортом за рахунок уникнення протекціоністських бар'єрів	<p style="text-align: center;">II</p> Збільшення прибутків інвестора за рахунок масштабів діяльності (зростання частки на світовому ринку) та зниження витрат на одиницю продукції за рахунок оптимізації фінансових потоків
Інноваційне виробництво	<p style="text-align: center;">III</p> Високі прибутки інвестора в порівнянні з експортом продукції інвестора з власної країни за рахунок економії на транспортних витратах та заробітній платі	<p style="text-align: center;">IV</p> Оптимізація фінансової та виробничої діяльності інвестора за рахунок залучення трудових та інформаційних ресурсів країни-об'єкта інвестування

Очевидно, що інвестиції в III та IV сектори надходять саме з інвестиційно надлишкових країн, тому що саме компанії з цих країн крім капіталовкладень спромо-

жні фінансувати наукові розробки та їх впровадження у виробництво. Інвестиції в I та II сектори складають ту частину іноземних інвестицій, що формуються в умовах дефіциту капіталу у власних країнах в межах фінансово успішних компаній традиційного сектору, що прагнуть закріпити свої позиції відповідно на ринках окремих країн та світовому ринку в цілому.

Розглянемо міжнародне інвестування з точки зору визначення ефективності міжнародної економічної діяльності країн-інвесторів та країн-реципієнтів.

У випадку з економікою, яка відповідає умовам, позначеним на рисунку 1.6-А, іноземні інвестиції в новітні сфери будуть портфельними, якщо це країна є розвинутою та має надлишок капіталу, та прямими, якщо країна розвивається сталими темпами в напрямі формування інноваційної структури економіки і відчуває дефіцит капіталу. Закордонні інвестиції розвинутої економіки без дефіциту капіталу будуть спрямовуватись або до подібних країн (портфельні інвестиції), або до розвинутих капітало-дефіцитних країн (прямі інвестиції).

Економіка, в якій спостерігається дія трансмісійного механізму з рисунку 1.6-Б, скоріше за все буде реципієнтом прямих іноземних інвестицій в традиційні галузі, хоча в залежності від ступеня розвитку людського потенціалу може залучати інвестиції і в новітні виробництва. Закордонними інвесторами в таких країнах, скоріш за все, виступатимуть представники великого бізнесу, який з огляду на галузеву структуру економіки та продуктову структуру експорту охоплює саме традиційні виробництва, які вимушені конкурувати на світовому ринку та за браком коштів не можуть бути прямими інвесторами в новітніх сферах на внутрішньому економічному просторі. Таким чином, ці інвестори будуть нарощувати активи в своїх галузях в інших країнах з метою збільшення своєї присутності на зовнішніх та світовому ринках. При цьому реципієнтами таких інвестицій можуть бути і розвинуті країни, в яких традиційні галузі продовжують існувати, але до пріоритетів розвитку не відносяться.

Міжнародний науково-технічний обмін, як правило, супроводжує процеси міжнародного інвестування і за рівнем новизни – унікальні, новітні, традиційні та

застарілі, – відповідає характеру інвестицій у галузевому контексті, що представлено в таблиці 1.2.

Щодо міжнародної міграції робочої сили, то виїзд працездатного населення на відміну від руху товарів та капіталів здійснюється в одному напрямі: до країн з більш високими стандартами життя, а такими завжди є більш розвинуті країни. На економіку країни-донора відтік робочої сили, якщо частка мігрантів знаходиться в межах рівня безробіття, майже не впливає, тому що йдеться про надлишок робочої сили. Істотним на економіку країн-реципієнтів вплив буде, якщо кількість трудових мігрантів перевищуватиме показник дефіциту робочої сили в національному традиційному секторі. Але світова практика свідчить про те, що мігранти з менш розвинених країн заповнюють саме традиційний сектор, а випадки працевлаштування в інноваційній сфері є скоріш поодинокими.

Отже, вплив цих складових міжнародної економічної діяльності (трудової міграції та міжнародного науково-технічного обміну) на економічний розвиток національної економіки не є суттєвим в порівнянні з торгівлею та інвестиціями.

Якщо до напрямів впливу зовнішньої торгівлі на економічний розвиток країни включимо іноземне і закордонне інвестування, отримаємо більш повне розуміння системи взаємозв'язків між видами міжнародної економічної діяльності та характером економічного розвитку країни. Слід також зазначити, що характер участі країни буде залежати не тільки від рівня розвитку, але й від масштабів економіки.

Висновки до першого розділу

Розроблено логічну схему аналізу поняття глобалізації та його зіставлення з процесом інтернаціоналізації в діалектичній системі двох пар протилежних категорій «локальний ринок – глобальний ринки» та «політика економічного ізоляціонізму - міжнародна економічна інтеграція», в якій поряд з відносинами антагонізму всередині кожної пари існують відносини еквівалентності між відповідними елементами різних пар, тобто локальні ринки - політика ізоляціонізму, глобальний ринок - міжнародна економічна інтеграція. Поняття глобалізації одночасно вбирає в себе зазначені групи понять.

Доведено, що глобалізація є складним процесом утворення взаємозв'язків у світовій економіці та являє собою вищий, але не кінцевий ступінь інтернаціоналізації, коли міжнародна економічна інтеграція досягає масштабів побудови глобального ринку, в умовах якого спостерігається втрата національного економічного суверенітету, коли цінові імпульси є загальними для всієї світової економіки та домінують над локальними ціновими імпульсами.

Визначено наступні особливості світового ринку матеріально-сировинних ресурсів: розвиток економіки окремих країн і світового господарства в цілому багато в чому залежить від того, наскільки повно задовольняються їх потреби у вихідній сировині для виробництва матеріалів. Між споживанням сировини та економічним зростанням існує діалектична взаємозалежність. Більш високі темпи зростання, як правило, обумовлюють збільшення видобутку і споживання сировини, натомість, збільшення пропозиції сировини за інших рівних умов прискорює економічне зростання.

Теоретично обґрунтовано, що надлишок природних ресурсів може як гальмувати економічний розвиток країни, тому що надлишок доходу від сировини не стимулює пошуку альтернатив, так і ефективно і конкурентоспроможне господарство може будуватися і за сировинним вектором міжнародної спеціалізації. При цьому необхідно уникнути надмірної абсолютизації переваг сировинної моделі, тому що такий підхід може законсервувати сировинний варіант розвитку національного господарства, так само як і захоплення статусом світового експортера сировини або напівфабрикатів.

Узагальнено позитивний досвід країн, багатих мінерально-сировинними ресурсами, який показує, що для підвищення конкурентоспроможності та відходу від «голландської хвороби» ключову роль відіграє характер економічної політики. У таких країнах, як Ботсвана, Індонезія, Норвегія, державна політика носить контрциклічний консервативний характер, спрямовується на згладжування державних витрат та сприяє накопиченню значних валютних резервів, які використовувалися для здійснення конкурентної політики обмінних курсів і підтримки ефекту девальвації національної валюти.

Негативний досвід країн, багатих мінерально-сировинними ресурсами (Нігерія, Венесуела, Росія), свідчить про неефективність проциклічної економічної полі-

тики, коли доходи від видобутку сировини спрямовуються на фінансування розбухлого державного сектора. Найбільш характерною рисою таких країн стали необмежені фінансові витрати та високий рівень заборгованості завдяки масштабним запозиченням на хвилі сировинного буму. Відповідно економіка таких країн отримала назву «перерозподільної», а не продуктивної.

Установлено, що ефективність реалізації економічної політики країни, основу спеціалізації якої утворює сектор виробництва сировини і напівфабрикатів, визначається через формування сталих процесів міжнародної економічної діяльності країни, основні складові якої – торгівля, інвестиції, трудова міграція та рух технологій, - набувають відповідних рис в залежності від характеру і масштабів залучення матеріально-сировинного сектору до внутрішніх процесів економічного відтворення та його інтеграції до світової економіки.

Розроблено трансмісійний механізм впливу зовнішньої торгівлі на економічний розвиток країни, який дозволяє визначити характер впливу зовнішньої торгівлі товарами різного ступеня переробки на економічний розвиток та формування експортної спеціалізації. Систематизовано галузеві напрями участі країн в системі міжнародного інвестування в залежності від вектору дії трансмісійного механізму впливу зовнішньої торгівлі на економічний розвиток, при цьому доведено, що трансфери технологій за напрямками та якістю повністю повторюють міжнародний рух капіталу. Міграції робочої сили виключено з розгляду, оскільки вони, не перевищуючи рівня безробіття, не впливають істотно на галузеву структуру відкритої економіки. Таким чином, міжнародна економічна діяльність впливає на характер економічного розвитку через зміни доданої вартості у складі ВВП, збільшення національного доходу, митних платежів, податкових платежів експорто-орієнтованих та спільних з іноземним капіталом підприємств, іноземних інвестицій та інвестицій вітчизняних виробників.

РОЗДІЛ 2.

ОСОБЛИВОСТІ УМОВ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇН НА ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ РИНКУ ЧОРНИХ МЕТАЛІВ

2.1. Характеристика структурних мегатенденцій розвитку ресурсного і виробничого потенціалу світового ринку чорних металів

Чорна металургія є однією з найстарших галузей світової промисловості, що складає основу розвитку машинобудування та будівельної індустрії. Протягом останніх десятиліть розвиток ресурсного та виробничого потенціалу світової чорної металургії відбувався в умовах постійного зростання попиту під впливом, з одного боку, ресурсозбереження як найважливішого чинника сталого економічного зростання в розвинутих країнах та екстенсивного розширення та активного залучення до світового виробництва сировинної бази країн, що розвиваються, з іншого.

Отже, дослідження структурних мегатенденцій розвитку ресурсного та виробничого потенціалу світової чорної металургії доцільно буде проводити за географічним та продуктовим напрямками з урахуванням технологічного рівня виробництва.

За останні десятиліття відбулися істотні зміни в технології виробництва чорних металів: використовуються нові методи плавлення, скорочуються виробничі втрати, у тому числі за рахунок використання методу безперервного розливу сталі, підвищується якість металу, скорочується його споживання в розрахунку на одиницю кінцевої продукції. У той же час чорна металургія відчуває наростаючу конкуренцію з боку хімічної промисловості (пластмаси, армовані скловолокном), а також ряду виробництв, що створюють матеріали на основі кераміки та вуглеволокна, і з боку кольорової металургії, що поставляє все більшу кількість конструкційних матеріалів на основі сплавів легких металів. Але, незважаючи на все це, сталь зберігає свої позиції основного конструкційного матеріалу й обсяги виробництва зростають (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Виробництво основних видів продукції чорної металургії
(1950-2008 р.), млн.т.**

Види продукції	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2007	2008
Залізна руда (товарна)	251	499	773	879	976	1008	1791	2118,2
Кокс	171	279	367	373	350	370	388	409,8
Чавун і феросплави	144	255	436	520	550	650	948	930,2
Сталь	189	348	594	716	770	945	1342	1327,0

Сучасна картина розміщення підприємств чорної металургії формувалася під впливом різних причин, обумовлених багато в чому науково-технічним прогресом. Причому розвиток і розміщення підприємств чорної металургії в різних країнах і регіонах світу має свої специфічні особливості. Із впровадженням нових технологій з ресурсозбереження у самій металургії, а також зі зміною сфери споживання чорних металів і зниженням попиту на них змінюється й організаційна структура галузі.

Основною вихідною сировиною для виплавки чорних металів є залізна руда. Використовуються також марганець, коксівне вугілля й руди легованих металів. У минулому, з огляду на більшу матеріалоемність й енергоемність виробничого процесу, найбільше значення при розміщенні підприємств чорної металургії мав чинник наявності джерел сировини й палива. Формувалися гігантські промислові (металургійні) райони в різних країнах світу. Так, при виборі місця розташування для заводів з доменним виробництвом (металургія повного циклу) сусідство родовищ залізних руд і кам'яного вугілля сприяло виникненню чорної металургії в багатьох районах Великобританії (у Йоркширі, Середній Шотландії, Мідленді, у Північно-Східній і Північно-Західній Англії), у Франції (у східній частині Центрального масиву, у Лотарингії), у ФРН (у Рурі, Саарі), на півночі Іспанії (в Астурії), у США (в Західній Пенсільванії), у Росії (на Уралі), в Україні й т. ін.

З розвитком всіх видів світового транспорту зменшилася значимість безпосередньої близькості металургійних заводів до родовищ сировини й палива. Це спричинило збільшення значення інших факторів, таких як ємність ринків

збуту (споживчий фактор), зручність транспортно-географічного положення, наявність відповідної інфраструктури, кваліфікація робочої сили й ін.

Залізорудна промисловість є основною сировинною складовою чорної металургії. Світові запаси залізних руд оцінюються в 800 млрд. т, що відповідає більш ніж 230 млрд. у перерахуванні по змісту заліза. Найбільш великими запасами залізної руди володіють Бразилія, Австралія, Китай, Канада, держави СНД (Росія, Україна, Казахстан), а також Індія, США, Швеція, Франція, Венесуела, ПАР. На частку «багатих руд» доводиться майже п'ята частина промислових запасів, які використовуються практично без збагачення.

Уже з кінця 1980-х рр. світовий видобуток залізних руд ведеться на рівні 1 млрд. т. на рік у товарній масі, що відповідає приблизно 600 млн. т. (у перерахуванні на зміст заліза в руді). Це в п'ять разів більше, ніж видобувалося ще в середині ХХ ст., коли лідерами з видобутку залізної руди були США, СРСР, Франція, Велика Британія, Швеція й ін. (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Видобуток залізної руди у країнах-лідерах (1950-2007 р.), млн. т.

Країна	1950	Країна	1970	Країна	1990	Країна	2007
США	99,6	СРСР	195,5	СРСР	230,0	Китай	707,1
СРСР	39,7	США	91,3	Бразилія	200,0	Бразилія	336,5
Франція	30,0	Франція	57,4	Китай	170,0	Австралія	299,1
Швеція	13,6	Австралія	57,1	Австралія	112,0	Індія	206,9
Великобританія	13,2	Канада	47,5	США	58,0	Росія	98,0
ФРН	10,8	Бразилія	34,8	Індія	50,0	Україна	70,4
Бельгія - Люксембург	3,8	Швеція	31,5	Канада	42,0	США	52,4
Канада	3,3	Індія	31,4	ПАР	33,0	ПАР	41,6
Індія	3,0	Китай	24,0	Швеція	23,0	Канада	33,3
Мавританія	3,0	Ліберія	23,7	Венесуела	19,0	Швеція	24,7
Світ усього							
	252,2		711,3		977,8		2005
Частка 10-ти провідних країн у світовому видобутку, в %							
	87		84		96		90

У повоєнний період нестача залізорудної сировини в багатьох промислово розвинених країнах за умов великого попиту на неї й дорожнечі транспортування стимулювали розробку в них власних родовищ. Але в той же час активізувалися розвідницькі роботи й освоєння родовищ у багатьох країнах, що роз-

виваються. Так, в 1950 р. уже в країнах Північної Америки добувалося понад 40% всієї залізної руди, а в Західній Європі - 30% (табл. 2.3, рис. 2.1). На сьогодні основними виробниками є Китай, Бразилія, Австралія, Індія, Росія, Україна, США, ПАР. Причому на частку двох найбільших продуцентів залізної руди – Китай і Бразилію – приходится половина загального світового видобутку.

Таблиця 2.3

Частка регіонів світу у видобутку залізної руди (1950-2008 рр.), %

Регіони	1950	1970	1990	2002	2008
Західна Європа	30,3	18,1	4,0	2,3	1,3
Східна Європа	18,4	28,3	23,8	14,4	11,8
Північна Америка	41,0	20,2	11,0	8,5	4,8
Центр. та Півд. Америка	2,8	9,6	22,4	22,7	18,6
Азія	2,1	9,1	22,5	29,7	45,8
Африка	4,5	6,8	4,8	4,7	4,0
Австралія й Океанія	1,0	8,0	11,5	17,6	14,9

Але оскільки саме в розвинутих країнах було зосереджено більшу частину потужностей з виплавки чавуну й сталі, це призвело до нарощування територіального розриву між районами видобутку й переробки залізної руди й до збільшення обсягу міжнародної торгівлі сировиною (залізною рудою, залізорудними окатишами, концентратами й т.д.).

З початку 1970-х років світове виробництво залізорудної сировини зросло в 50 разів - з 0,8 до майже 40 млн. тонн. Причому, якщо в 1970-х рр. торгівля цією продукцією повністю була відсутня, то останніми роками експортується біля чверті її виробництва. Ця сировина поряд з металевим ломом використовується також в електричних печах для виплавлення сталі (а питома вага електросталі в загальній виплавці сталі в розвинених країнах становить від 40% у Європі до 57% у США) [36 с. 285].

Важливою обставиною, що сприяє розвитку й розширенню виробництва високозалізнорудної сировини і її використання в технологічних процесах є розробка та застосування в промислових масштабах продуктивних і конкурентоздатних агрегатів попереднього відновлення залізорудної сировини. Це призвело до скорочення й відмови від капіталомісткого доменного й коксохімічного виробництва. Металізована сировина використовується задля розвитку мало мас-

штабної металургії (міні-заводи). Підприємства розміщено переважно в районах видобутку руди, а також у портах доступу залізорудної сировини.

В останні роки в чорній металургії більшості розвинених країн великого значення набуло використання вторинної сировини (сталевого брухту), що позначається як на співвідношенні виплавки чавуну, сталі й прокату в країнах світу, так і на структурі зовнішньої торгівлі залізовмісною сировиною. Кожна тонна брухту заощаджує приблизно таку ж кількість чавуну й, відповідно, залізної руди й коксу, необхідні для його одержання. В чорній металургії світу приблизно 2/5 залізовмісної сировини становить брухт. Ресурси брухту неоднакові в окремих країнах, але в цілому - великі. Він використовується в самих розвинених країнах, де його особливо багато (при переробці в електродугових печах і кисневих конвертерах).

У залізорудній промисловості спостерігається тенденція до посилення концентрації виробництва. Великі добувні компанії нарощують свої потужності. На частку 16 найбільших у світі продуцентів приходиться нині понад 53 % світового виробництва залізної руди, причому тільки три найбільші у світі компанії видобувають близько третини світового експорту, а в загальному обсязі міжнародної торгівлі залізною рудою, перевезеної морським транспортом, в 2008 р. їх питома вага складала 70% [МІС].

Обсяг торгівлі залізною рудою перевищив у 2008 р. 850 млн. т, при цьому до 800 млн. т. руди щорічно перевозиться морським транспортом. Австралія та Бразилія експортують по 270 млн. т. Великими експортерами руди є також Індія (понад 90 млн. т), ПАР і Канада (по 30 млн. т), Швеція, Україна, Росія, Мавританія. Але найбільшим виробником у 2008 року є Китай (707 млн. т.), який одночасно виступає і найпотужнішим імпортером (380 млн. т.). Найважливішими імпортерами залізної руди нині виступають Японія (близько 140 млн. т.), ЄС (близько 180 млн. т.) та Південна Корея (понад 40 млн. т.). Відповідно до оцінки ЮНКТАД, попит на залізну руду з боку китайських сталевих компаній у найближчі роки залишиться високим, що вплине на динаміку цін на світовому ринку.

Слід зазначити, що глобальні зміни в розміщенні підприємств чорної металургії почалися з виробництва залізної руди, коксу й виплавки чавуну, а потім це спричинило зрушення в розміщенні виробництва сталі й прокату.

Дорожнеча й дефіцитність коксівного вугілля багато в чому обумовили впровадження в сучасній світовій металургії бездоменного виробництва сталі. Але значення коксу у виробництві чавуну та сталі в світі все ще залишається істотним. Він є паливом і відновлювачем залізної руди при виплавці чавуну. Досягнення НТР сприяло стрімкому зменшенню видаткових норм коксу, внаслідок підвищення якості залізної руди, а також з удосконалюванням технології і техніки виплавки чавуну й сталі. Випуск коксу у світі з 1970-х п. у цілому стабілізувався (375 млн. т у рік), незважаючи на загальне зростання обсягів виплавки чавуну й сталі у світі. У деяких країнах світу виробництво коксу навіть у кілька разів скоротилося (у Великобританії - в 2 рази, у США – майже в 3 рази), в інших же державах, навпроти, виросло (у Китаї - майже в 3 рази).

Розміщення виробництва коксу на рівні великих регіонів світу зазнало дуже значних змін. Так, до другої світової війни понад 50 % виробництва коксу було зосереджено в Західній Європі, в 1950 р. - уже 36,5 %, а на сьогодні провідними виробниками коксу є Китай та країни Азії (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Частка регіонів у світовому виробництві коксу (1950-2008 р.), %

Регіони	1950	1970	1990	2000	2008
Західна Європа	36,5	26,3	19,9	11,3	8,7
Східна Європа	19,8	32,7	28,9	18,1	17,2
Північна Америка	39,5	19,1	8,0	7,3	5,9
Центральна й Південна Америка	0,2	0,9	2,3	2,8	2,1
Азія	2,7	18,7	38,9	57,7	63,0
Африка	0,6	1,1	0,9	1,6	1,7
Австралія й Океанія	1,1	1,2	1,2	1,2	1,4

У повоєнні роки лідируючим регіоном стала Північна Америка, що володіє власними великими запасами вугілля (1950 р. 39,5 %), але частка цього регіону за останні десятиліття неухильно скорочувалася (1970 р. - 19 %, 1990 р. - 8 %, 2007 р. – 5,9 %). В 1990-і рр. на перше місце вийшов азіатський регіон (1990 р. - 39 %, надалі - близько 60 %). Значні зміни відбувалися й серед країн-лідерів з виробництва коксу. За розглянутий період лідерами були США й СРСР (в 1950-1980-і рр.), далі - Китай (з 1990-х рр.).

Так, в 1950 р. країнами-лідерами були США, ФРН, СРСР й інші розвинені країни. У лідируючій десятці країн в 1970 р. уже були СРСР, США, ФРН, Японія, Китай, Великобританія, Польща, Франція, Чехословаччина, Індія. А наприкінці 1990-х рр. число країн, що розвивається у групі лідерів з виробництва коксу збільшилося. У складі лідируючої десятки нині перебувають Китай (понад 60 % світового виробництва), Японія, Росія, США, Україна, Республіка Корея, Польща, ФРН, Індія, Бразилія, що характеризує зрушення чорної металургії в країни, що розвиваються, на глобальному рівні.

Технічний прогрес постійно спонукає до вдосконалення методів одержання чавуну й сталі. Збільшення питомої ваги сталі, що виплавляється економічним киснево-конвертерним способом, а також зростання значення електрометалургії привели до істотної зміни структури виробництва металу. Нині майже 1/3 сталі виплавляють в електропечах (інші 2/3 - у кисневих конвертерах). Однак, незважаючи на економічність й ефективність нових методів виплавки сталі в чорній металургії, вони не змогли повністю витиснути мартенівські агрегати, які в багатьох країнах діють донині, у тому числі в Україні (додаток А). З виробленого в доменних печах чавуну в цей час роблять більшу частину світового обсягу сталі. Продуктами доменного виробництва є також феросплави.

Якщо на початку ХХ ст. на країни Західної Європи й Північної Америки приходилось понад 95 % виплавки чорних металів, у 1950 р. - 70-75 % світового виробництва, то на початок ХХІ ст. сумарна частка цих регіонів знизилася до 27-30 % (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Частка регіонів у світовій виплавці чавуну (1950-2000 р.), %

Регіони	Роки	Частка, %				2008 млн. т.	
		1950	1970	1990	2000		
Західна Європа		26,5	25,6	19,2	16,8	11,2	104,8
Східна Європа,		3,3	5,7	5,3	8,0	1,5	13,6
СРСР/СНД		13,3	19,8	20,7	7,2	8,8	82,0
Північна Америка		42,9	21,6	11,2	10,7	5,0	46,9
Центральна й Південна Америка		0,7	1,5	4,7	6,1	4,2	39,4
Азія		11,9	23,3	36,2	48,5	67,5	628,0
Африка		0,5	1,1	1,4	1,31	0,7	6,8
Австралія й Океанія		0,9	1,4	1,3	1,4	0,7	6,7

У роки Другої світової війни дуже швидко розвивалася чорна металургія в США. В 1950-і рр. необхідність подолання наслідків війни викликала зростання виробництва чорних металів у Західній Європі. Ще більш швидкими темпами росла в 1950-1970-і п. виплавка чорних металів у соціалістичних країнах Східної Європи (на всі країни РЕВ доводилося в той час близько 30 % світового виробництва чорних металів), а також у Японії (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Виплавка чавуну в країнах-лідерах (1950-2008 рр.), млн. т

Країна	1950	Країна	1970	Країна	1990	Країна	2003	Країна	2008
США	59,4	СРСР	85,9	СРСР	110,2	Китай	202,3	Індія	470,7
СРСР	19,2	США	83,3	Японія	80,2	Японія	82,1	Корея	86,2
Китай	12,6	Японія	68,0	Китай	62,4	Росія	48,3	Росія	48,3
ФРН	11,2	ФРН	33,6	США	49,7	США	39,0	Бразилія	34,9
Велика Британія	9,8	Франція	19,2	ФРН	31,7	Бразилія	32,0	США	33,7
Франція	7,7	Велика Британія	17,7	Бразилія	21,2	ФРН	29,5	Україна	31,0
Бельгія	3,7	Китай	16,5	Корея	15,5	Україна	29,5	Німеччина	29,1
Люксембург	2,5	Бельгія	10,8	Франція	14,1	Корея	27,3	Японія	28,9
Канада	2,2	Італія	8,4	Велика Британія	12,3	Індія	26,6	Франція	11,4
Японія	2,2	Канада	8,2	Індія	12,0	Франція	13,0	Італія	10,4
Світ усього									
	144		436		550		650		930,2
Частка 10-ти провідних країн у світовому виробництві, в %									
	90,7		80,6		74,5		81,5		83,3

Аж до початку 1990-х рр. світовим лідером з виплавки сталі був СРСР, але після його розпаду у всіх пострадянських республіках відбувся помітний спад виробництва - в Україні більш ніж у два рази (при цьому знизилася внутрішня потреба в металі, однак країна займає й нині одне з лідируючих місць по обсязі експорту чорних металів). Уже в середині 1960-х рр. Японія з виробництва чавуну і сталі вийшла на третє місце у світі (слідом за США й СРСР), а в 1970-і рр. ця країна обігнала США й навіть була найбільшим у світі експортером сталі. В останні десятиліття бурхливий розвиток чорної металургії відзначається в так званих динамічно зростаючих економіках: Індії, Республіці Корея та Бразилії й ін. (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Виплавка сталі в країнах-лідерах (1950-2008р.), млн. т

Країна	1950	Країна	1970	Країна	1990	Країна	2003	Країна	2008
США	87,9	США	119,3	СРСР	153,0	Китай	220,1	Китай	505,5
СРСР	27,3	СРСР	115,9	Японія	110,3	Японія	110,5	Японія	118,7
В. Британія	16,6	Японія	93,3	США	89,7	США	91,40	США	91,4
ФРН	14,0	ФРН	45,0	Китай	66,1	Росія	61,3	Росія	68,5
Франція	8,7	В. Брит.	28,3	ФРН	44,0	Корея	46,3	Індія	55,2
Японія	4,8	Франція	23,3	Італія	25,4	ФРН	44,9	Корея	53,6
Бельгія	3,8	Китай	18,0	Корея	23,1	Україна	36,7	Німеччина	45,8
Канада	3,1	Італія	17,3	Бразилія	20,6	Індія	31,8	Україна	37,1
Люксембург	2,5	Бельгія	12,6	Франція	19,3	Бразилія	31,1	Бразилія	33,7
Італія	2,4	Польща	11,8	В. Брит.	17,9	Італія	26,7	Італія	30,6
Світ усього									
	189		594		770		945		1327
Частка 10-ти ведучих країн у світовому виробництві, в %									
	90		82		74		74		78

Питома вага країн Азії у світовому виробництві чавуну й сталі виросла за розглянутий період багаторазово й продовжує збільшуватися. Азія є нині світовим лідером у металургії, а багато держав регіону входять у лідируючу десятку. На тлі настільки істотних регіональних зрушень у чорній металургії різних регіонів слід звернути увагу на дуже незначну зміну питомої ваги в даній галузі Африки, Південної Америки та Австралії (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Частка регіонів у світовій виплавці сталі (1950-2008 р.), %

Регіони	1950	1970	1990	2003	2008
Західна Європа	27,3	26,6	20,2	19,5	14,5
Східна Європа	19,0	26,6	25,8	15,1	11,0
Північна Америка	48,1	22,6	14,3	15,9	9,3
Центральна та Південна Америка	0,5	1,6	3,8	4,8	4,9
Азія*	4,1	20,6	33,0	42,3	57,9
Африка	0,4	0,9	1,8	1,3	1,1
Австралія й Океанія	0,5	1,2	1,1	1,1	1,3

*Включаючи Японію та Китай

Основне виробництво чорних металів як і раніше зосереджено на великих металургійних комбінатах повного циклу. Вони забезпечують виробництво майже 2/3 виплавленого металу. Комбінати мають стабільні довгострокові контракти з великими споживачами готової продукції та постачальниками ре-

сурсів. Однак технологічні можливості підвищення ефективності виробництва на підприємствах повного циклу є вкрай обмеженими (досягнуті параметри зниження питомих витрат близькі до граничних).

Чорна металургія вважається виробництвом в цілому «екологічно брудним», що має багато шкідливих твердих і газоподібних відходів, в тому числі й на супутніх виробництвах - коксохімічному, хімічному, при виробництві будматеріалів і т.д. Протягом останніх десятиліть в економічно розвинених країнах вимоги до екологічної безпеки металургійного виробництва постійно підвищуються. На сучасних підприємствах галузі до 20 % загальних капіталовкладень доводиться спрямовувати на забезпечення екологічної складової роботи металургійних підприємств. Відзначений факт став однією із причин зрушень у розміщенні заводів з доменними цехами.

Серед основних тенденцій розвитку чорної металургії світу можна виділити наступні.

1. Переміщення виробництва ближче до морського узбережжя (у приморські центри). Туди переміщалося виробництво зі старо-промислових металургійних районів економічно розвинутих країн. У приморських районах і центрах забезпечується зручність підвозу імпоротної сировини та палива, а також вивозу продукції дешевим морським шляхом. Приморське положення полегшує також рішення проблем водопостачання виробничого циклу та утилізації забрудненої відпрацьованої води на великих металургійних підприємствах.

Чітко вираженим є тяжіння первинних виробництв до приозерних і приморських центрів у США, до приморських центрів у Західній Європі. Так, для США характерною є наявність групи великих металургійних комбінатів у портових центрах на Великих Озерах (Гері, Клівленд, Детройт, Мілуокі) і в приморських центрах Атлантичного узбережжя (Балтімор, Філадельфія, Моррисвілл), а також на узбережжі Мексиканської затоки (заводи поблизу Х'юстона і Далласа). У Європі - це великі металургійні комбінати повного циклу, у Генуї, Неаполі й Торонто в Італії (останній – самий великий у ЄС), у Дюнкерку й біля Марселя у Франції, у германських портах Бремен і Гамбург, у Дуйсбурзі на ни-

жньому Рейні (ФРН). У Нідерландах на узбережжі працює великий завод у м. Еймейден і т.д. В економічно розвинених країнах, що мають значні потреби в металі, подібного роду територіальне розміщення металургійних комбінатів створює сприятливі умови для їхнього функціонування.

2. Перенесення металургійного виробництва в країни, що розвиваються. Незважаючи на те, що велика частка виробництва продукції чорної металургії в цей час все ще зосереджена в економічно розвинутих країнах, дуже важливою тенденцією розвитку всієї чорної металургії світу стало зміщення металургійного виробництва в країни, що розвиваються. Це явище було безпосередньо пов'язане із глибокими змінами, що відбуваються в міжнародному промисловому поділі праці, у тому числі з переміщенням виробництва чорних металів ближче до основних районів видобутку високоякісної руди (яка є в багатьох країнах, що розвиваються), а також зростаючим ринком збуту в самих державах, що розвиваються. До того ж перенесення металургійних виробництв у регіони світу, що розвиваються, обумовлене бажанням обійтися без спорудження дорогих очисних споруджень в розвинутих країнах тоді, як екологічні стандарти в країнах, що розвиваються, є значно нижчими. Воно доповнюється можливостями використовувати місцеві ресурси сировини й дешевої робочої сили.

У результаті великими виробниками чавуну й сталі нині є Бразилія, Мексика, Аргентина, Республіка Корея, о. Тайвань, Індія, Туреччина та ін.

Згідно з прогнозами, найближчими роками сталеплавильні комплекси Близького й Середнього Сходу й інших держав Азії й Африки будуть продовжувати розширювати потужності з виплавки металу, у тому числі в Ірані, Єгипті, Саудівській Аравії. У чорній металургії країн Латинської Америки й Африки також спостерігаються високі темпи зростання виробництва.

3. Структурні зміни внаслідок використання нових методів виплавки. На зрушення в розміщенні чорної металургії в другій половині ХХ ст. більше помітний вплив мав розвиток електрометалургії, а також розвиток методу прямого відновлення заліза («бездоменне» виробництво). Розвиток останнього методу є основною альтернативою металургії повного циклу. Для прискореного розви-

тку даного виробництва у світі є всі необхідні передумови. Ефективність технологій прямого відновлення є вищою, ніж на більшості підприємств із доменно-сталеплавильним переділом. Однак недоліками даної технології є підвищена енергоємність і висока вибагливість до якості використовуваної сировини. Підприємства будуються в країнах, багатих енергоресурсами або ресурсами високоякісних руд. Нині більше половини діючих і споруджуваних установок прямого відновлення заліза перебувають в країнах, що розвиваються.

4. Зрушення в бік створення «міні» й «міді»- заводів. У багатьох країнах світу виникли не тільки спеціалізовані металургійні райони й центри електрометалургійного виробництва, які наближені до місць виробництва «дешевої енергії», але також виникла мережа «міні» й «міді»- заводів (заводів малої й середньої потужності) у районах, позбавлених раніше власної сировинної й металургійної бази. Однак, на відміну від великих комбінатів, міні-заводи роблять вузькі асортименти продукції (здебільшого це стрижнева арматурна сталь і катанка). Ці заводи не формують, а доповнюють уже наявну господарську структуру країн, мають широке коло замовників. В останні роки такого роду підприємства виникли в країнах Близького й Середнього Сходу (Саудівська Аравія, Кувейт, Іран, Ірак, ОАЕ й ін.), у Латинській Америці (Венесуела, Мексика). Будуються такі заводи в країнах Південно-Східної Азії (в Індонезії, Малайзії), у Північній Африці (Туніс, Єгипет).

5. Тенденція тяжіння чорної металургії до районів і центрів споживання металу. Вона спостерігається в економічно розвинених країнах і характеризується формуванням нового типу металургійних районів, що утворюються в зонах розвиненого машинобудування. Важливою рисою таких районів є активне використання в якості сировини металобрухту і велика питома вага підприємств неповного виробничого циклу (переважно, сталеплавильного і прокатного виробництва).

Металургія на базі вторинної сировини на світовому ринку виконує функцію доповнення. Без сумніву, вона має значні переваги у порівнянні з металургією повного циклу (відсутність витрат на видобуток і підготовку до викорис-

тання природної сировини). Заводи вторинної металургії виконують також важливі екологічні функції, утилізуючи брухт і відходи.

6. Зростання попиту на спеціальні марки сталі. Науково-технічна революція привела до швидкого росту попиту на спеціальні марки сталі (нержавіючі, жароміцні, кислототривкі). Але це виробництво майже повністю зосереджено в економічно розвинених країнах - основних споживачах такого роду продукції. Це ж є характерним і для розміщення виробництва спеціальних сортів прокату (наприклад, багат шарового) і інших виробництв, що вимагають складного устаткування, висококваліфікованої робочої сили, науково-дослідницької бази й ринків збуту.

7. Встановлення більш тісних виробничо-організаційних зв'язків металургійних підприємств зі споживачами. Важливою тенденцією в розвитку територіальної організації чорної металургії є встановлення тісних виробничо-організаційних зв'язків металургійних підприємств зі споживачами, координація в плануванні виробництва й збуту, що передбачає поставку не просто матеріалів, а продукцію на основі індивідуального замовлення.

8. Вплив глобалізації й транснаціоналізації світового господарства. Значною мірою на розміщення підприємств чорної металургії світу й систему їх виробничих зв'язків впливають глобалізація й транснаціоналізація світового господарства, а також інтеграційні процеси. На підприємствах найбільших сталевих монополій виробляється такий обсяг металу, що відповідає й навіть перевищує обсяги виплавки сталі в багатьох великих національних господарствах, наприклад таких країн, як Франція, Італія, Велика Британія, Іспанія, Бельгія й ін. ТНК у своїй політиці виходять із можливостей оптимізації територіальної організації своїх виробництв і розташовуються по всьому світу.

У 2008 році найбільшими продуцентами сталі у світі є наступні транснаціональні корпорації: «Арселор-Міттал», «Ніппон Стіл», «Баостіл Груп», «ПОС-КО», «Гебей Стіл Груп», «Джей Еф І» та ін.

9. Вплив інтеграційних процесів. Розширення Європейського Союзу, створення НАФТА в Північній Америці й багатьох інших регіональних економіч-

них союзів у різних регіонах світу також сприяють політиці оптимізації розміщення підприємств галузі. Фірми враховують обсяг і структуру ринків збуту продукції. Наприклад, від ступеня орієнтації на зовнішні ринки залежить ступінь тяжіння заводів до глибоководних портів, а орієнтація на випуск продукції, призначеної для переробки усередині країни (або в рамках, наприклад, ЄС), підсилює тяжіння заводів до центрів машинобудування й металообробки.

Створення укрупнених міждержавних монополістичних груп у металургії дає можливість по-новому будувати систему кооперування й спеціалізації на всіх стадіях виробничого циклу. Первинні масові виробництва, що використовують велику кількість привозної сировини, концентруються в найбільш зручних для цього пунктах. Наприклад, на заводі повного циклу в м. Еймейден (Нідерланди) виробляється чавун і рядова сталь, а заводи у ФРН (у районі р. Рур) спеціалізуються на випуску кінцевої продукції (прокату й труб), у тому числі зі сталі, що поставляється з м. Еймейден і т.ін. І цей приклад не є поодиноким. Таким чином, у світовій металургії в цей час відбуваються складні процеси. Під впливом особливостей розвитку галузі в різних країнах світу виробництво й світовий ринок чорних металів переживають істотні зміни.

Отже, сучасна картина розміщення підприємств чорної металургії світу сформувалася під впливом багатьох причин, багато в чому обумовлених науково-технічним прогресом. Причому розвиток і розміщення підприємств галузі в різних країнах і регіонах світу має свої специфічні особливості.

Незважаючи на те, що істотна частка виробництва продукції даної галузі світової індустрії як і раніше зосереджується в економічно розвинених країнах, дуже важливою тенденцією розвитку всієї чорної металургії світу стало переміщення металургійного виробництва в країни, що розвиваються. Це явище безпосередньо пов'язане із глибокими змінами, що відбуваються в міжнародному поділі праці.

2.2. Структурні та кон'юнктурні чинників трансформації світового ринку чорних металів в умовах циклічності економічного розвитку

Конфігурація сучасного світового ринку чорних металів значно змінилася після кризи в країнах Південно-Східної Азії в 1997-1998 р.: після масштабних злиттів і поглинань на карті світового ринку чорних металів з'явилися транснаціональні компанії, що мають переваги в міжнародній торгівлі. Посилення конкуренції, що стало наслідком надлишку виробничих потужностей, привело світовий ринок чорних металів у стан нестабільності, що виявилось в «торговельних війнах», збільшенні ролі міжнародних організацій, у першу чергу Світової Організації торгівлі (СОТ), Комітету зі сталі Організації економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР) у регулюванні світового ринку.

Розвиток металургійних підприємств на сучасному етапі проходить в умовах загострення конкуренції на світових ринках. Глобалізація, як основна тенденція розвитку сучасного світового ринку чорних металів, стала найважливішим кон'юнктуро-утворюючим чинником, що впливає на функціонування експорто-орієнтованих підприємств чорної металургії. Поглиблення процесів інтернаціоналізації призвело до формування великих транснаціональних компаній, що використовують міжнародні господарські зв'язки як спосіб підвищення ефективності металургійного виробництва компаній на світовому ринку.

При уточненні поняття «світовий ринок чорних металів» необхідно враховувати дві особливості, що відрізняють світовий ринок чорних металів від інших видів світових ринків:

1) його неоднорідну структуру: до складу світового ринку чорних металів входять і сировинні ринки металургійної сировини, і ринки напівфабрикатів і заготовок, а також ринки готової сталевих продукції. Через особливості структури світового ринку чорних металів необхідно враховувати особливості міжнародної торгівлі продукцією чорної металургії, а також особливості ціноутворення, характерні для кожного із зазначених ринків;

2) поєднання ринків у єдину систему виробничо-технологічних взаємовідносин, де показники кон'юнктури можуть виступати факторами формування на інших сегментах світового ринку чорних металів: кон'юнктура світового ринку напівфабрикатів залежить від кон'юнктури світового ринку сировинної металургійної продукції, а кон'юнктура ринку готової продукції - від ситуації на обох попередніх ринках. Таким чином, простежується взаємозв'язок, взаємопроникнення й взаємозумовленість ринків, що представляють собою єдину систему - світовий ринок чорних металів. У даному зв'язку нами запропоновано розглядати сучасний світовий ринок чорних металів як єдину систему міжнародного обміну продукцією чорної металургії між виробниками, посередниками й споживачами, що охоплює ринки сировинної металургійної продукції, напівфабрикатів, а також готової сталевий продукції, об'єкти товарно-грошових відносин, які зв'язані між собою в єдиній системі виробничо-технологічних взаємин, що знаходяться під постійним впливом економічних, політичних й іншого роду факторів і розвиваються в умовах загострення конкуренції.

Структуру світового ринку чорних металів у загальному виді утворюють ринки продукції чорної металургії з різними якісними й кількісними параметрами й характеристиками залежно від ступеня готовності продукції. За ознакою «ступінь готовності продукції» виділяються ринки сировинної металургійної продукції (залізної руди, брукту, коксу, чавуну), напівфабрикатів і готової сталевий продукції. Через те, що в країнах - найбільших виробниках продукції чорної металургії поширені більшою мірою підприємства з повним виробничим циклом (крім США, де значну частку складають міні-заводи), то й дослідження світового ринку чорних металів доцільно в сукупності ринків металургійної сировини й готової сталевий продукції (рис. 2.1).

Предметом міжнародної торгівлі на світовому ринку чорних металів виступають практично всі види виробленої у світі продукції чорної металургії, які класифікуються за третьою редакцією Стандартної міжнародної торговельної класифікації (Standard International Trade Classification, Revision 3), розроблена Організацією Об'єднаних Націй в 1986 р [186].

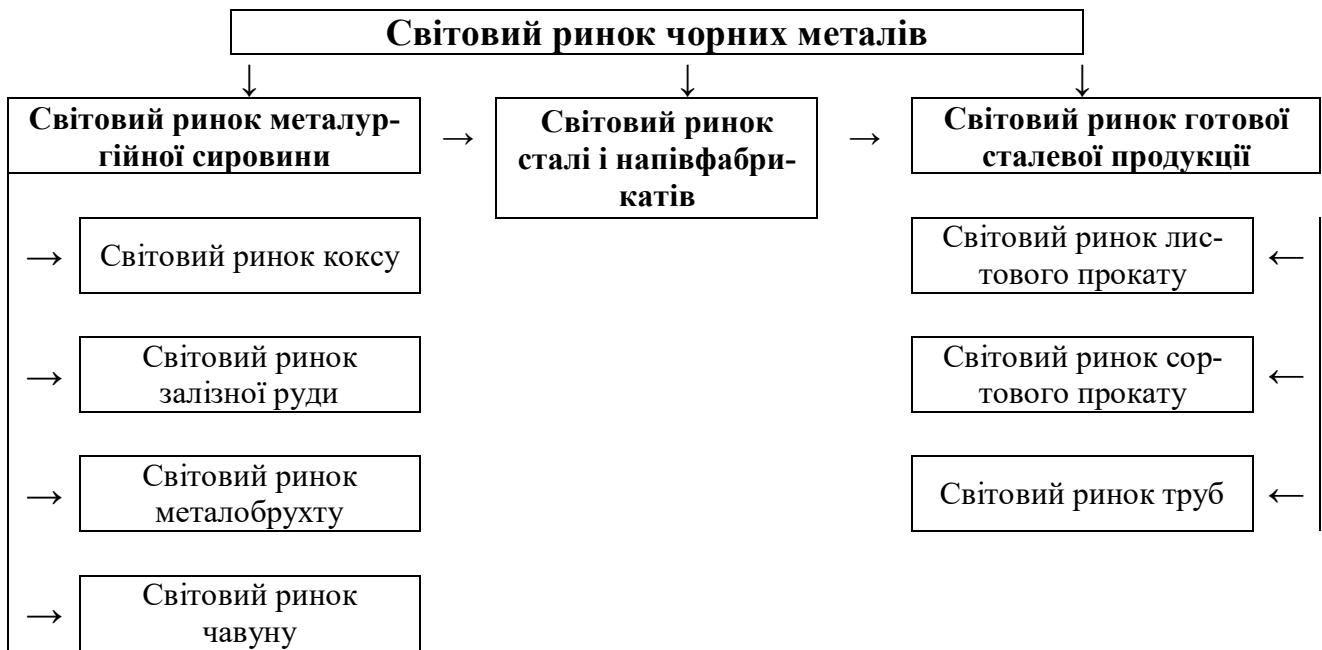

Рис.2.1. Підсистеми світового ринку чорних металів

Основними загальноприйнятими показниками кон'юнктури світового ринку чорних металів виступають світовий попит, світова пропозиція й світові ціни на продукцію чорної металургії, які перебувають у постійному русі під впливом економічних, політичних й інших факторів в умовах глобалізації. Світовими цінами можна вважати ціни фактичних угод найбільших учасників ринку (ЄС, США).

У розвитку світового господарства на початку сторіччя намітилися якісно нові риси, які дещо змінили загальноприйнятий цикл розвитку сировинного ринку. На думку експертів, у першій половині нинішнього сторіччя, очевидно, збережеться глобальна тенденція загального росту світових цін на головні сировинні товари. Зрозуміло, це не виключає короткострокових цінових коливань кон'юнктурного характеру й циклічних спадів. Серед головних причин: вичерпність багатьох видів мінеральної сировини, виснаження діючих родовищ, висока капіталомісткість розвідки й розробки нових родовищ і видобувних потужностей.

Розглянемо докладніше особливості кон'юнктури світового ринку металургійної продукції, що склалися на рубежі XX і XXI століть. Світова пропозиція готової сталевих продукції залежить від темпів росту й особливостей розвитку металургійного виробництва в країнах-експортерах. Виробництво сталі зосереджено більш ніж у шестидесяти країнах, коефіцієнт концентрації виробництва по окре-

мих видах виробленої продукції досягає 70 %. Світова чорна металургія пройшла у своєму розвитку кілька етапів, пережила безліч структурних і циклічних криз.

У цілому, взаємний вплив перерахованих факторів відзначився на безперервному зниженні металоемності світового ВВП у період формування основ постіндустріальної моделі економіки. У той же час, стрімке зростання металоемності в останні роки пояснюється бурхливим зростанням металургійного виробництва в Китаї й інших країнах Азії, економіка яких є далекою від постіндустріальної моделі. (рис. 2.2).

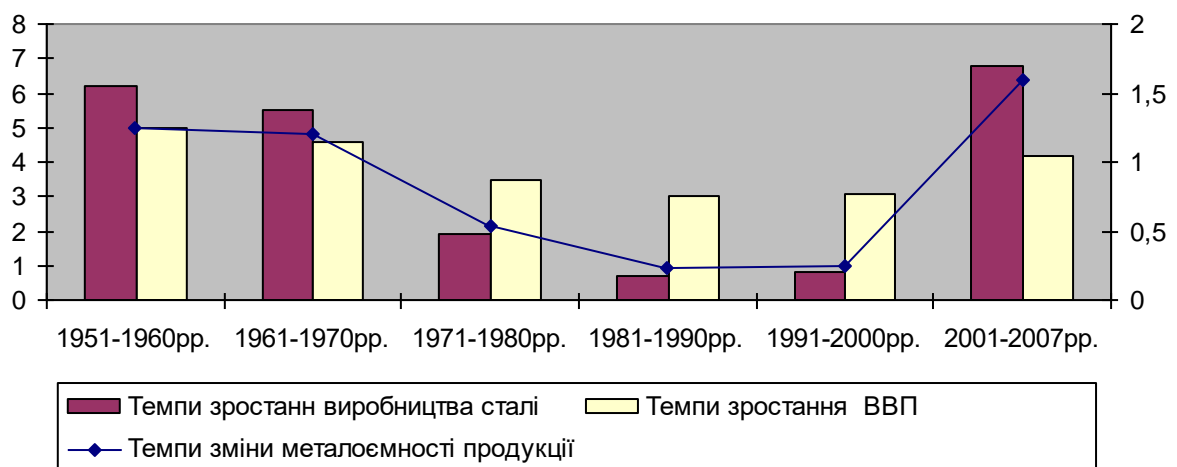

Рис. 2.2. Динаміка світового ВВП та виробництва сталі на фоні змін металоемності продукції (побудовано автором за джерелами 135, 136)

Головною метою аналізу світового ринку чорних металів нам представляється комплексне дослідження показників кон'юнктури світового ринку чорних металів, а також факторів, що впливають на дані показники. Пропонується класифікувати фактори формування світового ринку на дві групи: постійно діючі й тимчасові, перші з яких підрозділяються на циклічні й нециклічні. При цьому до нециклічного впливу віднесемо інтернаціоналізацію, що посилюється, і глобалізацію світогосподарських зв'язків; посилення ролі держави в розвитку економіки; подальшу монополізацію й зміцнення позицій транснаціональних корпорацій; тривалу концентрацію виробництва й капіталу; вплив міжнародних співтовариств й організацій на питання регулювання міжнародних економічних відносин; наслідки подальшого розвитку науково-технічного прогресу; збідніння й виснаження природних ресурсів і т.п. [40, С. 44], тобто загальносвітові те-

нденції, що визначають напрямок розвитку світових ринків у цілому. У ролі тимчасових і випадкових факторів виступають різні природно-кліматичні аномалії, не передбачені природні й техногенні катастрофи, політичні й військові кризи, спалахи ділової активності спекулянтів і т.п.

У результаті розширення світового ринку за рахунок виходу постсоціалістичних країн, а також завдяки прискоренню індустріального розвитку країн Південно-Східної Азії й Латинської Америки, у світовій пропозиції відбулися істотні зміни (рис. 2.3).

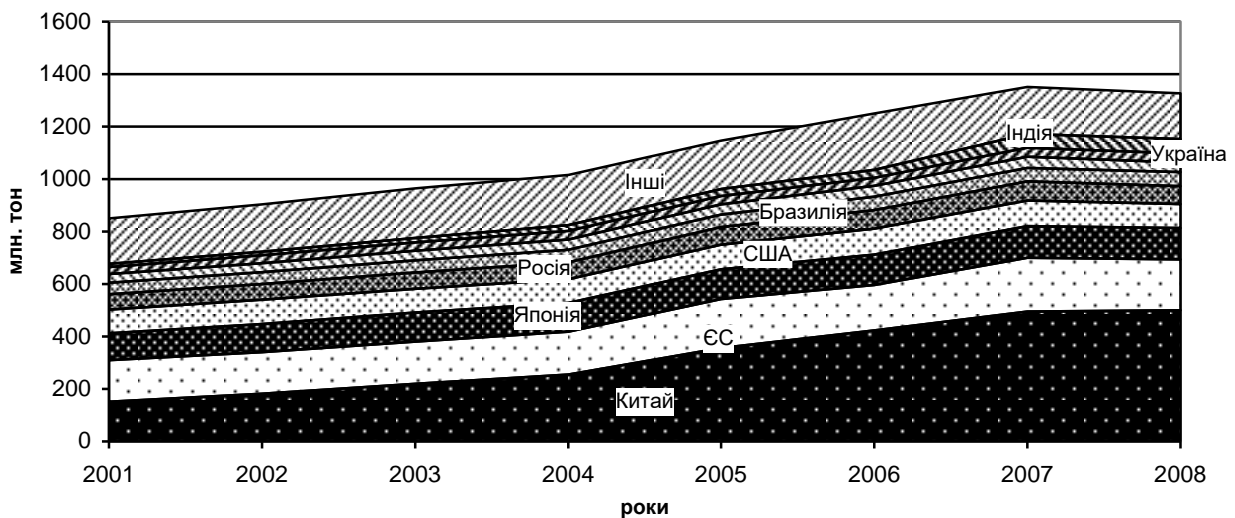

Рис. 2.3. Динаміка світового виробництва сталі в 2000-2008 р., млн. т.

Дані рисунка 2.3 свідчать про загальне зростання світового виробництва сталі в середньому по країнах на 30,6 % за період з 2000 по 2008 р. Однак зростання виробництва спостерігався в основному в наступних країнах: Китаї (на 224,2 %), Японії (на 17,0 %), Росії (на 22,4 %), Україні (на 29,3 %), Бразилії (на 26,6 %), Південній Кореї (на 10,5 %), у той час як у США й країнах ЄС темпи росту за даний період не перевищили 10 % за 9 років (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Темпи зростання світового виробництва сталі в 2000-2008 р., %

Країна	2001 / 2000	2002 / 2001	2003 / 2002	2004 / 2003	2005 / 2004	2006 / 2005	2007 / 2006	2007 / 2000	2008 / 2000
Китай	118,6	120,3	121,2	115,8	139,6	118,8	115,8	324,2	328,1
ЄС-27	97,0	100,1	101,0	101,8	114,7	92,6	121,4	108,8	102,9
Японія	96,7	104,7	102,5	99,2	102,6	103,3	103,5	116,9	115,4
США	88,5	102,3	98,0	100,6	104,3	103,9	99,6	109,0	101,6
Росія	99,3	101,3	104,8	103,0	102,4	107,2	102,0	122,4	115,8
Південна Корея	101,8	103,4	101,9	102,5	102,6	106,0	94,4	110,5	115,0

Україна	97,9	103,0	108,2	106,5	98,3	106,0	104,7	129,3	112,1
Бразилія	95,6	110,8	105,4	103,2	98,2	97,8	109,4	126,6	126,2
Всі країни	100,2	106,2	106,7	105,3	112,9	109,1	107,6	158,2	155,3

Таким чином, на сучасному етапі спостерігається наступний розподіл сил: перше місце протягом уже декількох років займає Китай, друге - Японія, третє - США, четверте - Росія. Однак не можна не відзначити відчутну роль країн, що розвиваються, на світовому ринку чорних металів.

Світовий попит на ринку готової сталевий продукції формується підприємствами машинобудівної (суднобудування, автомобілебудування, авіабудування, виробництво рухливих складів, промислового устаткування і т. ін.) і будівельної галузей, а також металургійними підприємствами з неповним циклом (міні-заводами), що є основними споживачами сталевий продукції.

Протягом останнього десятиліття серйозно змінилася не тільки географічна картина виробництва чорних металів, а й географія споживання продукції галузі. Так, згідно даним Міжнародного інституту чавуну й сталі (IIISI), у 1992 р. на частку 12-ти країн ЄС доводилося 19 % світового споживання сталевий продукції, на частку колишніх республік СРСР - близько 13 %, на частку трьох країн економічного блоку НАФТА - майже 17 %. При цьому питома вага Японії перевищувала 13 % світового споживання, а на Китай приходилося близько 12 % всієї споживаної у світі сталі. Але в 2008 р. Китай став одноосібним лідером у світовому споживанні продукції галузі (понад 35 %). При цьому скоротилася частка країн ЄС (уже в складі 25 країн.) - до 15 %, країн НАФТА - до 11 % й, Японії - до 6,4 %. Особливо ж знизилася споживання сталі в республіках колишнього СРСР - до приблизно 4,2 % від світового обсягу (рис. 2.4).

Аналіз показника «споживання сталі на душу населення» дозволив зробити два основних висновки. По-перше, країни, що розвиваються, мають потенціал росту споживання; по-друге, тенденція росту споживання має досить довгий часовий період і високі темпи, що послужило позитивним фактором у розвитку світової торгівлі металопродукцією, з одного боку, а з іншого боку - додатковим фактором посилення конкуренції.

У світовому промисловому виробництві посилюється розходження в оцінці місця й ролі металургії залежно від стадії макроекономічного зростання. Якщо для економік, що розвиваються, найважливішим показником є нарощування абсолютних обсягів виплавки сталі, то на стадії постіндустріального розвитку, цей показник, що ще два десятиліття тому служив найважливішим індикатором економічного розвитку, сьогодні багато в чому втратив свою роль. За даними міжнародної статистики, частка металургії в структурі промисловості за період 1970-2004 р. скоротилася в США з 7,2% до 4,2% , у Японії - з 10,2 до 4,3%, у Німеччині - з 6,8 до 3,7% [ПСІ США стат.]. При цьому потреби розвинених економік у рядовому масовому металі без особливих проблем задовольняються за рахунок імпорту з індустріальних країн.

Відбиттям цих процесів є зміна показника інтенсивності споживання сталі, представленого як трендова залежність зміни споживання сталі на душу населення (у кг) від динаміки економічного росту (Рис.2.5). Зміна показника споживання на душу населення дозволяє виділити три групи країн, що перебувають на різних стадіях господарського розвитку. По-перше, група зростаючих індустріальних економік з відносно низьким рівнем споживання сталі на душу населення (Росія, Китай, Індія, Бразилія, Казахстан, Мексика, Туреччина й Україна).

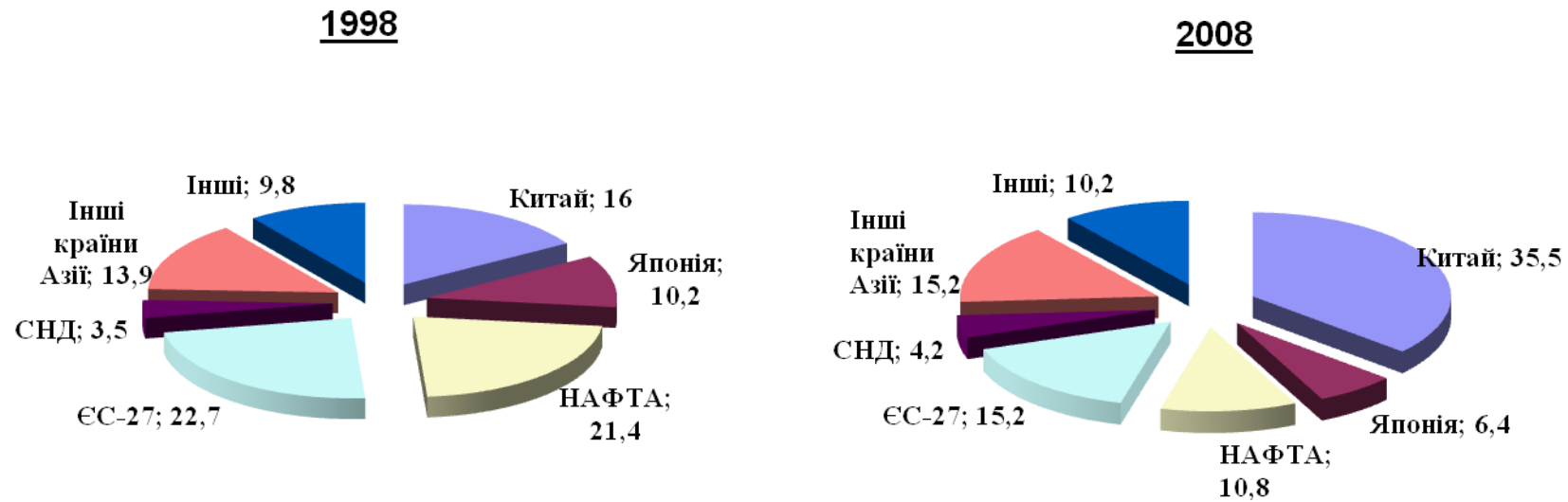

Рис. 2.4. Структурні зрушення у споживанні сталі в світі у 1998-2008 рр.

По-друге, країни, що досягли досить високого рівня метало споживання, а точніше метало використання, тому що в Республіці Корея й Тайвані, більша частина сталі йде на виготовлення металомістких експортних товарів - автомобілів, судів, контейнерів і т.д. І, нарешті, група країн з розвиненим ринковим господарством - США, Японія, ЄС, що вступили в стадію постіндустріального металозберігаючого розвитку. Загальний тренд показує, що споживання сталі послідовно зростає по мірі економічного розвитку (росту ВВП) до певного рівня насичення, після досягнення якого, на певній стадії переходу до постіндустріального росту, спостерігається зниження.

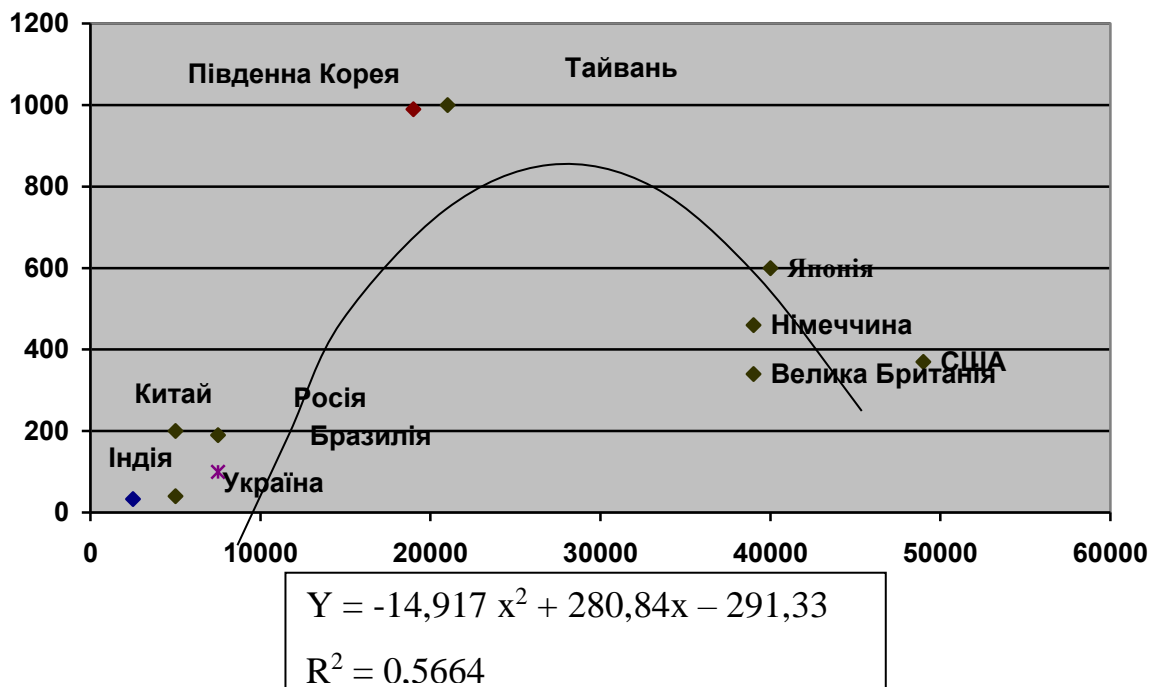

Рис.2.5. Залежність споживання сталі на душу населення від рівня ВВП на душу населення (за даними 2008 р.)

Отже, визначена залежність душового споживання сталі від рівня ВВП на душу населення дозволяє стверджувати, що зростання ВВП в Україні протягом найближчих 10-15 років буде сприяти збільшенню душового споживання сталі, що сприятиме послабленню впливу екзогенних кон'юнктурних чинників на національну галузь з точки зору попиту, але разом з тим ймовірним є посилення конкуренції з іноземними виробниками металів на українському ринку через те, що за таких умов Україна може стати потужним атрактором металопродукції. Цей ризик може бути усуненим як адміністративними методами (запроваджен-

ня протекціоністської політики), так і ринковими методами в межах вертикально інтегрованих бізнесових структур (шляхом утворення внутрішніх коопераційних зв'язків).

Всі країни, таким чином, можна розділити на дві групи: з потенціалом росту споживання й ті, що досягли оптимального рівня споживання. Так, розвинені постіндустріальні країни (США, Канада, країни ЄС, Японія) споживають 360-380 кг на людину на рік (залежно від чисельності населення й за винятком деяких країн показник може варіюватися). Країни наздоганяючого типу розвитку прагнуть до постіндустріальної економіки (Росія, Україна, Китай), мають низькі показники споживання на людину в рік, тому будуть нарощувати споживання сталі. Це дозволяє зробити висновок, що й виробництво, і споживання сталевих продукції буде зростати, головним чином, за рахунок саме цієї групи країн.

Розглянемо докладніше особливості розвитку світового ринку чорних металів на рубежі століть. Так, до початку 90-х рр. головними експортерами виступали США, ЄС й Японія, які поставляли 90 % готової продукції, а інші країни (Бразилія, Австралія, Канада) - 90 % сировини й продукції низьких переділів. Однак починаючи з 1992 р. збільшилася роль країн, що розвиваються, у світовому експорті чорних металів (див. табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Провідні країни-експортери сталевих продукції у 2008 році

Рейтинг	Країна	експорт, млн. т.	Рейтинг	Країна	експорт, млн. т.
1	Китай	66,4	11	Тайвань	11,1
2	Японія	35,6	12	Нідерланди	10,7
3	ЄС*	34,1	13	Бразилія	10,4
4	Україна	30,3	14	США	9,8
5	Німеччина	29,9	15	Велика Британія	9,5
6	Росія	29,4	16	Іспанія	8,0
7	Бельгія-Люксембург	26,6	17	Австрія	7,0
8	Південна Корея	18,3	18	Туреччина	6,9
9	Франція	18,2	19	Канада	6,8
10	Італія	17,9	20	Індія	6,6

*за виключенням внутрішньо регіональної торгівлі

На частку п'яти країн - найбільших експортерів чорних металів (Японії, Німеччини, Франції, Бельгії, Росії) в 2003 р. приходилось 39,5 % світового експорту, а в 2008 р. - 65,4%.

Провідні 20 країн – імпортерів, які, власне і визначають світові ціни на продукцію, наведено в таблиці 2.11. На 10 найбільших імпортерів у 2007 році приходилось 49 % світового імпорту сталі.

Таблиця 2.11

Провідні країни-імпортери сталевих продукції у 2008 році

Рейтинг	Країна	імпорт, млн. т.	Рейтинг	Країна	імпорт, млн. т.
1	ЄС*	41,6	11	Іран	12,2
2	США	27,7	12	Таїланд	9,8
3	Німеччина	27,4	13	Велика Британія	9,3
4	Південна Корея	26,2	14	Тайвань	9,2
5	Італія	24,6	15	Нідерланди	8,8
6	Бельгія-Люксембург	19,2	16	В'єтнам	8,5
7	Франція	18,1	17	Польща	8,0
8	Китай	17,2	18	Канада	8,0
9	Іспанія	15,0	19	Індія	7,7
10	Туреччина	13,5	20	Росія	7,3

*за виключенням внутрішньо регіональної торгівлі

Збалансовані показники експорту й імпорту мали лише Німеччина, Франція і Велика Британія. У світовій торгівлі чорними металами нами виявлені дві групи основних країн-учасників (табл. 2.12)

Таблиця 2.12

Провідні нетто-імпортери і нетто-експортери у 2008 році

Рейтинг	Країна	Нетто-експорт, млн. т.	Рейтинг	Країна	нетто-імпорт, млн. т.
1	Китай	49,2	1	США	17,9
2	Японія	30,9	2	Іран	11,7
3	Україна	28,1	3	В'єтнам	8,3
4	Росія	22,1	4	Південна Корея	7,9
5	Бразилія	8,8	5	ЄС*	7,5
6	Бельгія – Люксембург	7,4	6	Іспанія	7,1
7	Австрія	2,8	7	Таїланд	7,0
8	Південна Африка	2,5	8	Італія	6,7
9	Німеччина	2,4	9	ОАЕ	6,6
10	Словакія	2,3	10	Туреччина	6,6
11	Нідерланди	1,9	11	Саудівська Аравія	4,2
12	Тайвань	1,9	12	Індонезія	4,2
13	Казахстан	1,2	13	Гонконг	3,7
14	Венесуела	0,7	14	Філіппіни	3,4
15	Молдова	0,6	15	Польща	3,1

*за виключенням внутрішньо-регіональної торгівлі

Перевищення пропозиції над попитом на світовому ринку сталі постійно тисне на світові ціни на весь спектр продукції чорної металургії. Зміни в споживанні й виробництві сталевих продукції не могли не зробити впливу на кон'юнктуру світового ринку чорних металів, однак передумови формування умов для загострення конкуренції стали складатися вже на початку останнього десятиліття двадцятого століття. Особливості розвитку світового ринку чорних металів, на наш погляд, полягали в наступному:

1) трансформувалася структура країн-експортерів й імпортерів чорних металів, що привело до розширення світової пропозиції й порушенню рівноваги на світовому ринку чорних металів;

2) структура світового експорту покращилася: збільшилася частка продукції високого ступеня переробки в загальному обсязі світового експорту за рахунок росту частки готової продукції чорної металургії в експорті країн, що розвиваються;

3) відбулося переміщення напрямків експорту на азіатський ринок;

4) поряд з посиленням процесів глобалізації на світовому ринку чорних металів спостерігалася збільшення внутрішньої регіональної торгівлі на азіатському, латиноамериканському і європейському ринках.

Загострення конкуренції на світовому ринку привело до зміни структури світового експорту чорних металів, яка у цілому покращилася, однак в експорті розвинених країн частка готової продукції скоротилася, а у країн, що розвиваються, зросла, але залишилася на низькому рівні (у середньому менш ніж 40 %).

Дані про зміну структури світового експорту чорних металів і виявлені частки готової продукції в експорті країн - найбільших постачальників чорних металів наведено в таблиці 2.13.

На основі аналізу статистичної інформації, наведеної в таблиці 2.13, можна зробити наступні висновки:

1. Найбільшу частку готової сталевих продукції в структурі експорту чорних металів мають: Японія, Німеччина, Франція, Італія, Бельгія, Республіка Корея. Інші країни - найбільші експортери – мають неефективну структуру експорту.

**Частка готової сталевий продукції в експорті чорних металів у країнах -
найбільших експортерах, %**

Країна	2000	2003	2008
Японія	83,5	75,1	74,0
Росія	37,3	38,3	39,0
Україна	39,0	41,2	40,8
Республіка Корея	98,4	95,9	96,8
Німеччина	66,5	66,6	64,8
Бельгія	82,5	83,1	83,4
Великобританія	56,8	36,9	39,0
Франція	65,7	59,3	57,8
Італія	88,7	91,3	89,9
Бразилія	22,9	31,1	36,4
Туреччина	79,9	68,9	70,4

2. Частка готової продукції високого ступеня переробки в загальному обсязі світового експорту чорних металів збільшилася, але в умовах загострення конкуренції розвиненим країнам не вдалося зберегти частку готової продукції на колишньому рівні.

3. Країни з транзитивними економіками та ті, що розвиваються, маючи традиційно низьку частку готової продукції в експорті, за 2000- 2008 р. змогли її збільшити: Україна і Росія на 1,8 й 1,7 %, відповідно, Туреччина – на 1,5, Бразилія – на 13,5%.

Збільшення світового експорту напівфабрикатів (на 39,1 % за 1998 -2008 р.) не відбилося на довгострокових тенденціях структурних змін у світовому експорті чорних металів. У цілому на частку сталевих напівфабрикатів (заготовок, слябів й аналогічної продукції) приходиться 17,4 % світового експорту сталевий продукції. Відносна стабільність обсягів поставок напівфабрикатів на світовий ринок обумовлюється структурою й технологічними особливостями чорної металургії в різних країнах.

Цілий ряд країн має у своєму розпорядженні прокатні потужності, не забезпеченими повною мірою власним сталеплавильним виробництвом (це відноситься, насамперед, до США й ряду азійських країн), що визначає необхідність імпорту ними сталевий заготовки. У цей час на світовому ринку сталевий заготовки і напівфабрикатів повністю домінують Росія та Україна. Динаміку сортаментної структури світового ринку представлено в додатку Г.

Структурні зміни на світовому ринку чорних металів в умовах загострення конкуренції привели до трансформації географії світової торгівлі й зсуву напрямків експортних поставок на азіатський ринок.

Монополізація й консолідація у світовій чорній металургії привели до жорсткості протекціоністських заходів держав, масштаби й число яких у період кризового падіння світових цін значно зросли. Так, в 2001 р. частка антидемпінгових розслідувань по групі металів, проведених у світовій торгівлі, становила 38,8 % і була найбільшою серед всіх товарних груп. Наслідки неопротекціонізму, прояв якого відбилосся на посиленні невтручання національних і міжнародних структур у сфері зовнішньоторговельного регулювання «сталевих війн», вплинули на темпи росту міжнародної торгівлі, що виразилося в скороченні темпів зростання світового експорту на 7,1 %, світового імпорту - на 4,8 % (в 2001 р. стосовно 2000 р.). Саме на 2001-2002 р. припало значне закриття національних ринків США, Європи й Китаю. За рахунок великої кількості країн, що брали участь, «сталева війна» носила глобальний характер: лідером, що ініціював більшість антидемпінгових розслідувань по імпорті сталевих продукції, були США (в 2001 р. - 128 розслідувань), не меншу роль грали ЄС, Китай, країни Латинської Америки.

Розвиток металургійного виробництва відбувається в рамках традиційного технологічного укладу і являє приклад еволюційних змін, незважаючи на наявність великої кількості локальних технічних удосконалень. Навіть поява в минулому сторіччі таких найважливіших новацій, як безперервне лиття й електродугова плавка, не привели до змін фундаментального металургійного циклу. Тому у виробництві чорних металів навряд чи можна чекати радикальних технологічних проривів, здатних серйозно змінити сформовані тенденції промислового випуску масової металопродукції з високим ступенем стандартизації. Швидше за все, і в доступній для огляду перспективі провідну роль збереже традиційний металургійний цикл (чавун-сталь-прокат), своєрідний технологічний *mainstream*, як основне джерело одержання металу. Ці процеси зберігають провідну роль, насамперед, внаслідок певних резервів удосконалення техноло-

гії, а також величезного накопиченого промислового потенціалу й високої інерційності інвестиційних процесів у галузі.

Для того, щоб коректно використовувати цю залежність в прогнозах соціально-економічного розвитку, пропонується більш уважне дослідження динаміки світового виробництва та експорту чорних металів (рис. 2.6) та світового ВВП та товарного експорту (рис. 2.7) з точки зору циклічності.

Починаючи з кінця 70-х років, можна сказати, що відбулося 4 повних цикли ділової активності Жугляра, останній з яких закінчився у середині 2007 року спадом, який триватиме набагато довше, ніж уповільнення розвитку та спади 1982, 1991-92 та 2000-2001 років, тому що на 2005-2007 роки прийшла пікова фаза циклу Кондратьєва, який є структурним і буде пов'язаним з частковою, але істотною зміною технологічного укладу.

Отже, згідно з теоріями циклічності економічного розвитку, спад (уповільнення) триватиме від 3 до 4 років, тобто до кінця 2010 – середини 2011 року. Таким чином, обсяги світового експорту у 2010 році залишаться на рівні 2008 року. Для України це означає падіння експорту у 2010 році на 35-40% у фізичному обсязі з усіма наслідками для галузі і національної економіки.

Для кризи, яку в 2008-2009 переживала світова металургія, характерним є перш за все те, що вона охопила весь світ та має глобальний характер. Важливою особливістю поточної галузевої кризи була її глибина. Якщо прослідкувати динаміку експортних цін на вироби української металургії (а вона в цілому відповідає змінам світових цін на відповідні види металопродукції), можна побачити, що з січня 2007 року по липень 2008 року ціни на основні види прокату зросли в 3 і більше разів. Далі буквально протягом 1-2 місяців відбувся колосальний обвал. Такої ситуації в світовій металургії раніше ніколи не спостерігалось.

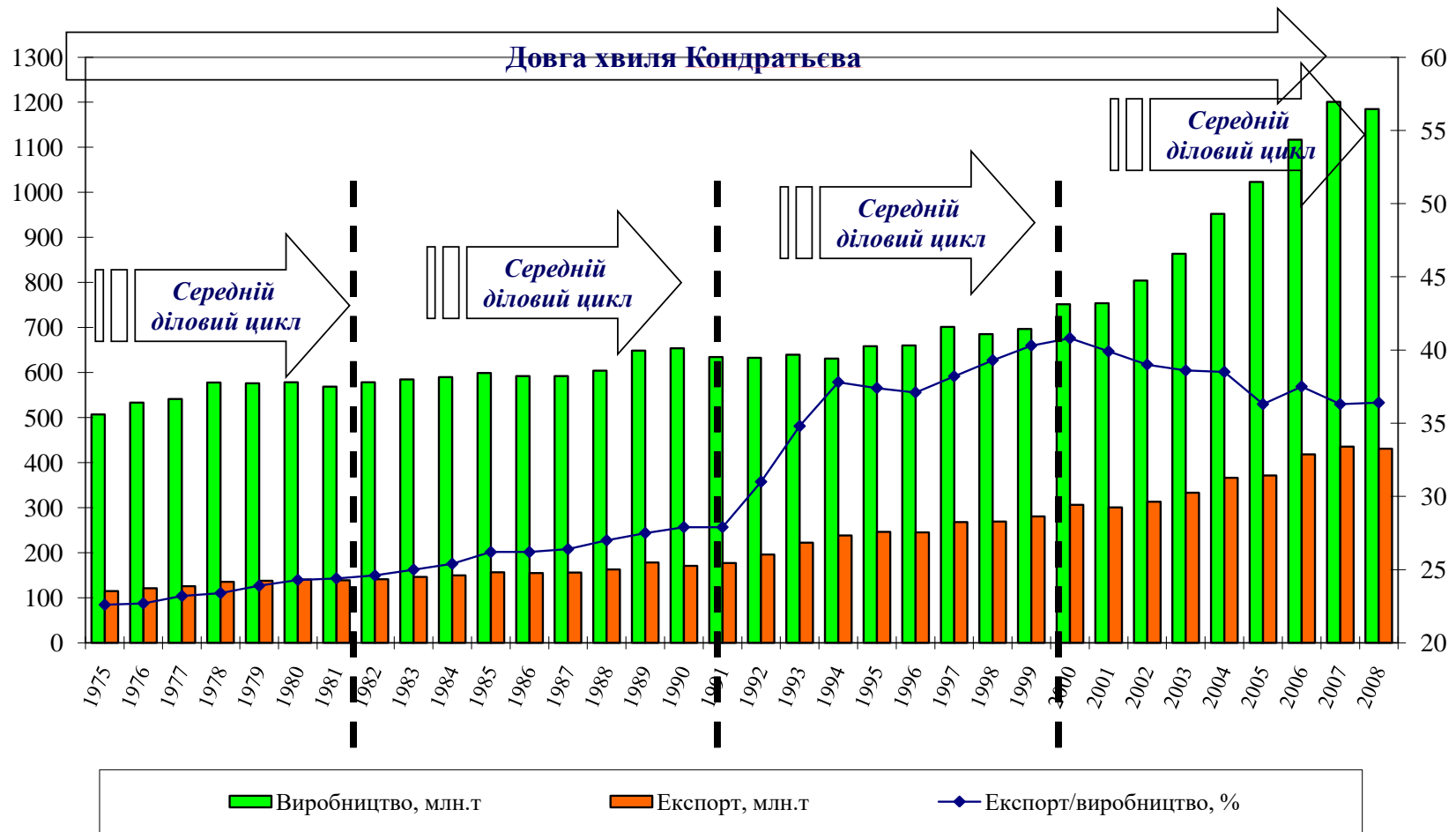

Рис. 2.6. Світове виробництво та експорт готової сталевий продукції та напівфабрикатів у 1975-2008 рр.

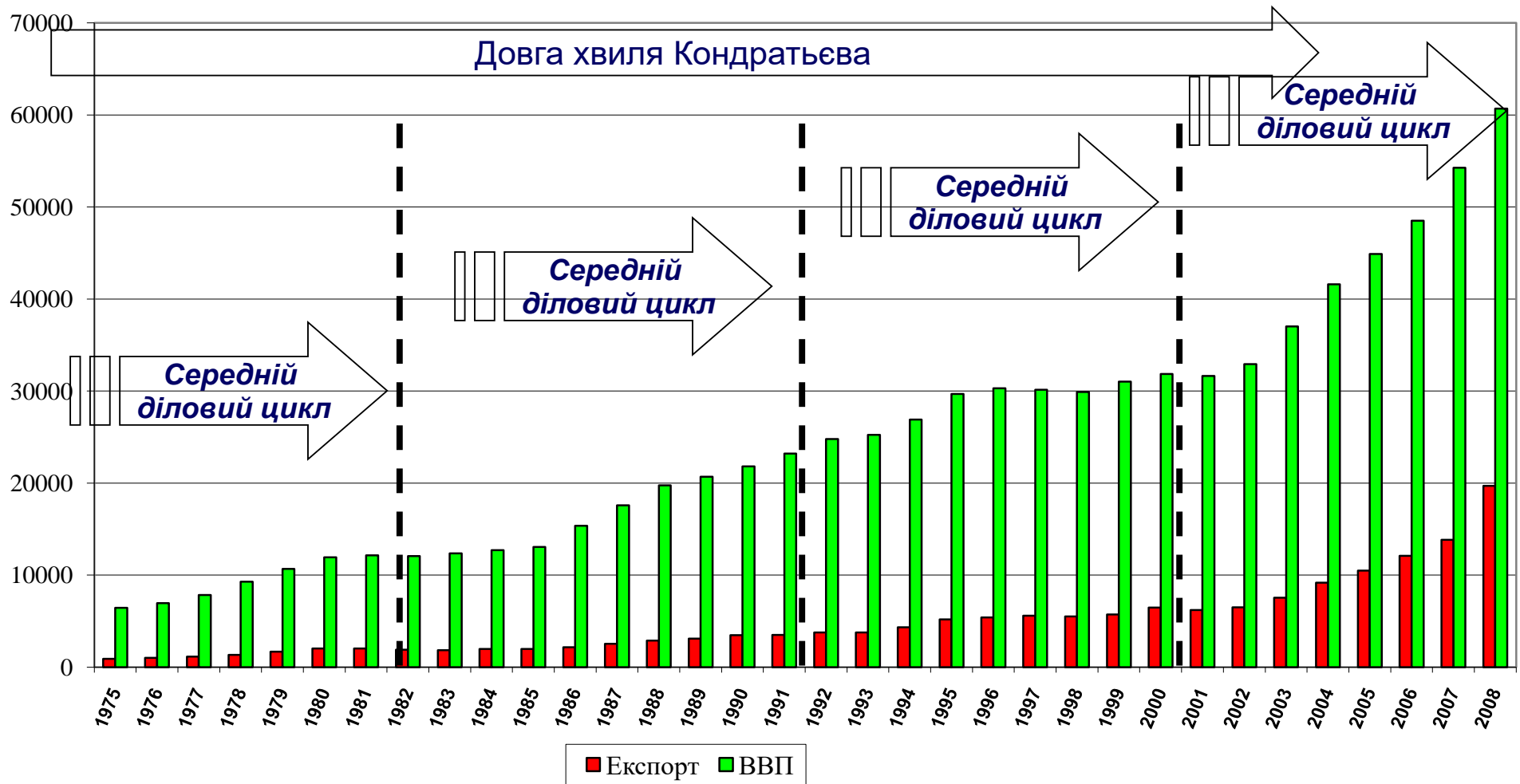

Рис. 2.7. Динаміка світового ВВП та експорту, млн. дол. США у 1970-2008 рр.

Аналізуючи минулі кризи, отримуємо підтвердження щодо такої розбіжності між окремою країною та світом, що є дуже яскравою характеристикою сучасної кризи, яка розповсюдилась дуже швидко в глобальному масштабі через торгівлю та фінансові зв'язки між країнами та територіями світу (рис. 2.8).

Кожна криза діяла як сильний стимул для глобальної реструктуризації, по-східовно зменшуючи частку споживання сталі в індустріально розвинених країнах на користь країн, що розвиваються (рис. 2.9).

Кожна криза супроводжувалась зниженням рівня інвестицій в інфраструктуру, скороченням частки виробництва галузі в ВВП, розробкою альтернативних матеріалів. Все це вимагало від металургійної галузі постійних зусиль в реструктуризації та консолідації з метою скорочення зайвих непродуктивних потужностей як на регіональному, так і на глобальному рівнях.

На рисунках 2.6 та 2.7 2008 рік позначено завершальним в довгій хвилі Кондратьєва. Хоча це твердження є доволі суперечливим, автор приєднується до групи науковців та фахівців, що дотримуються думки про те, що початок останньої довгої хвилі слід відраховувати від повоєнного періоду, який співпадає з остаточною ліквідацією колоніальної системи, розбудовою світової валютно-фінансової системи та третьою технологічною революцією [3, 52, 72]. Теоретично на етапі змін довгих хвиль можуть відбутися глибокі структурні перетворення в світовому матеріальному виробництві, в тому числі, пов'язані з кардинальною заміною одних матеріалів принципово іншими. Але, враховуючи безперервність процесу технологічного вдосконалення, зокрема металургійного виробництва, обумовленого перспективами дефіциту первинних сировинних ресурсів, ми погоджуємось з тим, що не зважаючи на зростаючу конкуренцію з боку інших матеріалів, які постійно розробляються хімічною галуззю, чорні метали залишатимуться й надалі основним конструкційним матеріалом для машинобудування та будівельної індустрії.

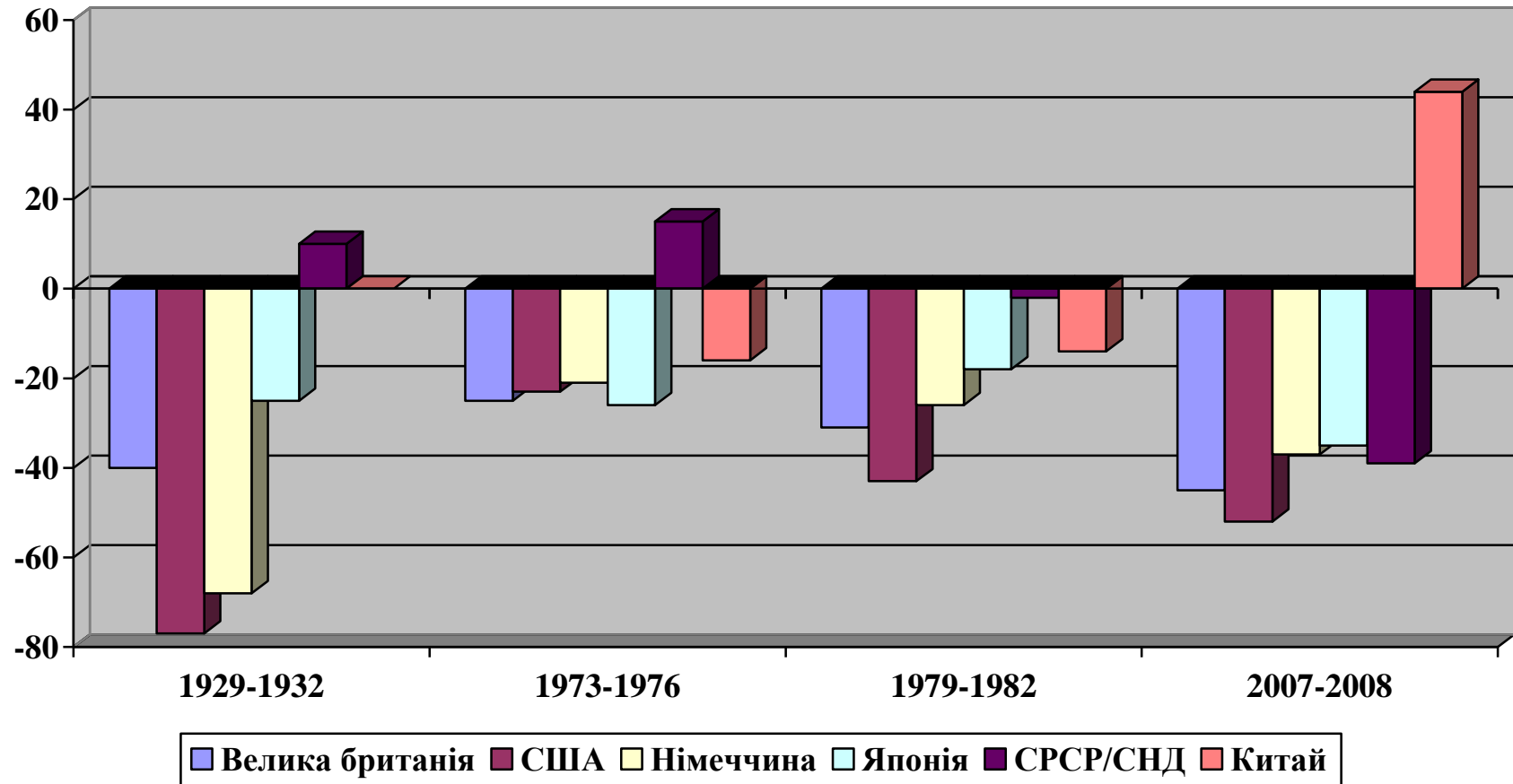

Рис. 2.8. Головні економічні кризи у виробництві сталевій продукції

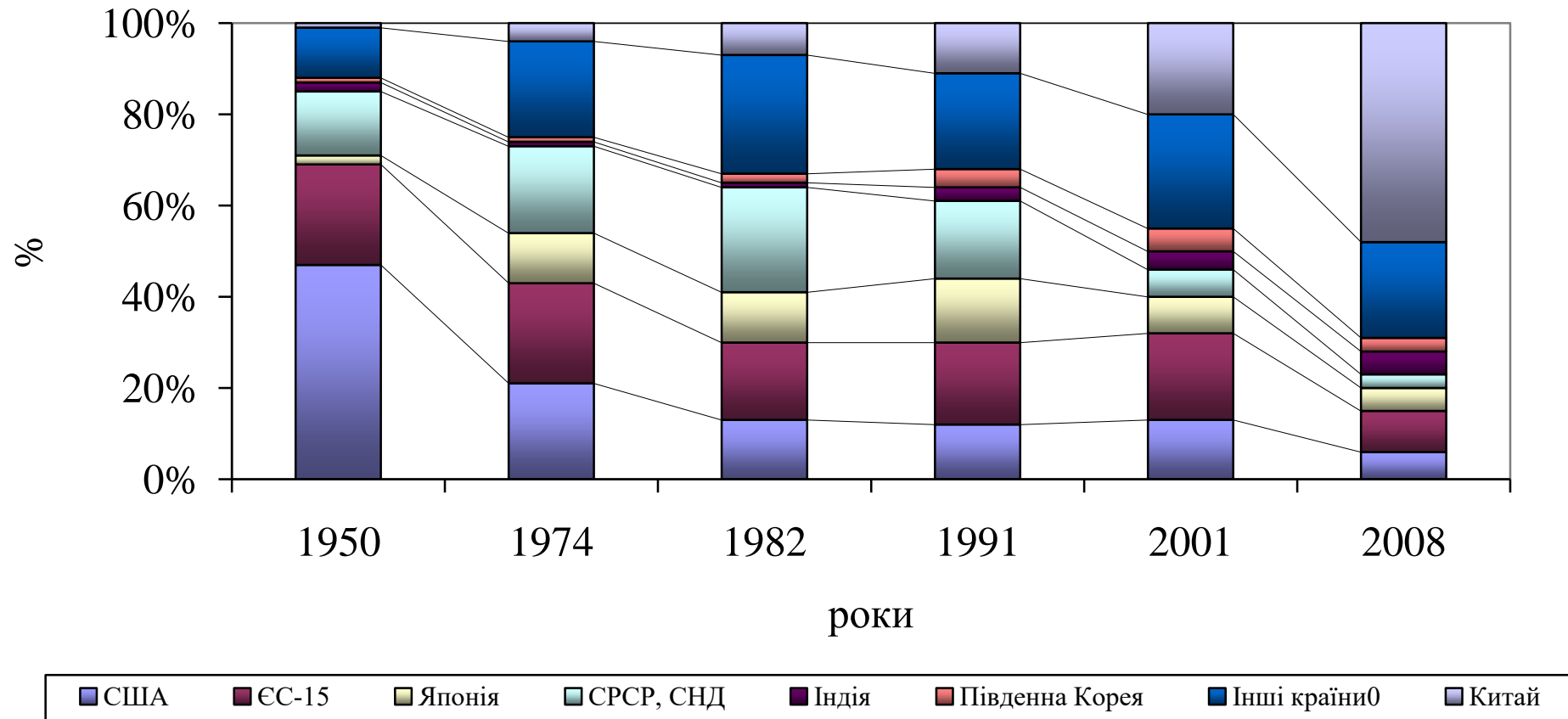

Рис. 2.9. Частка країн та регіонів в світовому споживанні сталі

Отже, в плані споживання чорних металів в структурі всього різноманіття конструкційних матеріалів істотних змін найближчим часом не відбудеться на відміну від виробництва і постачання. Світова економічна криза прискорила тенденції глобальних географічних та корпоративних структурних змін у виробництві чорних металів, зокрема тих, що пов'язані зі стрімким зростанням китайської економіки у всіх сферах і за всіма напрямками міжнародного співробітництва.

Дійсно, за останні 20 років Китай масштабно проявився в світовій економіці через розширення його економіки та всіх її складових, в тому числі металургії. Екстенсивне зростання металургії дозволило сталеварній промисловості задовольнити швидко зростаючі потреби національного виробництва і, навіть, виробляти надлишок на експорт. На рисунку 2.9 порівнюються абсолютні обсяги та відносні частки Китаю та всіх інших країн світу у виробництві чорних металів.

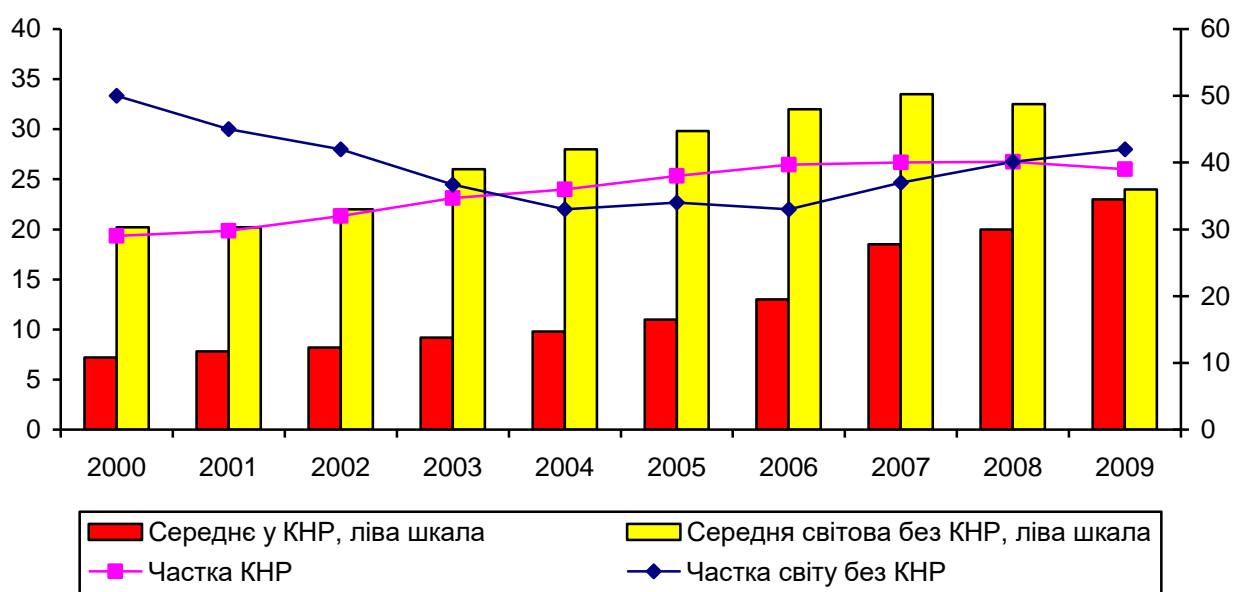

Рис. 2.9. Світове виробництво сталі в Китаї та інших країнах

У 2009 році, коли в усьому світі розпочались процеси відновлення економік після кризи, перед дослідниками постає складне завдання оцінки структурних зрушень, які відбудуться як наслідок кризи та переформують галузь в світовому вимірі у найближчі 5-10 років. Для цього слід знайти відповіді на такі фундаментальні питання:

1. Якими темпами надалі буде зростати споживання в Китаї, і коли його внутрішнє споживання на душу населення стабілізується?

2. Чи відновиться споживання металопродукції в розвинутих країнах на докризовому рівні?

3. Чи зможуть інші країни, що розвиваються, повторити стрімкий розвиток КНР найближчим часом?

Щодо першого питання, Китай все ще знаходиться в фазі економічного зростання, і інтенсивність розвитку чорної металургії нарощується. Споживання металів на душу населення зростало навіть протягом двох років кризи. Зважаючи на попередній досвід промислово розвинених країн, можемо очікувати, що інтенсивність виробництва металів буде зростати до поточного рівня розвинутих країн близько 450 кг, але нижчими темпами зростання у порівнянні з минулими 10 роками.

В США, Європі та Японії інтенсивність виробництва сталі досягла свого максимуму в 1973 році, а надалі поступово зменшувалась через зміни в структурі споживання, скорочення частки металургійного виробництва в ВВП та уповільнення в житловому будівельному секторі, чого не відбудеться в Китаї ще протягом тривалого часу (рис. 2.10).

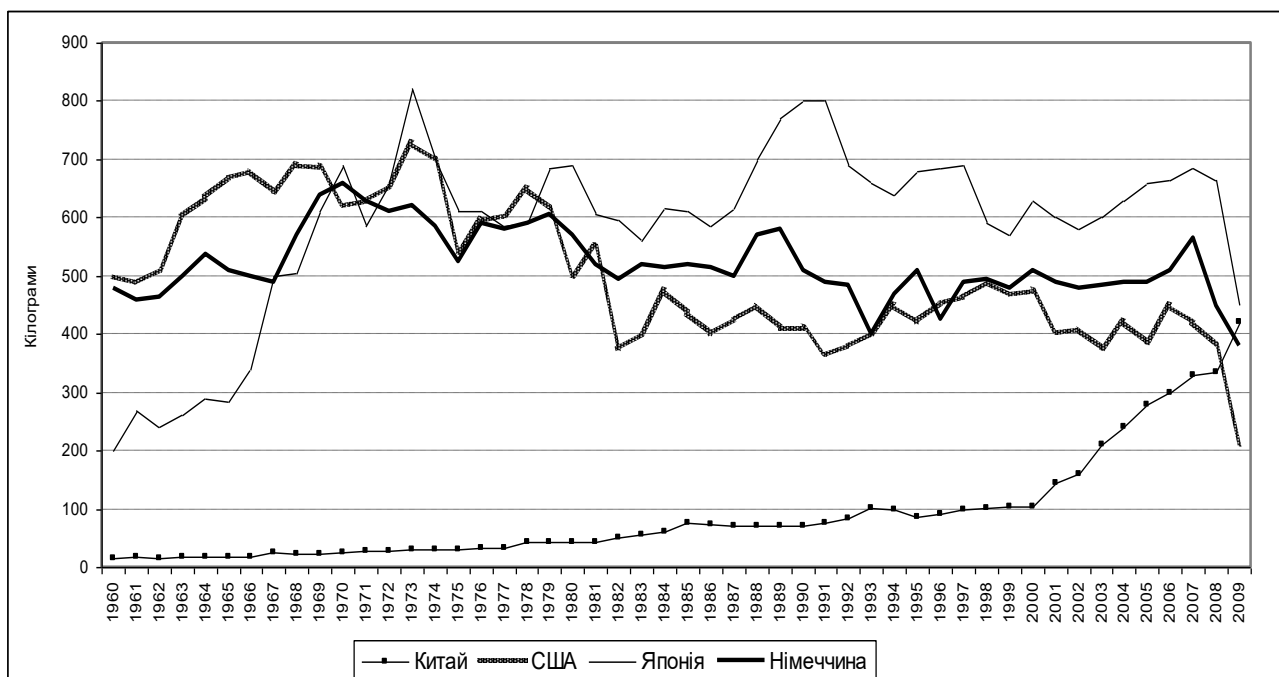

Рис. 2.10. Споживання сталі в світі в розрахунку на душу населення

Беручи до уваги властиві світовому ринку чорних металів ознаки олігополії – відносно невелику кількість підприємств, що виробляють стандартизовану продукцію, а також високі бар'єри для входу в галузь, ми вважаємо, що існує об'єктивна необхідність урахування показника концентрації, що характеризує ступінь монополізації світового ринку чорних металів. Доцільність розгляду даного показника, що характеризує стан світового ринку чорних металів, заснована на наступному переконанні автора: посилення конкуренції на світовому ринку чорних металів привело до розвитку процесів консолідації й монополізації, внаслідок чого вплив найбільших світових металургійних підприємств, частка ринку яких за 2000-2008 рр. істотно збільшилася, на кон'юнктуру світового ринку зросла. Збільшення монополізації не сприяє стабілізації кон'юнктури світового ринку чорних металів, а приводить до реалізації інтересів найбільших металургійних підприємств, виражених у максимізації прибутку й оптимізації фінансових потоків, а також до посилення диференціації доходів компаній країн-лідерів і аутсайдерів.

Протягом всього періоду розвитку світової економіки спостерігається стійка тенденція до концентрації, в масштабі як окремих країн, так і галузей економіки. При цьому в даному процесі часто відбуваються зміни лідерів, що слід пов'язувати з пожеванням, перш за все, міжнародного руху капіталів.

При дослідженні концентрації на всіх рівнях ієрархії світової економіки важливим питанням є вибір показників, за допомогою яких буде здійснюватись оцінка даного процесу. На сьогодні в світовій теорії і практиці господарювання існує декілька підходів до його вирішення. На рисунку 2.11 наведено класифікацію основних з них.

Як видно з рисунку, при оцінці концентрації економіки застосовуються як відносні, так і абсолютні показники. Серед відносних показників, які використовуються, найбільше розповсюдження отримали часткові (CR), які розраховуються за допомогою формули [184, с. 9]:

$$CR_n = \frac{OP_1 + OP_2 + \dots + OP_n}{OP}, \quad (2.1)$$

де OP_1 , OP_2 , OP_n – обсяг виробництва (продажу) продукції відповідно першої, другої та n-ної найбільш потужних корпорації на аналізованому ринку;

ОР – загальний обсяг виробництва (продажів) продукції на аналізованому ринку всіма корпораціями.

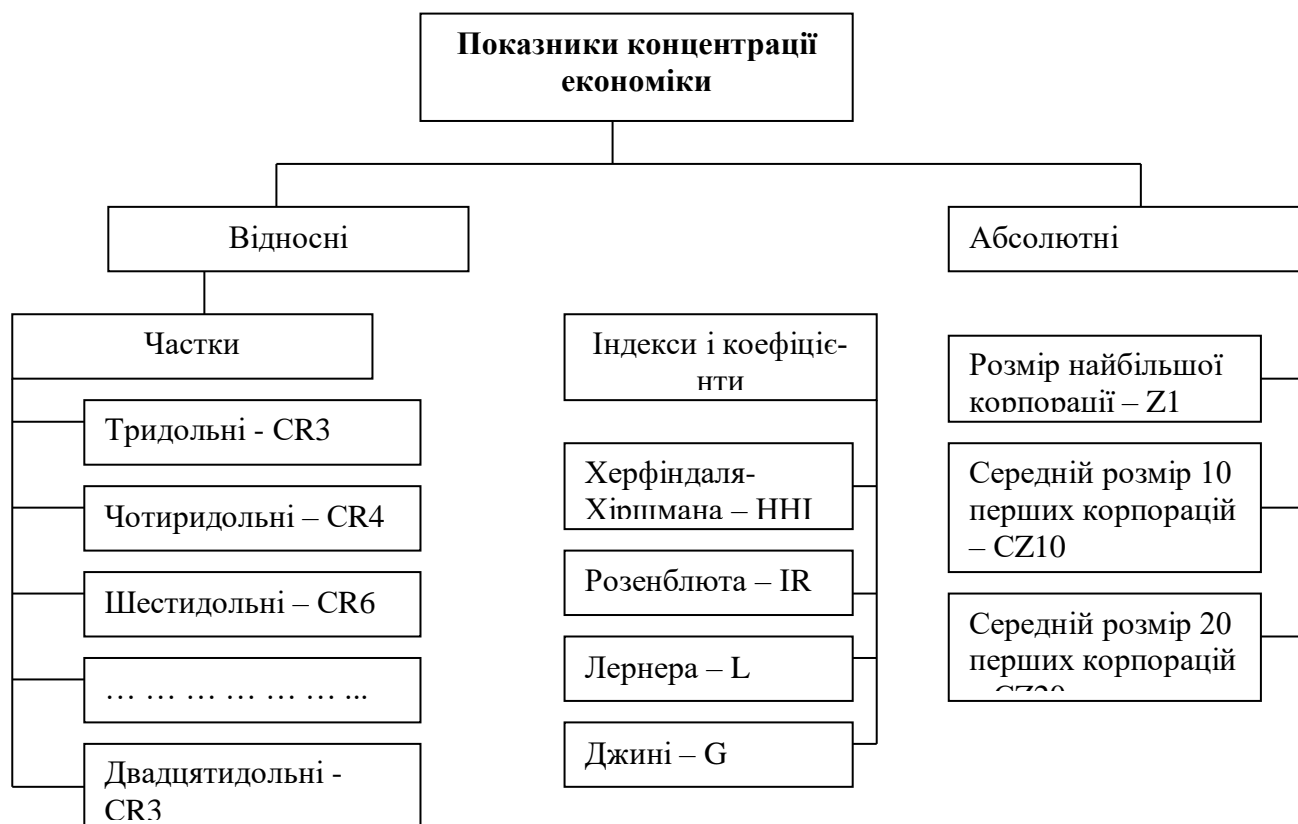

Рис. 2.11. Класифікація підходів до оцінки концентрації економіки та її галузевих складових [184, с. 11]

В таблиці 2.14 представлені результати розрахунку ступеня концентрації у світовому виробництві сталі, які свідчать про збільшення даного показника з 22,3 % в 2000 р. до 28,5 % у 2008 р.

Таким чином, ступінь концентрації (монополізації) характеризує частку ринку, при аналізі якої необхідно враховувати вплив найбільших компаній на динаміку цін.

Рік	Світове виробництво сталі, млн. т.	Обсяги виробництва десяти підприємств - лідерів, млн. т.	Ступінь концентрації світового ринку сталі, %
2000	847,6	189,2	22,3
2001	850,0	218,7	25,7
2002	903,4	233,3	25,8
2003	964,1	257,3	26,7
2004	1068,7	280,6	26,3
2005	1146,2	298,2	26,1
2006	1250,0	331,6	26,6
2007	1351,3	371,6	27,5
2008	1320,5	375,8	28,5

Отже, бачимо, що навіть протягом такого короткого періоду (9 років) процеси концентрації виробництва в межах першої десятки виробників були досить активними, причому багато змін відбулося і в самому списку перших 10 компаній через велику кількість злиттів-поглинань серед найбільших 40 представників рейтингу. Але навіть активні процеси консолідації в галузі не вирішують проблеми цінового тиску на виробників сталевих продукції з боку постачальників сировини - залізної руди (три найбільших транснаціональних сировинних монополістів Rio Tinto, BHP Billiton і Vale-CVRD, які контролюють близько 35% світового виробництва) та споживачів (найпотужнішим і найбільш монополізованим є сектор виробників авто).

На рисунку 2.12 представлено це співвідношення.

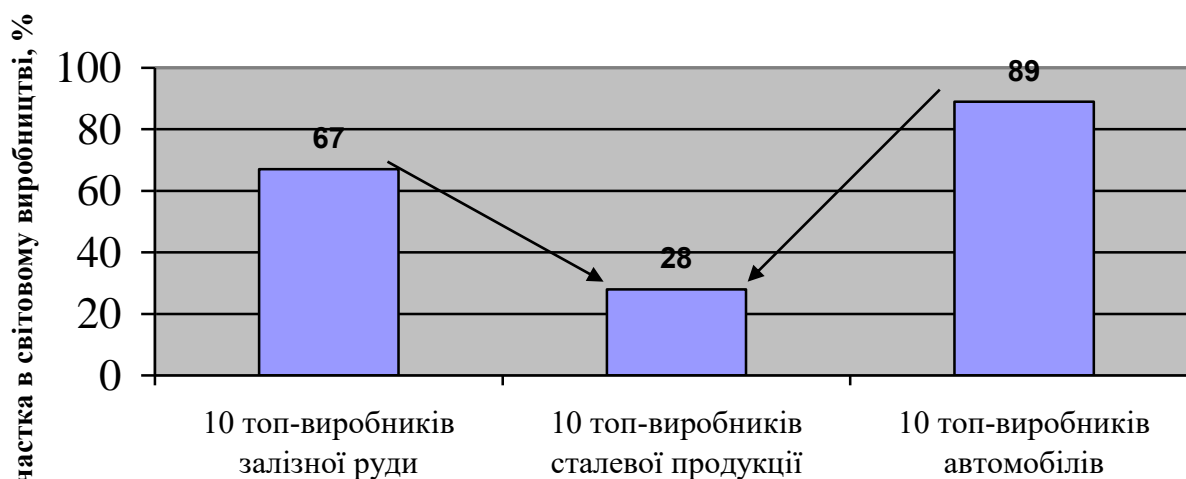

Рис. 2.12. Рівень концентрації світового виробництва в ланцюжку «постачання - виробництво-споживання»

Стабільність світової металургії залежить від комбінації таких чинників:

здатність уникнути надлишку виробничих потужностей на регіональному рівні в межах національної галузі, яка не може повністю спиратись на зовнішню торгівлю, щоб компенсувати надвиробництво;

прибутковість металургійних компаній, яка б дозволяла підтримувати модернізацію та технологічне зростання та залучати людські ресурси;

безперервний рух у напрямі консолідації, яка мала б захищати позиції металургійних компаній в агресивному ринковому середовищі, в якому постачальники та споживачі часто є більш концентрованими;

здатність безперервно покращувати виробничий процес в контексті захисту навколишнього середовища, безпеки та здоров'я в порівнянні з виробниками конкуруючих матеріалів;

здатність залучати висококваліфікованих працівників, орієнтованих на інновації в кожній сфері металургійного бізнесу.

Всі ці аспекти пов'язані між собою та є в рівній мірі важливими для зростання металургійного виробництва.

Рівень концентрації металургійної промисловості під час останньої кризи став стримуючим чинником щодо банкрутств та згорання виробництв у порівнянні з попередніми кризами. Процес подальшої концентрації в усьому світі і надалі буде продовжуватись. Консолідація є важливою для металургії з точки зору зниження залежності від постачальників та споживачів та підвищення стійкості компаній до циклічних спадів та структурних перетворень в економіці.

Сьогодні ситуацію на світовому ринку залізорудної сировини визначають кілька моментів. По-перше, зі зростанням металургійного виробництва й підвищенням попиту на сировину помітно зросла роль трьох найбільших транснаціональних сировинних монополістів (Rio Tinto, BHP Billiton і Vale-CVRD), які контролюють світовий ринок (близько 35% світового виробництва) і визначають цінову політику. Тільки за останні шість років світові ціни збільшилися в 4 рази, що у свою чергу ще більше підігрівало ріст цін на металопродукцію. По-друге, близько 40% виробленої у світі залізорудної сировини споживає Китай, завдяки чому багато в чому й підтримується висока кон'юнктура на ринку сировини. Виробляючи близько 700 млн. т залізної руди, Китай імпортує крім того близько 380 млн. т цієї сировини. По-третє, у нинішніх умовах у найбільш

сприятливому положенні виявляються металургійні компанії з традиційною схемою вертикальної інтеграції, що зуміли зберегти власний сировинний сектор. Так, провідні українські холдинги, викупивши найбільші гірничо-збагачувальні комбінати, фактично виправили дефекти деструктивної приватизації початку 90-х років. Цим шляхом пішли й компанії «нової хвилі», у тому числі Arcelor - Mittal. У цей час під контролем цих компаній перебуває біля третини світового видобутку залізорудної сировини.

Таким чином, можна виділити такі фактори росту попиту й виробництва сталі.

Насамперед, мабуть, слід зазначити помітне пожвавлення світової економічної кон'юнктури, що саме по собі викликало зростання попиту на всі види сировинних товарів. Світове господарство після десятиліття 1990-х років з його фінансовими й структурними кризами в цей час переживає якісно новий етап розвитку, важливими показниками якого були, по-перше, відносна стабільність світової економічної динаміки, високі темпи якої забезпечувалися в основному за рахунок бурхливого росту азійських економік, і, крім того, поступова зміна макроструктурних орієнтирів, під якою слід розуміти формування контурів «нової економіки». При цьому, якщо в 1990-і роки мала місце значна асинхронність економічного циклу господарств провідних країн (стабільне зростання у США, слабке і нерівномірне зростання у країнах ЄС, стагнація в Японії), то в останні передкризові роки можна відзначити відносну єдність глобальної господарської динаміки та позитивний рух ВВП практично для всіх країн, що і сприяло росту використання металу як найважливішого інвестиційного ресурсу. Ця ситуація зберігалася навіть при рекордному у 2007-2008 роках ослабленні долара, що в умовах зростаючого попиту на метали також сприяв зростанню світових цін.

По-друге, винятково потужним фактором на тлі стійкого розвитку світової економіки є екстенсивне господарське зростання Китаю (щорічні темпи росту ВВП 8-10%, металургії - 17-25%), на частку якого припадає більше третини світового виробництва сталі. На відміну від розвинених економік, які формують джерела росту в інноваційному секторі й сфері послуг, розвиток господарства Китаю в цей час спирається в основному на металомісткі галузі інду-

стріального сектору: енергетика, будівництво, транспортне машинобудування, металургія. У сумарному світовому виробництві сталі за 2000-2008 р. частка Китаю становить понад 40%. Для підтримки динаміки росту країні не вистачає власних ресурсів: за останні роки обсяг сировинного імпорту в Китай виріс на 80%. У цей час Китай визначає ситуацію на світових ринках сировини, залучаючи у свою економіку основні товарні сировинні потоки. Ажіотажний попит на всі види сировини став одним з факторів, що підтримують зростання світових цін на сировину. Цей попит формує не тільки Китай, але й сусідні динамічно зростаючі азійські економіки, у першу чергу Індія.

По-третє, одним з найважливіших факторів розвитку металургії постає помітне посилення процесів консолідації активів, потужностей, ресурсів металургійного бізнесу, наслідком чого з'явилося перегрупування сил на глобальному ринку металопродукції, що відбиває посилення глобалізації світової економіки. За експертними оцінками, чорна металургія до останнього часу істотно відставала від інших галузей за рівнем концентрації виробництва та зберігала значні резерви розширення масштабів консолідації й інтеграції потужностей.

Особливості розвитку світового ринку чорних металів сформували тенденції розвитку світового ринку чорних металів на сучасному етапі, які, на наш погляд, полягають в наступному: 1) загострення конкуренції на світовому ринку готової сталевих продукції, що підсилюється за рахунок розширення світової пропозиції, перегрупування сил у світовій торгівлі; 2) посилення процесів консолідації у світовій чорній металургії, що привело до формування олігополістичного характеру світового ринку чорних металів; 3) збільшення державного втручання в регулювання торгівлі продукцією чорної металургії, що виражається в удосконаленні інструментів захисту національних ринків.

2.3. Дослідження міжнародної економічної діяльності країн-учасниць світового ринку чорних металів

Останніми роками чітко спостерігається активна глобалізація ринку металів, особливо чорних. За результатами дослідження тенденцій розвитку світо-

вого ринку чорних металів у попередньому параграфі визначено, що велика кількість країн світу виробляє металеві вироби та майже всі країни є споживачами, при цьому, коло учасників світового ринку є значно вужчим, але все ж нарахує до 40 країн в списку експортерів і понад 70 – в списку імпортерів різноманітних продуктів чорної металургії. При цьому основними учасниками ринку, що формують основні кон'юнктурні параметри є нетто-експортери і нетто-імпортери сировини, а також продукції чорної металургії. В таблицях 2.15 та 2.16 згруповано країни, що мають найбільші показники нетто-експорту та нетто-імпорту.

За критеріями частки на світовому ринку, частки в національному експорті (імпорті) та темпів зростання цієї частки найбільший інтерес серед нетто-експортерів представляють такі країни, як Японія, Китай, Україна, Росія, Бразилія, а серед нетто-імпортерів - США, Таїланд, Туреччина і Саудівська Аравія. Вони входять в десятку провідних нетто-експортерів і нетто-імпортерів сталі.

Таблиця 2.15

Провідні нетто-експортери в 2008 році

Рейтинг	Країна	Експорт, млрд. дол.	Експорт сталі, млрд. дол.	Нетто-експорт сталі, млрд. дол.
1	Китай	1435	71	44
2	Японія	747	44	33
3	Україна	68	26	26
4	Росія	472	33	24
5	Бразилія	198	14	14
6	Бельгія – Люксембург	393	39	11
7	Австрія	172	9	9
8	ПАР	86	9	9
9	Німеччина	1498	43	4
10	Казахстан	76	6	6
Всього по 10 країнам		5145	294	180

Таблиця 2.16

Провідні нетто-імпортери у 2008 році

Рейтинг	Країна	Імпорт, млн. дол.	Імпорт сталі, млрд. дол.	Нетто-імпорт сталі, млрд. дол.
1	США	2117	50	30
2	Іран	69	8	8
3	В'єтнам	75	7	7

4	Південна Корея	427	34	9
5	Іспанія	416	22	22
6	Таїланд	157	14	14
7	Італія	547	37	10
8	Туреччина	194	21	10
9	Саудівська Аравія	176	11	11
10	Індонезія	149	9	9
		4327	213	130

В обох списках є країни, в яких показник нетто-експорту (імпорту) істотно відрізняється від загального експорту (імпорту) чорних металів. Серед експортерів – це Китай, Японія, Росія, Бельгія-Люксембург, Німеччина, - країни, які також імпортують певні види продукції, причому Китай і Росія імпортують більш якісні види сталевих прокату і труб, а Японія, Бельгія, Люксембург та Німеччина – переважно напівфабрикати та недорогі види сортового прокату, які є неперспективними для національного виробництва. Інші країни з групи нетто-експорту – Україна, Бразилія, Австрія, ПАР, Казахстан є виключно експортерами з сумарним експортом чорних металів 64 млрд. дол.

Серед нетто-імпортерів таку різницю мають США, Південна Корея, Італія, Туреччина – промислово розвинуті країни з потужними металургійними виробництвами та високим рівнем споживання сталі в економіці, які компенсують нестачу сировини за рахунок імпорту сталевих напівфабрикатів для подальшої обробки та недорогих видів прокату. Інші нетто-імпортери Іран, В'єтнам, Таїланд, Саудівська Аравія, Індонезія, Іспанія з сумарним імпортом чорних металів обсягом 71 млрд. дол. У 2008 році мають дефіцит власного виробництва, але разом з тим демонструють високий рівень споживання, і через це є найпривабливішими ринками збуту металопродукції для провідних експортерів чорних металів.

В таблиці 2.17 наведено розрахунки сальдо зовнішньої торгівлі кожної країни

Таблиця 2.17

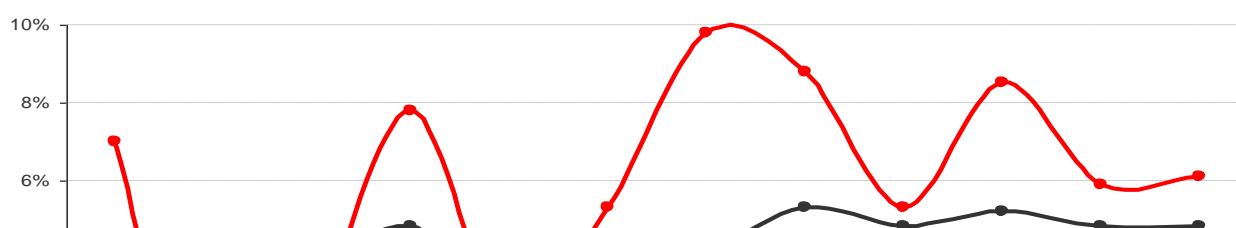
**Сальдо зовнішньої торгівлі країн – основних учасниць
світового ринку чорних металів**

Країна Нетто-експортер	сальдо	Країна Нетто-імпортер	сальдо
1. Китай	+361	США	-840
2. Японія	+39	Іран	+32
3. Україна	-16	В'єтнам	-12
4. Росія	+181	Південна Корея	+6
5. Бразилія	+25	Іспанія	-130

6.	Бельгія – Люксембург	-23	Таїланд	+18
7.	Австрія	-8	Італія	-1
8.	ПАР	-5	Туреччина	-52
9.	Німеччина	+266	Саудівська Аравія	+144
10.	Казахстан	+27	Індонезія	0

Серед нетто-експортерів лише п'ять країн мають від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі, при чому три з них – Бельгія, Люксембург та Австрія, - є країнами Євросоюзу, а також членами зони євро, а це означає, що незначне перевищення імпорту над експортом за умов високої ефективності інших видів міжнародної діяльності, які нівелюють негативне торгове сальдо в платіжному балансі, не впливає на валютну ефективність експортної діяльності. Отже, в цих країнах існують додаткові об'єктивні умови для диверсифікації традиційних галузей виробництва та переорієнтації інтересів національного та міжнародного бізнесу, що присутній в цих країнах, в інші сфери діяльності. Разом з тим, ситуація в двох інших країнах – Україні та ПАР, в яких разом з від'ємним торговим сальдо на стан платіжного балансу негативно впливають наявність зовнішнього боргу та витрати, пов'язані з його обслуговуванням, вартість національної грошової одиниці є низькою через дефіцит вільноконвертованої валюти на внутрішньому ринку, а це створює умови підвищення валютної ефективності експорту і є об'єктивною умовою для концентрації зусиль національного і міжнародного бізнесу на подальшому розвитку експорто-орієнтованих виробництв, в першу чергу, чорної металургії саме в Україні.

Сумарний нетто-експорт 10 провідних нетто-експортерів з сукупним експортним потенціалом понад 5 трлн. дол. перевищує сумарний нетто-імпорт 10 провідних нетто-імпортерів (сумарний імпорт – понад 4 трлн. дол.) в грошовому вимірі на 50 млрд. дол., що свідчить про об'єктивні умови загострення конкуренції серед країн-постачальників чорних металів та підтверджує отримані в попередньому параграфі результати щодо залежності виробників сталі, зокрема від споживання готової сталевих продукції. В свою чергу споживання металу пов'язано з інвестиційною активністю (будівництвом, виготовленням устаткування, тощо) в економіці і тісно корелює з динамікою ВВП (рис. 2.13).

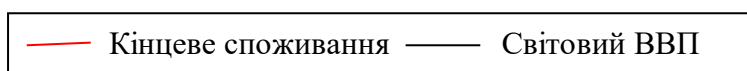

Рис. 2.13. Темпи приросту кінцевого споживання чорних металів та ВВП в світовій економіці.

Отже, існування такого зв'язку між наведеними показниками дозволяє вважати достовірними прогнози споживання чорних металів країнами імпортерами на основі очікуваних темпів зростання ВВП, побудовані та представлені в третьому розділі роботи.

Частка сталевих продукції складає близько 3 % в загальному обсязі світового експорту товарів та послуг. Серед країн нетто-експортерів Україна має найвищу частку чорних металів в експорті. Найвищою є і частка чорної металургії в економіці країни. Все це свідчить як про велику залежність від кон'юнктури світового ринку чорних металів, так і про уразливість економіки від зрушень на цьому ринку (табл.2.18).

Таблиця 2.18

Частка сталевих продукції в експорті країн нетто-експортерів у 2008 році

Рейтинг	Країна	Експорт, млрд. дол.	Експорт сталі, млрд. дол.	Сталь в експорті країни%	Відхилення від світ показника	Експорт країни в світовому експорті, %
1	Китай	1435	71	5	2	8
2	Японія	747	44	6	3	4,2
3	Україна	68	26	39	36	0,4
4	Росія	472	33	7	4	2,7
5	Бразилія	198	14	7	4	1,2

6	Бельгія – Люксембург	393	39	10	7	2,3
7	Австрія	172	9	6	3	1
8	Південна Африка	86	9	11	8	0,5
9	Німеччина	1498	43	1	-1	10,2
10	Казахстан	76	6	8	5	0,5

За показником нетто-експорту на душу населення (понад 600 кг) Україна поділяє перше місце з парою Бельгія-Люксембург, причому останні представлені на світовому ринку єдиним підприємством, яке до того ж входить до індійської групи «Міттал - стіл». Це ще раз підкреслює важливість експорту металу для української економіки з точки зору її залежності за всіма макроекономічними показниками від нього.

Після розпаду Союзу в українській економіці відбулися дуже серйозні структурні зміни, які вражають як своїм масштабом, так і сумнівною якістю. Так, 2008-го реальний ВВП України залишався меншим за рівень 1990 року на чверть, через що за підсумками 18-річного циклу середньорічний темп падіння українського ВВП становив 2,4%.

Металургійна галузь є базовою для національної економіки України – вона забезпечує за рахунок міжнародного обміну найбільші обсяги валютних надходжень з-за кордону, найбільші внески до державного бюджету.

Обсяги експорту товарів і послуг за 2008 р. склали 68 млрд. дол. США, імпорту – 84 млрд. дол. і порівняно з 2007 р. збільшилися відповідно на 16,4% і 25,7%. Від’ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу країни складало близько 16 млрд. дол. (у 2007 р. – близько 5 млрд. дол.).

Зовнішньоторговельні операції з товарами Україна здійснювала з партнерами 203 країн світу.

До Туреччини, Італії, Німеччини, Польщі, США, Білорусі, Єгипту здійснювалося 25,8% експортних поставок. Імпортні надходження з Німеччини, Туркменістану, Китаю, Польщі, Італії, Білорусі та Франції разом склали понад 33%. Російська Федерація залишається найбільшим торговим партнером України (21,9% експортних і 35,5% імпортних надходжень).

Постачання недорогоцінних металів і виробів із них склали 39% від загального обсягу експорту країни.

У загальному обсязі імпорту 32% склали мінеральні продукти, у тому числі 29,5% вартості склали енергетичні матеріали, нафта і продукти її перегонки. Україна експортує продукцію металургії в 117 країн світу. Питома вага експорту руди, шлаків і золи у загальному обсязі експорту товарів за 2008 р. склала 3,1%, а імпорту – 1,9%.

Частка експорту й імпорту виробів з чорних металів склала відповідно 3,4% і 1,5% (1852 і 529 мільйонів дол. США), а власне чорних металів – 33,5% і 0,2% (11,49 мільярдів і 1151 мільйонів дол. США відповідно).

Усього на товари чорної металургії (груп 26, 72, 73) у 2008 році припало 42% експорту і 6,5% імпорту України. Торік – відповідно 39,5% і 5,7%.

У фізичному вимірі в 2008 році експорт чорних металів скоротився на 1% – до 28,73 мільйонів тонн, у вартісному відношенні експортний виторг зріс на 6,7% – до 11398 мільйонів доларів США. Основні регіони збуту українських чорних металів – Близьких Схід (25,7% постачань із тоннажу і 23,5% з виторгу), Європа (21,3% і 22,6% відповідно) та Азія (17,3% і 17,5%). Серед окремих країн – споживачів української металопродукції на першому місці Туреччина (11,2% постачань із тоннажу і стільки ж із виторгу) та Росія (8,3% і 11,3%).

Приріст постачань порівняно з рівнем минулого року спостерігався при експорті в Центральну і Південну Америку (+51,2%) та Африку (+16,9%). Найбільше скорочення експорту зафіксоване при постачаннях в Азію (-33,6%) і Північну Америку (-32,8%). Найбільш ефективними стали постачання в країни СНД (середня ціна тонни реалізованої металопродукції склала 514,5 доларів США), Азії (402 долари США) і Європи (421,5 доларів США).

Провідними ринками збуту українських чорних металів у 2005 році залишаються такі регіони, як Близький Схід (25,7% від загального обсягу експорту), Азія (17,3%) і ЄС (15,8%), що подано на рис. 2.14.

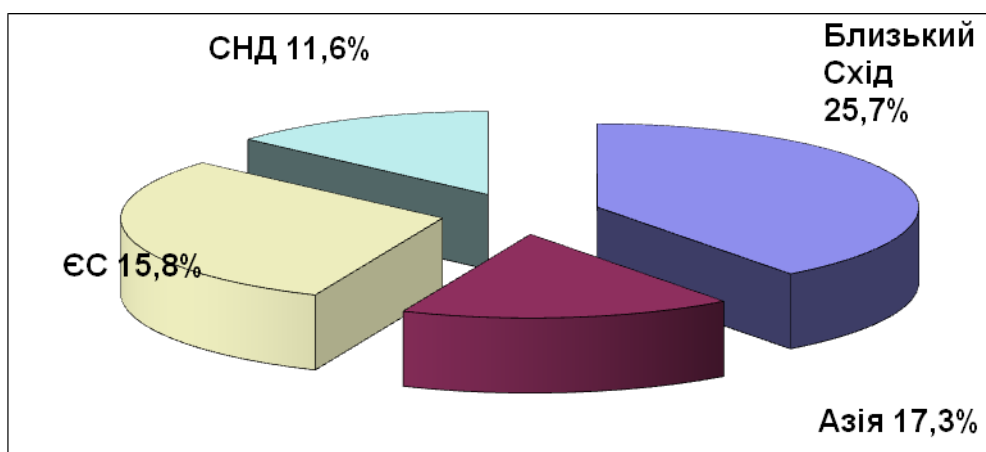

Рис. 2.14. Провідні ринки збуту металопродукції України у 2008 році [20]

Серед ринків, які розвиваються, необхідно відзначити ринок Африки (16,1%) і СНД (11,6%). Ці ринки є перспективними у зв'язку зі зростанням споживання сталі промисловістю цих регіонів.

Необхідно відзначити 32% спад продажів у Північну Америку (4,4% експорту металургії України). Спад обумовлений більшою конкуренцією на ринку США з боку азійських виробників, а також короткостроковою консолідацією ринку для утримання цін на внутрішньому ринку США.

Структура експортованої з України продукції викладена в таблиці 2.19.

Проаналізувавши інформацію в структурі експорту продукції чорної металургії, слід відзначити провідну роль сталевого прокату – 89,55% експорту ГМК України. У 2008 р. приріст із зазначеної позиції склав 12%. Сировинна складова експорту займає 10,45%. Відзначено зниження обсягів експорту з сировинних позицій, найбільше зниження відзначається з лому чорних металів – 46% порівняно з 2007 роком.

Таблиця 2.19

**Структура експорту продукції чорної металургії України
у 2008 р. [20]**

Продукція	Експорт 2008, млн.	Експорт 2007, млн. дол. США	Частка 2008, %	Частка 2007, %	Структурні зміни, %
-----------	--------------------	-----------------------------	----------------	----------------	---------------------

	дол. США				
Чавун	216	300	1,90	2,81	-0,91
Феросплави	717	791	6,29	7,40	-7,40
Металобрухт	258,05	477,93	2,26	4,47	-2,21
Напівфабрикати	3246	3115	28,48	29,16	-0,68
Плоский прокат	4479	3641	39,30	34,08	5,22
Сортовий прокат	2482	2358	21,78	22,07	-0,30
Узагалі	11398,05	10682,93			

Факторами, які негативно впливають на конкурентоспроможність металургії України, є: монополізація значної частини внутрішнього сировинного ринку руди, вугілля, яке коксується; незадовільна якість вогнетривкої продукції внутрішнього виробництва; значне зношення основного виробничого обладнання і наявність застарілих технологій; недостатня завантаженість і автоматизація виробничих потужностей; невиконання зобов'язань постачальниками; проблеми з транспортуванням і перевалкою вантажів у портах Одеса, Іллічівськ та Маріуполь; енергоємність і залежність від імпорту природного газу; монопольне підвищення тарифів на електроенергію і залізничні перевезення; відсутність дієздатного законодавства та недосконала податкова система (ПДВ) [45].

Динаміка української економіки визначається світовою кон'юнктурою ринку чорних металів. У цьому сенсі показовим є те, що остання вітчизняна криза – суто сировинна: з вересня 2008 року на світових ринках почалося стрімке падіння цін на основні товарні групи українського експорту, а саме – сталь, зерно, соняшник. Як результат, вітчизняний ВВП втратив 15,1% (рис. 2.15).

На рисунку 2.15 проілюстровано синхронність руху таких показників, як темпи зростання світової ціни на сталь та темпів приросту українського ВВП.

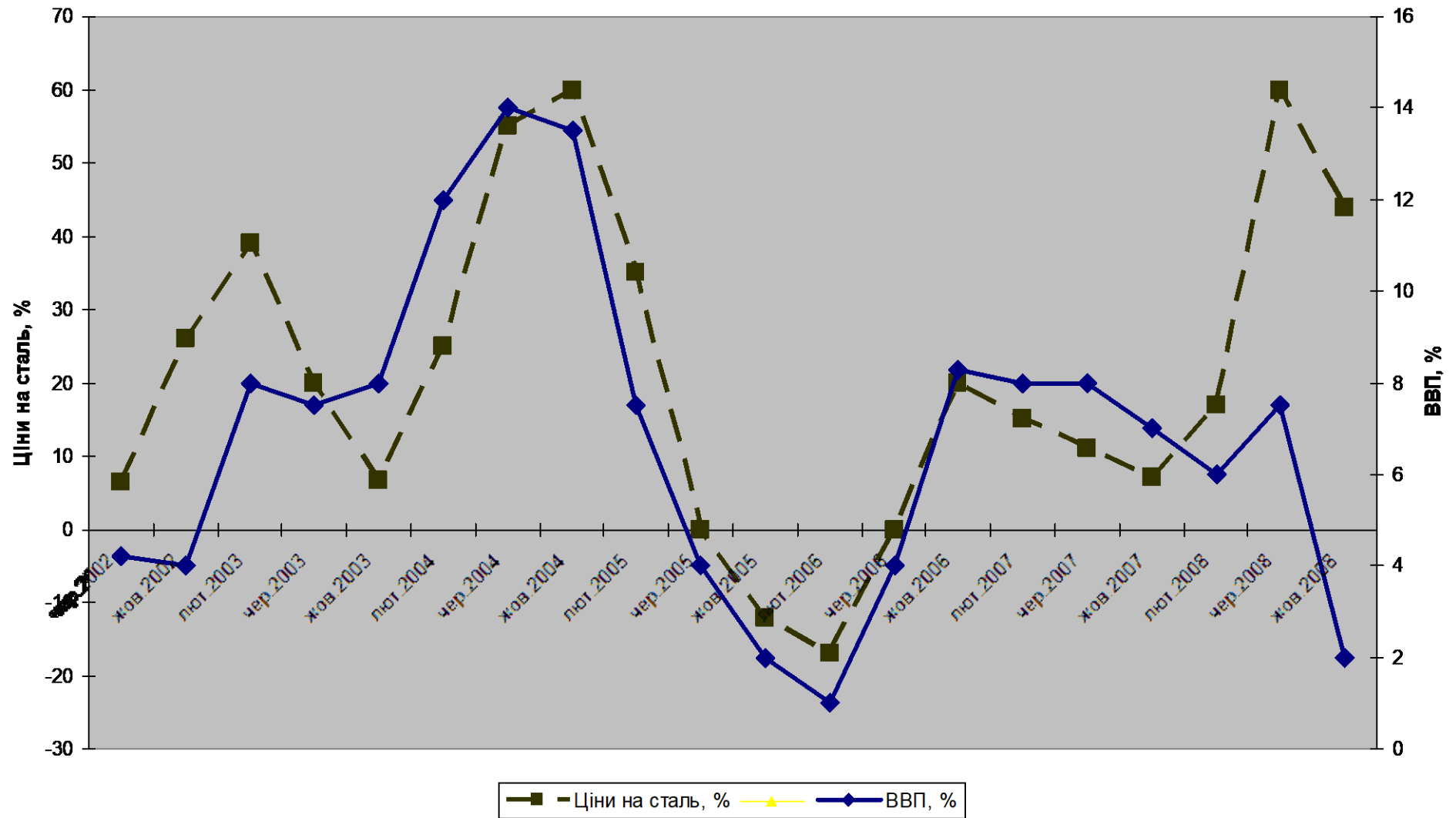

Рис. 2.15. Темпи приросту світових цін на сталь та ВВП України 2002-2008 рр.

На рисунку 2.16 представлено математичну інтерпретацію залежності, в якій аргументом є приріст світових цін на сталь, а функцією є річний приріст ВВП України, розраховані у відсотках до попереднього періоду.

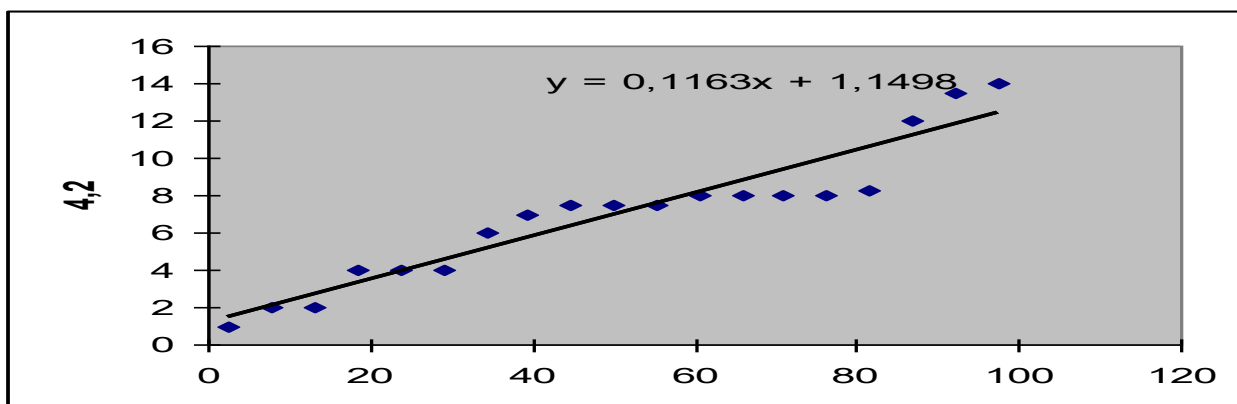

Рисунок 2.16. Залежність темпів приросту ВВП України від темпів приросту світових цін на сталь.

Природа і характер наступного поживлення також сировинні: після того як із середини 2009 року на світових ринках почала дорожчати сталь, в українській економіці намітилося зростання. При цьому в першому півріччі 2010 року в товарній структурі вітчизняного експорту зростає частка чорних металів (до 31,3%), енергетичних матеріалів (6,9%), а також руди, шлаків і золи (4,5%). Одночасно знизилася вага механічних машин (до 6,5%) і електричних (4,7%) [193].

Якщо проаналізувати вплив зміни цін на сталь на зміну ВВП, то явно простежується пряма залежність.

Технологічний спад спостерігається практично в усьому машинобудуванні та пов'язаних із ним сферах: літакобудуванні, ракетобудуванні, суднобудуванні, верстатобудуванні, енергетичному машинобудуванні, мікроелектроніці, приладобудуванні, матеріалознавстві тощо. Колись масове виробництво стиснулося в них до поодиноких зразків і виробів. Що формально не дає змоги говорити про їхню остаточну втрату. Однак про серійний випуск не йдеться вже давно. Не дивно, що українська економіка два десятки років не може відновити своїх колишніх обсягів – відмова від технологічної продукції різко звузила базу її доходів. З огляду на це доречним є зауваження, що пролунало в «ДТ»: «Кілограм металу коштує в середньому 50 центів. Один кілограм металу в автомобілі

чи танку коштує вже 50-100 дол. США А кілограм металу в літаку – це 1,5-2 тис. дол. США [194].

На думку багатьох фахівців [42, 72, 88, 189] економічні біди України зумовлені високою інфляцією та прив'язкою гривні до долара США. За діагностикою ж «голландської хвороби», курсова політика НБУ залишається однією з небагатьох протидій сировинному колапсу України. Адже саме прив'язка до долара, який слабшає, роками стримувала посилення гривні всупереч активним зовнішнім запозиченням, спрямованим на споживання.

На відміну від голландського гульдена 35-річної давності, реальна вартість гривні в 2001—2007 роках не зросла, а знизилася, надавши курсові переваги абсолютно всім українським виробникам, незалежно від того, яку продукцію вони експортували. При цьому середньорічний рівень інфляції (8,9%) справді був вищим, ніж у багатьох сусідніх країн. Але невірним було б твердження про те, що він був критично високим: середні темпи зростання ВВП України становили 7,7%, перевищуючи їхній рівень у країнах Центральної та Східної Європи (5,6%) [186, 187, 195, 196].

Вітчизняна інфляція була б значно нижчою, якби держава націлилася на технологічний розвиток виробництва і товарне насичення ринку. Якщо в Китаї норма інвестицій в основний капітал сягає 45-50% ВВП, то в незалежній Україні вона в 2-2,5 рази нижча. При цьому рекордне нагромадження основного капіталу в 2008 році залишалося вдвічі меншим за показники 1990 року [195]. Українська економіка є банально виснаженою: впродовж 1991-2008 років інвестиції в її основний капітал падали із середньорічним темпом 4,5%. Збільшення виробничих витрат за цих умов неминуче. А це – запорука зростання цін та інфляції.

Найуспішніший досвід подолання сировинного статусу демонструє сьогодні Китай. Усупереч нещадній зовнішній критиці, він цілеспрямовано підтримує технологічний розвиток своєї економіки, здійснює її неспішну лібералізацію, зберігаючи високий рівень інвестицій і прив'язку юаня до долара.

Успішний досвід централізованого вилучення сировинної ренти на користь усього суспільства накопичений і в інших країнах. Так, у Норвегії значна час-

тина доходів від нафтогазового бізнесу акумулюється в Державному пенсійному фонді. Ці кошти інвестуються в іноземні компанії, чий цінні папери торгуються на глобальних фондових біржах. На початку минулого року портфель значених вкладень включав близько 8000 компаній. Участь фонду в окремому підприємстві становила в середньому 1% і не перевищувала 10%. Очікувана довгострокова дохідність інвестицій оцінювалася в 4%. На кожного мешканця Норвегії в «Нафтовому фонді» припадало майже 15 тис. дол. США.

Схожі інвестиційні принципи та моделі використовуються нафтовидобувними країнами Перської затоки. Вони також давно адаптовані й низкою колишніх союзних республік, включаючи Азербайджан, Казахстан і Росію. При цьому фінансова база Національного фонду Казахстану не обмежується сировинними доходами однієї лише нафтогазової галузі. До початку 2010 року нагромаджені в ньому кошти (22,3% ВВП) перевищували міжнародні резерви Казахстану, а їхня сумарна величина становила 43,4% ВВП [3]. Тоді ж сукупний обсяг Резервного фонду і Фонду національного добробуту Російської Федерації, які формувалися переважно за рахунок доходів нафтогазової галузі, досягав 12,4% ВВП, а міжнародні резерви — 35,8% ВВП Росії.

Вилучення сировинної ренти, як і формування міжнародних резервів, знижує ревальваційний тиск на національну валюту, протидіючи поширенню «голландської хвороби». Активність Росії та Казахстану в цьому напрямку вдвічі-втричі вища за вітчизняну. Так, на початок 2010 року нагромаджені НБУ міжнародні резерви (за вирахуванням позики МВФ) становили всього 13,3% ВВП, при тому, що українська держава взагалі не претендує на цінову ренту сировинних монополій, а також має гострий бюджетний дефіцит та збільшує свій зовнішній борг.

Для України важливими, перш за все, є зовнішні чинники: поживлення світової економіки та відтворення її головних фінансових інституцій, покращення кон'юнктури на ринку металів. Без сталого зростання цін на світовому ринку і відновлення обсягів експорту не може йти мови про відродження української металургії. Об'єктивно утворена поточна ситуація є такою, що вихід з

кризи та подальший розвиток української чорної металургії можна розглядати як істотний недолік економіки в цілому, як ознаку архаїчності її галузевої структури. Але, з іншого боку, це можна оцінювати і як серйозне досягнення металургійного комплексу. Без масштабного експорту галузь або припинила б існування, або істотно зменшила б виробництво. За 15-16 років ринкових перетворень саме завдяки інтеграції до світового ринку українська металургія змогла подолати застій та розпочати модернізацію. Світова криза призупинила цю тенденцію. І все ж вихід української металургійної галузі з кризи буде в великій мірі також пов'язаний з відновленням та розвитком зовнішньої торгівлі.

Звичайно, пожвавлення внутрішнього попиту може вплинути на переорієнтацію металопотоків на внутрішнє споживання, якщо мати на увазі так званий відкладений попит (так, за останні роки в українській економіці накопичилась доволі істотна інерція модернізації різних об'єктів у різних галузях). У зв'язку з системною внутрішньою економічною кризою реалізація цих проектів також є сумнівною.

На відміну від розвинених економік, у яких металургія відіграє в основному «обслуговуючу» роль, українська металургія історично в силу географічних, військових, кліматичних причин завжди була важливим системоутворюючим чинником комплексного освоєння величезних територій і родовищ природних ресурсів, формування територіально-промислових комплексів і індустріальних центрів національного значення. У період радянських п'ятирічок характер і динаміка відтворювальних процесів і макроекономічних пропорцій у багатьох випадках формувалися на основі рішення питань взаємодії металургії з галузями ПЕК і транспорту (визначають витрати виробництва) і галузями будівництва й машинобудування (визначають попит на металопродукцію). Приблизно до середини 1970 років технологічні тенденції розвитку металургійного виробництва колишнього Радянського Союзу в цілому збігалися, а по деяких позиціях навіть перевершували рівень провідних промислово розвинених країн. Всі ці роки розвиток вітчизняної металургії був підпорядкованим завданням забезпечення оборонного комплексу, у зв'язку із чим у країні утворилась структура ви-

користання металу, мінімально пов'язана із цивільним споживчим сектором. При цьому планово-розподільні принципи адміністративно-господарського механізму й накопичені структурні й цінові диспропорції в економіці сприяли розвитку металорозтратних тенденцій і стимулювали в основному екстенсивне зростання металургійного виробництва. Нарощування обсягів при відсутності резервних потужностей в основних переділах призвело до інтенсивного зносу устаткування й не дозволило вчасно реалізувати необхідні заходи щодо підвищення якості й структурного відновлення основних переділів. Створивши величезні потужності з виплавки сталі (у 1985 р. СРСР випереджав США в 1,9 , а країни сучасного ЄС у 1,2 рази), радянська металургія істотно відставала за найважливішими якісними і структурними показниками і ефективності виробництва, насамперед з продуктивності праці. У період 1980-х років у світовій економіці прискорився перехід до якісно нової ресурсозберігаючої моделі економічного росту, на тлі якої радянська економіка з її марнотратним металоспоживанням виглядала відсталою. Наприклад, на початку 1990-х років рівень сталемісткості (маси використаної сталі на одиницю ВВП) перевищував аналогічний показник для США майже в 3 рази, Японії - в 1,5 , Німеччини - в 1,8 рази. Багато зразків вітчизняних машин навіть при досить пристойних робочих характеристиках відрізнялися від закордонних аналогів підвищеною конструктивною металоємністю і громіздкістю. Це вело до прискореного зношування й підвищених витрат металу на ремонти, підвищених витрат пального й енергії при експлуатації й т. ін. За даними Держкомстату, наприкінці 1980-х років коефіцієнт використання металу становив у СРСР близько 0,75 (у США - 0,84), тобто кожна четверта тонна сталі при обробці перетворювалася у відходи. Низька конкурентоздатність більшості галузей радянського машинобудування особливо наочно проявилася з початком ринкових реформ і доступом, що відкрився, на світові ринки.

Ринкові реформи радикально змінили імідж української економіки, але незмінним залишилося те, що металургійний комплекс зберігає роль найважливішого структуроутворюючого сектора. З великого комплексу факторів, що ви-

значають розвиток української металургії в так званий перехідний період, варто виділити, по-перше, перетворення її в одну з головних експортних галузей, і, по-друге, досить динамічний процес формування корпоративної структури. Зростання експорту, по масштабах якого Україна займає сьогодні одне із провідних місць у світі, є безумовним віддзеркаленням певних конкурентних переваг українського металургійного комплексу. Вирішальну роль у цьому прориві на світовий ринок зіграла наявність потужної сировинної бази, кваліфікованої робочої сили, високого рівня галузевої науки, концентрації виробничих потужностей.

Металургійні заводи, що спрямовують більшу частину продукції на експорт, і гірничорудні підприємства, що забезпечують їх сировиною, менш болісно пережили шок реформеної «терапії», змогли в основному зберегти виробничий потенціал і одержати певні ресурси для інвестування. Не можна не визнати, що експортна орієнтація в значній мірі була вимушеною й пов'язаною з різким падінням внутрішнього попиту. При цьому підсилилася залежність підприємств від коливань світової кон'юнктури. Крім того, у структурі експорту переважають порівняно прості й дешеві металопродукти первинних переділів: чавун, брукхт, заготовка, гарячий прокат, феросплави й т.д. Поставки продукції з більш високою доданою вартістю блокуються конкурентами, що традиційно контролюють світовий ринок за допомогою протекціоністських заходів.

У цілому українська металургія пройшла складний шлях від хаосу початку 1990-х років через хворобливий етап захисної реструктуризації, спрямованої в основному на виживання й адаптацію, до нових економічних умов. У цей час здійснюється перехід до стратегічної реструктуризації, що включає розбудову структур власності, у тому числі за кордоном, закріплення на світових ринках, модернізацію виробничих потужностей, вихід на ринки капіталів, удосконалення управлінських технологій.

У розвитку української металургії досить позитивну роль зіграли сприятливі тенденції початку поточного сторіччя як у світовому, так і у вітчизняному економічному розвитку. Стабілізація світогосподарських процесів, динамічне зростання азійських економік, зростання цін на всі сировинні товари, у тому

числі на металопродукцію, дозволили різко підвищити рентабельність і зростання доходів металургійного бізнесу. Цьому, безумовно, сприяло й загальне поліпшення господарської ситуації в країні, розширення внутрішнього попиту, ріст цін, що істотно знизило негативний вплив протекціоністських обмежень на зовнішніх ринках і витрати на реалізацію металопродукції.

За даними Держкомстату, питома вага металургійного комплексу (чорної металургії) у промисловості країни склав 16,5% (2006 р.), в експорті - 16,2%, у податкових платежах у бюджети всіх рівнів - 12,1%. У цей час металургійний комплекс забезпечує більше 17% валютних надходжень, уступаючи по цьому показнику тільки галузям ПЕК. Вітчизняна металургія є одним з важливих ланок світового господарства, що забезпечує життєво важливі умови його стійкого розвитку. На частку України доводиться близько 12% світового ринку чорних металів.

У цей час чорна металургія в основному розвивається відповідно до загальносвітових тенденцій: активізуються процеси консолідації потужностей і активів, розширюється транснаціоналізація компаній (за деякими оцінками, українському бізнесу належить близько 10% потужностей американської чорної металургії), росте участь українського бізнесу на міжнародних ринках цінних паперів, реалізуються численні проекти відновлення виробничих потужностей. Однак, при цьому в розвитку галузі зберігається ряд досить гострих проблем галузевого й загальногосподарського характеру, що послабляють позиції галузі на світовому ринку й знижують конкурентоздатність продукції, що істотно. Багато проблем успадковані від радянської економіки і є продовженням недостатньо обґрунтованих пріоритетів в області структурної, інвестиційної й технічної політики на тлі високої металоємності української економіки.

Насамперед, слід зазначити високий ступінь зношення виробничих засобів в чорній металургії - 48% і технологічну відсталість основних переділів більшості підприємств. Українській металургії від колишнього Союзу дісталися підприємства з далеко не самими передовими засобами праці. І хоча сьогодні процеси модернізації підприємств розвиваються досить динамічно (за деякими оцінками, темпи відновлення вище, ніж у період перших п'ятирічок або післявоєнного відновлен-

ня), за даними Міністерства промислової політики, тільки 20% застосованих у цей час технологій відповідають сучасному світовому рівню, а 28% оцінюються як застарілі й практично не мають резервів для модернізації [45]. Архаїчним виглядає досить широке (близько 20%, проти світового рівня близько 3%) використання морально застарілого мартенівського способу виплавки сталі. Питома вага безперервного лиття - близько 70% - значно уступає середньосвітовому рівню - більше 90%. Звідси низька ефективність і висока ресурсомісткість виробництва. Середня продуктивність праці (тонна/чол.) навіть на провідних комбінатах в 2-2,5 рази уступає аналогічним закордонним підприємствам. Вітчизняна металургія зберігає поки що певний запас цінової конкурентоздатності винятково за рахунок більше низьких цін на всі види ресурсів (руда й лом - на 10-15%, електроенергія - в 2,5 рази). Вартість однієї людино-години на найбільших комбінатах України в 8-10 разів нижча, ніж за кордоном, у тому числі в таких країнах, як Бразилія, Мексика, Індія [1; 3].

У цілому нинішній стан галузі являє собою типовий приклад наздоганяючого розвитку. Серйозні збитки поніс створений у свій час потужний сектор науково-проектних інститутів, що відразу відкинуло вітчизняну металургію далеко назад. З розвалом Союзу були майже загублені джерела деяких видів мінеральної сировини й втрачена машинобудівна база галузі, внаслідок чого програми модернізації українських заводів реалізуються часто за рахунок імпорту устаткування.

Негативну роль грають структурна незбалансованість і проблема внутрішнього попиту на металопродукцію. Експорт порівняно простих видів продукції дозволяє найбільш ефективно реалізувати конкурентні переваги вітчизняної чорної металургії. У той же час головні внутрішні споживачі, в першу чергу машинобудування, вимагають більш різноманітну і якісну металопродукцію. З майже 35 млн. т сталевого прокату, що випускається в Україні, не більше 20 млн. т придатні для безпосереднього використання в машинобудуванні й будівництві. За останній рік імпорт металу знизився більш ніж на половину та склав біля 2 млрд. дол. США при вартості експорту напівфабрикатів біля 12 млрд. дол. Більшість галузей кінцевого попиту поки що не є рушійною силою

металургії. Іншими словами, диктат виробника й обмежений сортамент продукції високих переділів, з одного боку, і повільна динаміка структурної перебудови машинобудівних галузей, з іншого, створюють серйозні диспропорції на макрорівні. Металургія, будучи галуззю проміжного призначення, розвивається в помітному відриві від потреб сполучених галузей, для обслуговування яких вона призначена. По розрахунках ІЕП НАНУ, в 2005 році рентабельність чорної металургії перевищила 12%, у той час як рентабельність метало споживаючих галузей склала менше 5%, а в економіці в цілому близько 6%. При цьому ціни на металопродукцію формуються автономно в основному з урахуванням динаміки світових цін у відриві від потреб внутрішнього ринку. Головною причиною, є відсутність державної промислової політики, що повинна запропонувати ефективний механізм регулювання міжгалузевих пропорцій і згладжування структурних протиріч. При цьому, навряд чи доцільний державний контроль цін, хоча б тому, що, якщо ціни на внутрішньому ринку будуть нижчі, ніж на світовому ринку, це може ще більше підвищити привабливість експорту для українських компаній і підсилити відтік металу за рубіж. Крім того, обмеження цін може скоротити приплив фінансових ресурсів для модернізації.

Питання про взаємини бізнесу й держави здобуває особливу гостроту з урахуванням процесів переходу активів від національних до іноземних компаній. Не викликає сумнівів необхідність державної підтримки для зниження інвестиційних ризиків при реалізації капіталомістких проектів, активізації внутрішнього попиту, митної й кредитної політики, регулюванні відносин із природними монополіями, рішенні соціальних проблем. Очевидно, наприклад, державна участь у розвитку стратегічно важливого виробництва спеціальних сталей і сплавів шляхом створення із цією метою державної структури в складі державні корпорації "Укрспецекспорт". З іншого боку, поки в основному роль держави обмежується прийняттям досить декларативних програм реконструкції галузі. У цей час всі реальні важелі цієї реконструкції фактично зосереджені в руках бізнесу, що прекрасно розуміє завдання конкретних підприємств і розвиває ці процеси з обліком своїх корпоративних інтересів і можливостей. Сьогодні навряд чи є сенс вести мову про просту реконструкцію виробництва, що носить в основному характер, що доганяє, тому що стратегічним орієнтиром

для української економіки повинен стати інноваційний шлях розвитку. Із цього, очевидно, і варто виходити при виборі головних векторів відновлення металургійного виробництва з урахуванням членства у ВТО й неминучого росту внутрішніх цін на всі виробничі ресурси.

Чи зможе чорна металургія задовольнити заявлений випереджальний ріст інноваційного сектора, з огляду на великий обсяг застарілих технологій і устаткування, поки не ясно. Досить складно представити, як галузь, що займає проміжне положення в структурі економіки, зможе оптимально сполучати високу матеріалоємність сировинних галузей зі зростаючою трудомісткістю й наукоємністю металоспоживаючих галузей.

Значимість розглянутих проблем істотно зростає з урахуванням наростаючого впливу геополітичних факторів. Сучасна логіка розвитку світового господарства дає вагомі підстави вважати, що в найближчі десятиліття Україна має всі шанси стати регіональним лідером східноєвропейського простору, де, очевидно, буде розгортатися боротьба за перспективи розвитку нині домінуючої західної цивілізації. Стійкість цієї цивілізації буде залежати від відносин зі швидко зростаючими ресурсномісткими економіками густонаселених азійських країн. Перерозподіл світових ресурсів на користь азійських країн може істотно підірвати стабільність західної економіки, і навіть привести її до колапсу. Рішення може бути тільки одне - залучення в оборот нових ресурсів і ресурсозберігаючих технологій.

Таким чином, аналіз міжнародної економічної діяльності країн, що є найвагомішими учасницями світового ринку, оцінка їх позицій на світовому ринку, дозволяють зробити наступні висновки:

Висновки до розділу 2

Ґрунтуючись на наведені в даному параграфі дослідженнях, нами зроблені наступні висновки:

1. У зв'язку зі специфічними характеристиками світового ринку чорних металів (його неоднорідна структура й взаємозв'язок ринків продукції чорної металургії в єдиному виробничому циклі, де показники кон'юнктури, що становлять світовий ринок чорних металів ринків, виступають факторами, що роблять

вплив на наступні за технологією виробництва ринки продукції) необхідний системний підхід до його дослідження, що дозволяє виявити й оцінити не тільки структуру, особливості й сучасні тенденції його розвитку, але й охарактеризувати результати взаємодії всіх елементів світового ринку чорних металів як системи. У зв'язку із цим, світовий ринок чорних металів розглядається як єдина система міжнародного обміну продукцією чорної металургії між виробниками, посередниками й споживачами, що охоплює ринки сировинної металургійної продукції, напівфабрикатів, а також готової сталевих продукції, об'єкти товарно-грошових відносин, які зв'язані між собою в єдину технологічну лінію, що перебуває під постійним впливом економічного, політичних й іншого роду факторів, що розвивається в умовах загострення конкуренції.

2. Основними сегментами світового ринку чорних металів виступають світовий ринок сировинної металургійної продукції, світовий ринок сталі й напівфабрикатів, світовий ринок готової сталевих продукції. Трансформація структури світового ринку відбувається під впливом таких чинників, як залучення до світового ринку сировинних ресурсів країн, що розвиваються, корпоративних стратегій найбільших металургійних компаній та змін у споживанні металопродукції в різних країнах в залежності від зростання добробуту та загального технологічного рівня національного виробництва.

3. Ступінь концентрації світового виробництва чорних металів (розраховуються як частка світового виробництва, що доводиться на десять найбільших світових металургійних компаній) комплексно характеризує стан ринку, рівень вільного ціноутворення й виступає показником кон'юнктури світового ринку чорних металів. Визначено, що ступінь концентрації виробництва кінцевих виробів та напівфабрикатів у чорній металургії в технологічному ланцюжку «сировина-метали-споживачі металів» є найнижчим, що свідчить про наявність тиску з боку постачальників та споживачів і призводить до загострення цінової конкуренції, утворює об'єктивну основу для процесів консолідації в металургійній промисловості, які носять інтернаціональний характер.

4. Найважливішими кон'юктуро-утворюючими факторами в сучасний період загострення конкуренції на світовому ринку чорних металів є середньосвітові ціни на сировину для чорної металургії, зокрема на коксівне вугілля й на

залізню руду, постійне зростання цін на які стимулюють процеси технологічного удосконалення металургійного виробництва та підвищення його економічної ефективності шляхом активізації вторинного використання металів.

5. Основними тенденціями сучасного світового ринку чорних металів є: а) загострення конкуренції на світовому ринку готової сталевих продукції, що підсилюється за рахунок розширення світової пропозиції; б) посилення процесів консолідації й транснаціоналізації у світовій чорній металургії; в) збільшення державного втручання в регулювання торгівлі металопродукцією.

6. Дослідження міжнародної економічної діяльності країн, що є найбільшими нетто-експортерами і нетто-імпортерами чорних металів, дозволяє класифікувати їх за вектором дії трансмісійного механізму впливу міжнародної торгівлі та інвестицій на економічний розвиток та ступенем інтегрованості до світового ринку чорних металів.

7. Україна є одним з лідерів у світовому експорті продукції чорної металургії по фізичних обсягах, однак уступає іншим країнам-експортерам за вартісними показниками експорту, що є наслідком неефективної структури (низької частки готової сталевих продукції) українського експорту.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО МЕТАЛУРГІЙНОГО КОМПЛЕКСУ У ГЛОБАЛЬНИЙ РИНОК ЧОРНИХ МЕТАЛІВ

3.1. Перспективи розвитку світового ринку чорних металів в контексті реалізації інтересів українських виробників.

Комплекс матеріально сировинних галузей розвивався протягом останніх десятиліть під впливом посилення ролі ресурсозбереження як найбільш важливого чинника сталого економічного розвитку і підвищення ефективності виробництва.

Розвиток чорної металургії в прогнозованому періоді до 2020 року визначатиметься динамікою споживання сталевого прокату в умовах загострення галузевої і міжгалузевої конкуренції, станом енерго-сировинного забезпечення, зростанням витрат на охорону навколишнього середовища, наявністю фінансових ресурсів, динаміки впровадження нових технологій виробництва та появою матеріалів-замінників. З урахуванням зниження питомих витрат сталі в 2010-2020 рр. можна очікувати досить помірних середньорічних темпів приросту виробництва продукції: близько 1,2% для США, 1,5-2% - для країн Західної Європи, 1,5% - для Японії. Зазначені процеси будуть активно розповсюджуватись не тільки в технологічно розвинених країнах, а й в країнах, що розвиваються. В результаті поєднання внутрішніх чинників розвитку таких країн та динаміки світової кон'юнктури буде змінюватися географія міжнародної торгівлі чорними металами (табл. 3.1, рис. 3.1, 3.2).

Зростатиме і надалі разом з виробництвом споживання в країнах з ємними ринками – Індії, Китаю, Бразилії. Зростатиме виробництво сировинних складових в країнах з невеликою ємністю внутрішнього ринку – Австралії, Канаді. Випереджальними темпами в порівнянні з нарощуванням внутрішнього виробництва зростатиме споживання металів в країнах Африки та Близького Сходу.

Табл. 3.1. Географічна структура світової торгівлі чорними металами у 2008 році

Країни експорту Напрямок експорту	ЄС-25	Інша Європа	СНД	НАФТА	Інша Америка	Африка та Близький Схід	Китай	Японія	Інша Азія	Океанія	імпорт	Імпорт з іншого регіону
ЄС-25	116,2	6,7	14,4	1,1	2,1	0,7	7,6	0,4	4,2	0,2	153,7	37,5
Інша Європа	8,7	2,6	10,7	0,1	0,1	0,0	0,3	0,2	0,2	0,0	22,9	20,3
СНД	1,5	0,1	9,9	0,1	0,0	0,0	0,7	0,2	0,3	0,0	12,8	2,9
НАФТА	7,8	2,7	6,1	17,5	5,5	1,2	7,1	3,2	8,6	0,4	60,1	42,6
Інш Америка	1,3	0,1	2,7	0,8	4,0	0,2	1,2	0,5	0,7	0,0	11,5	7,5
Африка	3,8	1,0	5,9	0,3	0,8	1,4	1,7	0,4	1,3	0,0	16,6	15,2
Бл. Схід	3,9	3,6	9,0	0,3	0,4	1,6	3,0	1,3	4,0	0,0	27,1	25,5
Китай	1,4	0,0	2,9	0,1	0,1	0,1	-	6,8	7,3	0,2	19,1	19,1
Японія	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	-	3,5	0,0	4,4	4,4
Інша Азія	3,1	0,3	6,5	0,5	1,8	0,7	29,4	21,7	14,7	0,3	79,0	64,3
Океанія	0,7	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,5	1,3	0,2	3,3	3,1
Експорт	148,8	17,3	68,1	20,7	14,8	6,0	52,2	35,3	46,1	1,4	410,5	242,5
Експорт за межі регіону	32,4	14,7	58,3	3,2	10,8	3,0	52,2	35,3	31,4	1,2	242,5	
Чистий експорт	-5,1	-5,7	55,3	-39,4	3,3	-37,6	33,1	30,9	-32,9	-1,9		

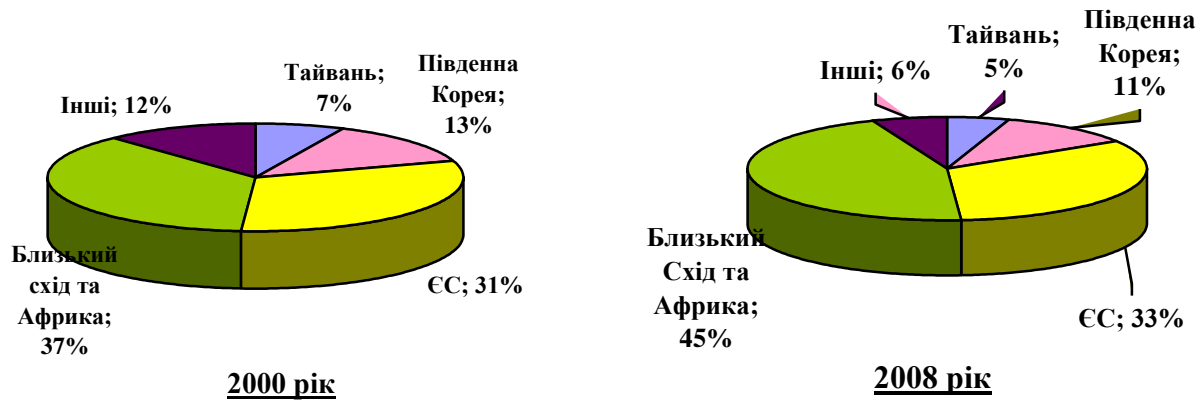

Рис. 3.1. Географічна структура Експорту країн ЄС

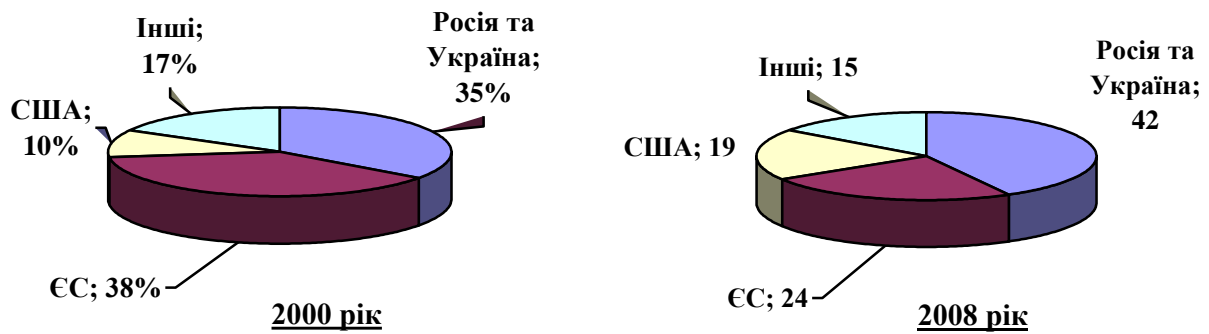

Рис. 3.2. Географічна структура імпорту зростаючих ринків країн Близького Сходу та Африки

На цьому фоні будуть продовжуватися глибокі якісні зміни, пов'язані з радикальним оновленням виробничого апарату всіх технологічних стадій. Стратегія розбудови світової металургії полягатиме в поступовому переході до компактного гнучкого виробництва на основі спеціалізованих підприємств оптимальних потужностей та відповідного продуктового та технологічного профілю, прототипом яких є сучасні міні-заводи. Після тривалого періоду технологічної невизначеності до початку 1990-х рр. досягли стадії промислової зрілості нові високоефективні процеси в сталеливарному та прокатному виробництвах, які, скоріш за все, будуть активно впроваджуватись в найближчому майбутньому (безперервний розлив тонких сталевих слябів, нові процеси електроплавлення, вакуумної металургії тощо).

З виходом України на траєкторію стійкого економічного росту стала очевидною важливість динамічної географічної диверсифікації міжнародного торгового співробітництва. Практика останніх років показала, що в розвитку цього партнерства найважливішу роль покликаний зіграти український металургійний комплекс.

Об'єктивними причинами фіксації втрат позицій українських виробників на світовому ринку металевої продукції найближчим часом залишатимуться технологічне лідерство та переваги концентрації виробництва провідних виробників, які на стадії пожвавлення ділової активності в світовій економіці будуть відтворювати обсяги свого виробництва за рахунок зростання попиту, не допускаючи до цих сегментів менш ефективних українських виробників. Але за таких умов розглядати весь світовий ринок як однорідне середовище було б вкрай некоректно. Справа в тому, що не всі країни протягом сучасної світової економічної кризи демонстрували синхронність в циклічності економічного розвитку з провідними країнами світу. Визначення саме такої групи країн серед нетто-споживачів чорних металів допоможе грамотно переорієнтувати експортні потоки в умовах поглиблення внутрішньої кризи і загострення міжнародної конкуренції в досліджуваній галузі. Для цього пропонується використати систему критеріїв експортного пріоритету, за

якими визначаються географічні напрями нарощування експорту, основними з яких є наступні:

дефіцит металопродукції в умовах сталого зростання споживання (об'єктивне переважання попиту над пропозицією, що створить позитивні умови для імпорту);

позитивне сальдо зовнішньої торгівлі країни призначення (за таких умов уряд скоріше не проводитиме активну обмежувальну політику щодо імпорту);

низький коефіцієнт монетизації економіки (за умов обмеженої пропозиції національної валюти на внутрішньому ринку її вартість буде нижчою, а отже доходи іноземних імпортерів матимуть більшу вартість).

За даними критеріями було оцінено країни, що є нетто-імпортерами. Якнайкраще заданим критеріям відповідають країни Північної Африки та Близького Сходу. Результати дослідження представлено на (рис.3.3).

Але навіть в умовах зростання попиту на чорні метали на привабливих ринках в найближчі три роки буде спостерігатися зниження або уповільнення зростання цін на сировину та напівфабрикати, що є характерним для фаз спаду. Ця тенденція торкнеться і ринку чорних металів. Але під час тривалої рецесії завжди спостерігається зростання цін на продовольство, що може збалансувати сукупний результат зовнішньої торгівлі України за умов відповідних регуляторних дій уряду. Таким чином, на основі системного підходу до вивчення світового ринку чорних металів як складної багаторівневої системи виявлено тенденції розвитку світового ринку чорних металів на сучасному етапі, що укладаються в загостренні конкуренції; активізації процесів концентрації виробництва; збільшенні державного втручання в регулювання міжнародної торгівлі; посиленні процесів глобалізації та регіоналізації.

Запропоновані підходи до прогнозування основних параметрів ринку чорних металів на основі урахування коефіцієнту монополізації ринку та циклічності світового економічного розвитку дозволили визначити пріоритетні географічні напрямки експорту металопродукції, до яких належать країни, що демонструють

економічне зростання навіть за умов глобальної кризи. Такими країнами є більшість країн Близького Сходу та деякі країни Північної Африки.

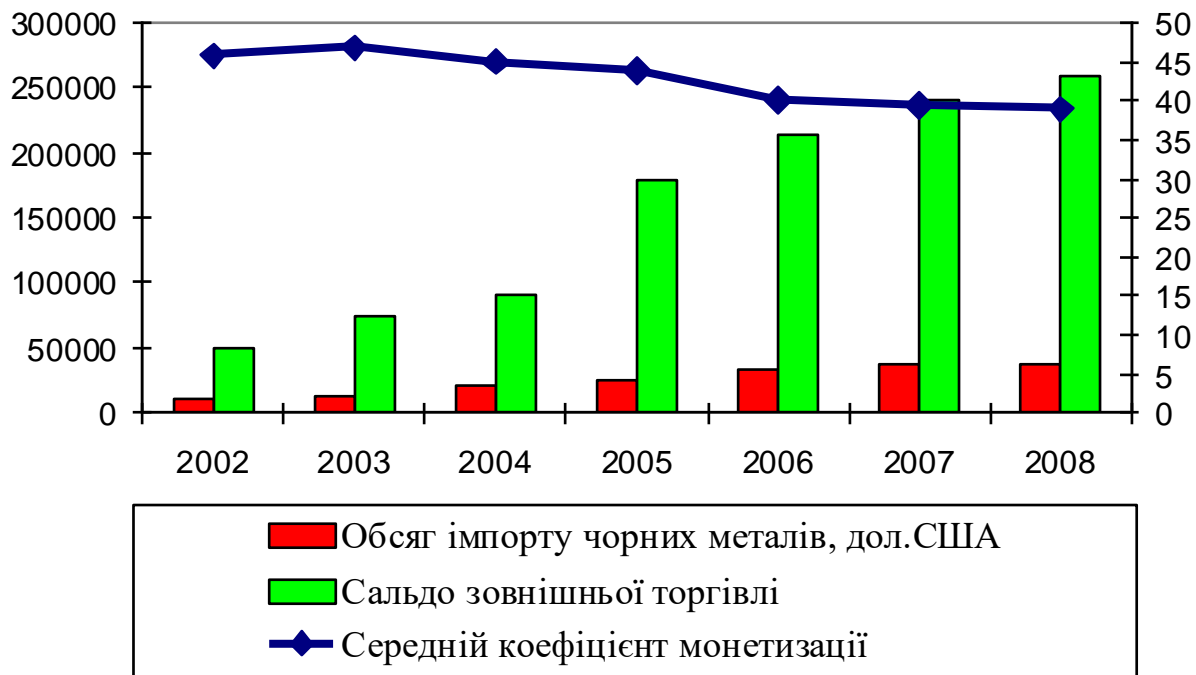

Рис. 3.3. Зіставлення динаміки критеріїв експортного пріоритету в країнах Близького Сходу та Північної Африки

Визначений в параграфі 2.3 зв'язок між темпами зростання цін на чорні метали та темпами зростання ВВП в Україні є аргументом на користь доцільності розробки підходів до прогнозування подальшого руху цін на чорні метали, які можна бути використовувати для прогнозних розрахунків значень показників ВВП, експорту, сальдо торгового балансу, сальдо платіжного балансу, доходів бюджету тощо. Всі ці показники відображають якість міжнародної економічної діяльності країни.

Отже, розроблений нами алгоритм прогнозування середньосвітової ціни на сталеву продукцію (на прикладі гарячекатаного плоского прокату) містить наступне:

- 1) схему процесу прогнозування середньосвітової ціни на сталеву продукцію (см. рис.3.4);
- 2) багатофакторну регресійну модель прогнозування середньосвітової ціни на сталеву продукцію.

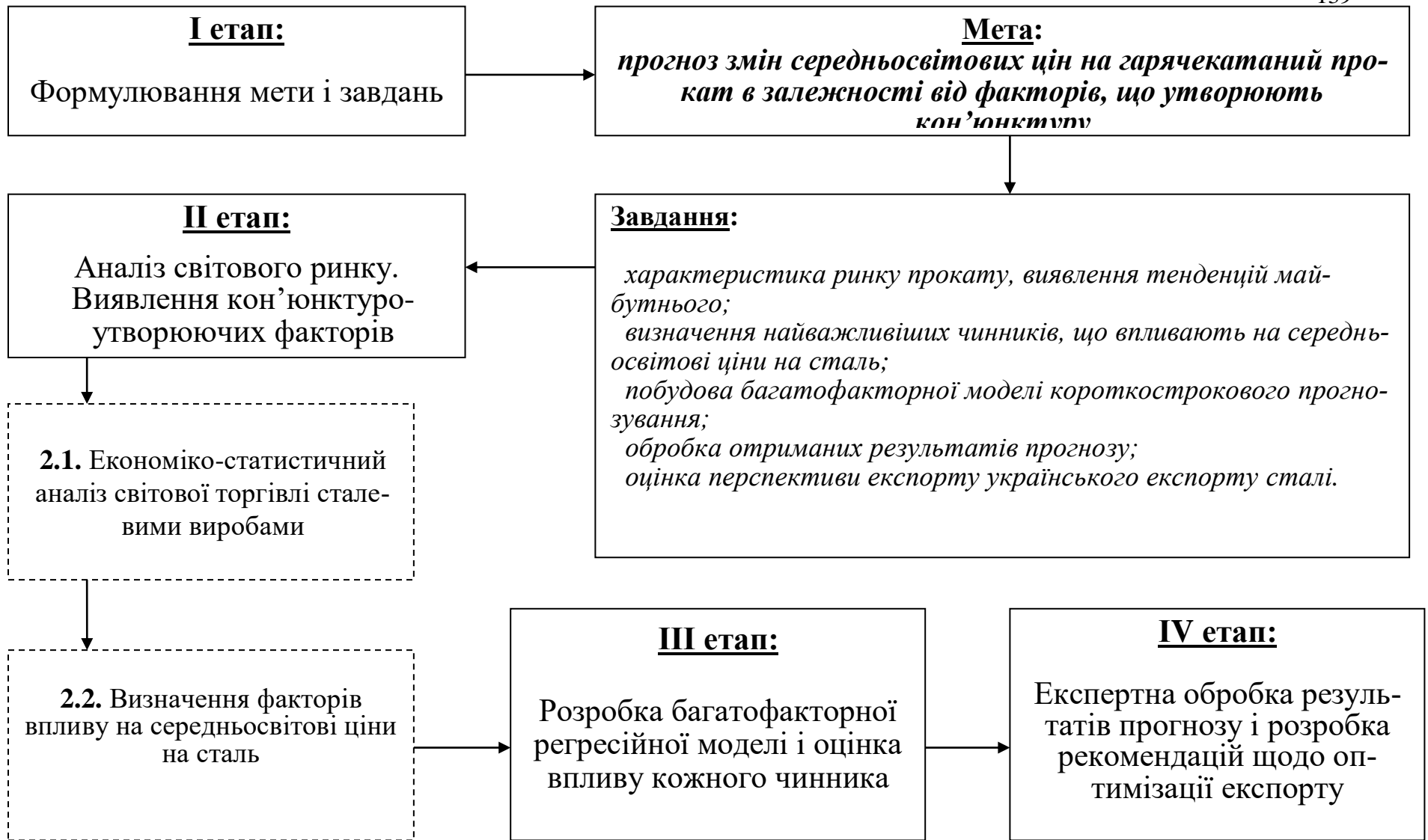

Рис. 3.4. Алгоритм прогнозування середньосвітових цін на сталеву продукцію

Алгоритм дозволяє зробити висновок про майбутню зміну середньосвітової ціни на сталеву продукцію, а також визначити вплив на неї чинників, що включені до моделі. Новим підходом у розробці алгоритму прогнозування є опора на експертні оцінки фахівців у галузі чорної металургії, що працюють безпосередньо в даній галузі, та їх поєднання з сучасними методами економіко-математичного моделювання з метою дати не тільки якісний аналіз і прогноз розвитку кон'юнктури світового ринку готової сталевий продукції, а й кількісну оцінку короткострокових перспектив розвитку світових ринків сталевий продукції.

Вибір об'єктом дослідження сталевий продукції обумовлений такими обставинами: 1) важливою властивістю гарячекатаного плоского прокату як об'єкта дослідження є його відносна уніфікованість (у порівнянні з іншими видами готової сталевий продукції) і універсальність; 2) сталь, будучи вже готовою продукцією, може використовуватись у подальшому виробничому циклі для отримання більш специфічної продукції.

На другому етапі проводиться економіко-статистичний аналіз світової торгівлі сталевий продукцією. Нами виявлено, що основними постачальниками на світовий ринок у період з 1997 по 2008 р. були Японія, Бельгія, Німеччина, Росія, Республіка Корея. На них припадала основна частка світового сталевих виробів, що збільшилася з 43,7% у 1997 р. до 59,4% у 2008 р. (див. табл. 3.1).

Зміна географії світової торгівлі була зумовлена тим, що сталь є одним з основних предметів розгляду антидемпінгових розслідувань та інших захисних заходів у країнах – імпортерах в період загострення конкуренції. Так, якщо в 1997 – 2001 рр. основними імпортерами гарячекатаного плоского прокату виступали США, Італія, Японія, Республіка Корея, Франція, Іспанія, Німеччина, то в 2002 р. найбільшими імпортерами на світовому ринку гарячекатаного плоского прокату стали Китай і Республіка Корея, на частку яких припадало в 2002 р. – 8,5% і 10,5%, відповідно, а в 2008 р. – 15,7% і 8,9%, відповідно, світового імпорту сталі.

Таким чином, основна частина світової торгівлі сталевую продукцією, а значить і конкурентні акценти, змістилися з американського і європейського ринків на ринок країн Південно-Східної Азії, насамперед Китаю і Республіки Корея. У зв'язку з цим, оцінка конкурентних позицій української сталі на ринках Близького Сходу та Африки, що зростають швидкими темпами останнім часом, є досить актуальним і своєчасним завданням, в результаті вирішення якого нами зроблені наступні висновки, тому що на сучасному етапі країни Близького Сходу і Африки є імпортерами, головним чином, продукції з високою доданою вартістю, за якою вони демонструють найбільші темпи приросту імпорту (понад 400%). До того ж, як було визначено вище, в цьому регіоні сформувалися лояльні умови для імпорту.

Аналіз конкурентних позицій основних постачальників сталевую продукції на ринок країн Близького Сходу і Африки дозволив зробити наступні висновки:

1. Українські експортери сталі в країни Близького Сходу та Африки знаходяться у порівняно вигідному становищі: при однаковій низькій якості російської, української та казахстанської продукції ціни пострадянських конкурентів у середньому на 10 – 20% вищі за українські за рахунок транспортної складової. Протягом 1998-2008 рр. експорт сталі в ці регіони здійснювався в основному п'ятьма постачальниками: Японією, Республікою Корея, Росією, Україною, Казахстаном.

2. Серйозну загрозу для українських позицій на ринках Близького Сходу та Африки представляє збільшення експорту даної продукції Казахстаном. Якщо проаналізувати динаміку імпорту країнами даного регіону сталевую продукції із зазначених країн, то можна чітко побачити тенденцію збільшення імпорту сталі з України та Казахстану. Так, частка фізичних поставок українського гарячекатаного листа зросла з 2,5% в 1998 р. до 16,6% в 2008 р., дозволивши, таким чином, Україні стати лідером поставок. Частка Казахстану також збільшилася з 1,9% в 1998 р. до 4,1% в 2008 р.

3. В умовах загострення конкуренції азійські і африканські споживачі диверсифікували географію імпорту сталевую продукції. Так, якщо на частку п'яти пос-

тачальників даної продукції в 2000 р. припадало 82,1% постачань, то вже у 2008 р. - 57,7%.

Після виявлення особливостей кон'юнктури світового ринку сталевий продукції необхідно виділити основні кон'юктуроутворюючі фактори, до яких ми відносимо такі: світове споживання сталі; світове виробництво сталі; середньосвітова ціна на коксівне вугілля; середньосвітова ціна на залізну руду.

За допомогою матриці парних коефіцієнтів кореляції встановлено, що найбільший зв'язок спостерігається між результативною ознакою (середньосвітовою ціною на сталеву продукцію) і середньосвітовою ціною на залізну руду. Коефіцієнти кореляції інших, зазначених вище, чинників дозволяють судити про значний вплив на результативну ознаку.

На третьому етапі розробляється багатофакторна регресійна модель прогнозування.

Побудова багатофакторної економіко-математичної моделі з використанням процедури багатокрокового регресійного аналізу та оцінка впливу кожного з факторів, які включені у модель, проводилися за такими етапами:

1. Вибір форми рівняння регресії

При розробці економіко-математичної моделі в якості форми рівняння регресії нами була обрана лінійна функція, так як вона набула найбільшого поширення в дослідженнях попиту, споживання та інших кон'юктуроутворюючих факторів. Модель, яка розробляється, описується наступним рівнянням:

$$y = a + x_1 b_1 + x_2 b_2 + x_3 b_3 + x_4 b_4 \quad (3.1)$$

де y – зміна середньосвітової ціни на сталеву продукцію (модельований показник);

x_1 – зміна світового виробництва сталі;

x_2 – зміна світового споживання сталі;

x_3 – зміна середньої світової ціни на залізну руду;

x_4 – зміна середньої світової ціни на коксівне вугілля.

a, b_1, b_2, b_3, b_4 – параметри рівняння регресії.

2. Оцінка параметрів рівняння регресії

Оцінка параметрів лінійної функції проводиться через рішення системи нормальних рівнянь з використанням програмних продуктів Excel та BP Stat (Додаток Д). У процесі побудови моделі були отримані такі значення параметрів рівняння регресії:

$$a = 508,3647, b_1 = 0,00000594, b_2 = -0,56887, b_3 = 1,64716, b_4 = 3,699053.$$

Таким чином, розроблена економіко-математична модель описується наступним рівнянням:

$$y = 0,19 + 0,152x_1 - 0,301x_2 + 0,512x_3 + 0,434x_4 \quad (3.2)$$

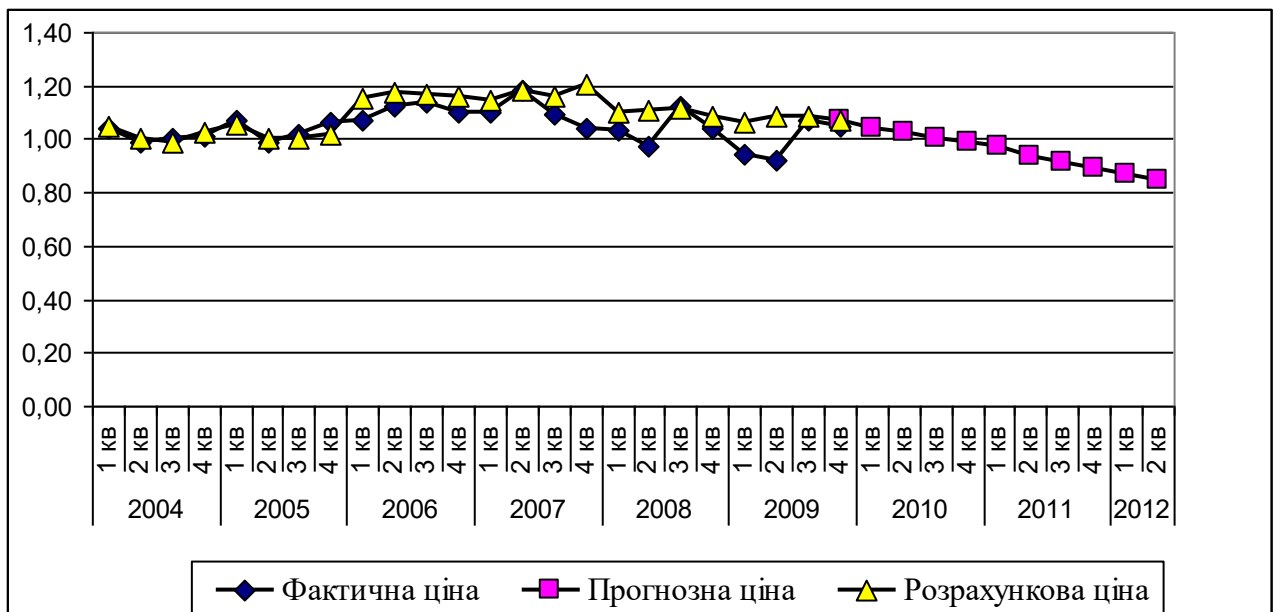

Рис. 3.5. Розрахунок прогнозних значень за економіко-математичною моделлю прогнозу середньосвітових цін на сталеву продукцію.

3. Оцінка впливу кожного з факторів, включених у модель.

Параметри b_1, b_2, b_3 і b_4 в рівнянні моделі (3.1) характеризують ступінь впливу відповідних їм факторів на результативний показник, тобто, чим більше величина (за модулем) параметра b_i , тим сильніше вплив фактора x_i на величину y .

Виходячи з рівняння (3.2) нами зроблено висновок, що найбільший вплив на зміну середньосвітової ціни на сталь надає зміна світової ціни на залізну руду, що

пояснюється збільшенням дефіциту на світовому ринку залізної руди, де основним постачальником і споживачем виступає Китай, зосередивши більше 50% світового експорту залізної руди. Зі збільшенням споживання руди, Китай значно скоротив постачання залізної руди на світовий ринок, що сприяло збільшенню світових цін, як на руду, так і на сталеву продукцію в цілому.

3. Оцінка надійності моделі

Значимість рівняння, що описує модель, оцінюється за допомогою наступних показників:

а) коефіцієнта множинної детермінації (R^2):

$$R^2 = 1 - \frac{\sum (y - \hat{Y})^2}{\sum (Y - \bar{Y})^2} \quad (3.3)$$

де y - теоретична результативна ознака (зміна ціни на гарячекатаний плоский прокат, що моделюється);

\hat{Y} - емпірична результативна ознака (реальна зміна ціни на гарячекатаний прокат);

\bar{Y} - середнє значення емпіричної результативної ознаки.

б) F-критерій Фішера:

$$F = \frac{R^2}{(1 - R^2)} \cdot \frac{(n - m - 1)}{m} \quad (3.4)$$

Де n – число спостережень;

m - число чинників, які включені у модель.

За допомогою формули (3.4) обчислюється розрахункове значення F-критерію ($F_{\text{розр.}}$), яке потім порівнюється з табличним значенням ($F_{\text{табл.}}$): якщо $F_{\text{розр.}} \geq F_{\text{табл.}}$, то рівняння регресії, що описує модель, адекватно реальному процесу; якщо $F_{\text{розр.}} < F_{\text{табл.}}$, то модель не відповідає реальному процесу.

в) середня накопичувальна помилка апроксимації (E):

$$E = \frac{1}{N} \cdot \sum \frac{|(y - \hat{Y})|}{|Y|} \cdot 100\% \quad (3.5)$$

Величина даного показника не повинна перевищувати 10%.

Отже, розроблена нами економіко-математична модель характеризується наступними показниками:

$$R^2 = 0,937;$$

$$F_{\text{розра.}} = 13,25$$

$$F_{\text{табл.}} = 2,89$$

$$\dot{E} = 2,6\% \leq 10\%$$

$$\left. \begin{array}{l} F_{\text{розра.}} = 13,25 \\ F_{\text{табл.}} = 2,89 \end{array} \right\} F_{\text{розра.}} \geq F_{\text{табл.}}$$

Виходячи зі значень коефіцієнта множинної детермінації, можна зробити висновок, що рівняння регресії в моделі статистично значимо і на 93,7% адекватно описує реальний процес за рахунок врахованих факторів. Результати розрахунку середньої накопичувальної помилки апроксимації (E) показують, що прогнозні дані відрізняються від практичних в середньому на 2,6%. Таким чином, отримана модель володіє високою якістю прогнозування середньосвітових цін на сталеву продукцію. Розроблена багатofакторна регресійна модель прогнозування середньосвітової ціни на сталь дозволила виявити, що за прогнозний період середньосвітова ціна на сталеву продукцію має тенденцію до зниження (з урахуванням включених у модель факторів). Не зважаючи на те, що у 1-3 періодах прогнозування спостерігається уповільнене зростання середньосвітової ціни на сталь. Розрахунок середньо кварталного коефіцієнту зростання ціни на сталеву продукцію за період дослідження свідчить про падіння середньосвітової ціни на сталь на 5,3%. При цьому виявлено, що найбільший вплив на зміну прогнозованої ціни чинитиме зміна світової ціни на залізну руду, беручи до уваги той факт, що середньорічні експортні розрахункові ціни не враховують щомісячних коливань ринку та особливості контрактації (окремі операції можуть мати особливі умови розрахунків, постачання, тривалості виконання і т. п.), потрібно мати на увазі, що даний прогноз виявляє загальну тенденцію зміни рівня середньосвітових цін на сталь, що, тим не менш, не знижує важливості даного прогнозу. Розроблений прогноз може бути скоригований у разі появи нових офіційних значень чинників, що увійшли до них, простим введенням нових даних.

Розроблений алгоритм характеризується легкістю і простотою його використання та застосування в роботі українських металургійних підприємств. З метою прогнозування середньосвітових цін на сталеву продукцію і прийняття ефективних управлінських рішень. Для використання даного алгоритму нами були розроблені такі методичні рекомендації:

1. Інформаційна база. Для аналізу світового ринку сталеві продукції повинні використовуватися всі доступні ресурси інформації: українські та зарубіжні періодичні видання, матеріали і статистичні збірники міжнародних організацій і т.ін. Практично вся інформація, використана нами в алгоритмі прогнозування, знаходиться в Інтернет, однак до деяких спеціалізованих джерел, наприклад журналу «Metallbuletin», доступ платний.

2. Техніко-математична база. Для проведення процесу прогнозування не потрібно спеціального програмного забезпечення, в алгоритмі використана програма Microsoft Excel та BP Stat. Для побудови економіко-математичної моделі в даному алгоритмі потрібне володіння мінімальним рівнем знань економетрії.

3. Вибір методів прогнозування світового ринку сталеві продукції експертного аналізу та економіко-математичного моделювання був обумовлений найбільш прийнятними характеристиками даних методів. Так, вибір методів прогнозування в звичайній практиці прогнозування залежить від багатьох факторів: результативності, горизонту прогнозу, особливостей об'єкта прогнозування, доступності застосування.

Існує більше ста п'ятдесяти методів прогнозування явищ, але на практиці використовуються близько двадцяти. Одним з найбільш ефективних методів колективної експертної оцінки є метод «Дельфі», специфіка якого полягає в тому, що узагальнення думок експертів проводиться шляхом їх індивідуального письмового опитування, зменшуючи таким чином ступінь впливу один на одного. Зв'язок прогнозованого параметру і факторів, що на нього впливають, можна виявити і кількісно оцінити за допомогою економіко-математичного моделювання. Методи економіко-математичного

моделювання поєднують всі необхідні елементи якісного та кількісного аналізу і можуть стати надійною опорою для розробки алгоритму прогнозування світового ринку сталевих продукції, так як вони дозволяють виявити взаємозв'язок факторів впливу на предмет прогнозування.

4. Відбір факторів. Основним принципом, покладеним в основу відбору факторів, є експертний аналіз логічного зв'язку і вибір факторів, що впливають на кон'юнктуру світового ринку чорних металів. Чим вище рівень кваліфікації та компетентності експертів, тим вище якість відбору факторів. На другому етапі відібрані експертами фактори включаються в матрицю парних коефіцієнтів кореляції, за допомогою якої встановлюється зв'язок між чинниками і середньосвітовою ціною.

5. Вибір базового періоду. При розробці економіко-математичної моделі було встановлено, що оптимальним співвідношенням базового періоду до горизонту прогнозування є не менш 3:1 (тобто необхідно враховувати чинники як мінімум за попередні шість років для складання прогнозу на 2–2,5 року). У разі зменшення даного співвідношення економіко-математична модель не може адекватно відображати реальні процеси на ринку, а збільшення співвідношення не сприяє поліпшенню показників оцінки адекватності моделі.

6. Обробка отриманих результатів. Найважливіша увага у прогнозуванні середньосвітових цін на останньому етапі має приділятися експертному методу, за допомогою якого необхідно визначити можливість реалізації отриманого сценарію зміни ситуації на світовому ринку сталевих продукції.

Використання сучасних методів прогнозування світового ринку сталевих продукції дозволить підприємствам-експортерам більш якісно організовувати експорт. Сучасні умови розвитку світового ринку диктують необхідність щодня приймати до уваги всі події, що відбуваються в світовому господарстві, які можуть опосередковано чи прямо впливати на об'єкт прогнозування, тому процес прогнозу повинен бути безперервним і оперативним. Саме знання і передбачення

майбутньої ситуації на світовому ринку чорних металів за допомогою прогнозування кон'юнктури розглядається нами як один із чинників підвищення конкурентоспроможності української продукції чорної металургії в умовах загострення конкуренції на світових ринках.

3.2. Визначення конкурентних переваг українських металургійних підприємств на світовому ринку

Механізми формування структури витрат у металургійному виробництві визначають динаміку цін виробників та впливають на конкурентоспроможність продукції на ринках. Залежно від бізнес середовища, технологічного укладу та доступу до сировини у різних країнах існують особливості щодо формування собівартості. З метою дослідження резервів підвищення конкурентоспроможності продукції української металургії на світових ринках та зниження її собівартості в роботі здійснюється порівняльний аналіз структури витрат у металургійній галузі в країнах, які забезпечують близько 80 відсотків від світового виробництва сталі за даними САС. До таких країн належать: Китай (38,3% від обсягів світового виробництва сталі), Японія (9,1%), США (9%), Росія (5,2%), Індія (4,2%), Південна Корея (4,1%), Німеччина (3,5%), Україна (2,8%), Бразилія (2,6%), Італія (2,3%), Туреччина (2,0%).

Зіставлення структури собівартості продукції металургійної галузі та промисловості в цілому за зазначеними країнами здійснюється на основі таблиць «витрати-випуск» (ТВВ). ТВВ за наведеними країнами, крім України, містяться у базі даних Організації економічної кооперації та розвитку (ОЕКР). Оскільки структура ТВВ у базі даних ОЕСР та ТВВ для України, що публікуються Державним комітетом статистики України, не співпадає, з метою забезпечення зіставлення показників зазначені статистичні дані мають бути гармонізовані відповідно до КВЕД.

Концептуальний підхід до аналізу диверсифікації сировинних галузей з використанням методу «витрати-випуск» в нашому дослідженні ґрунтується на то-

му, що рівень диверсифікації розглядається на рівні окремих галузей економіки. Розроблений нами критерій диверсифікованості виробництва сировинної галузі – індекс диверсифікації матеріально-сировинної галузі (ІДМСГ), ілюструє, в якій мірі структура розподілу продукції матеріально-сировинної галузі відхиляється від структури її ринків збуту.

Таблиця “витрати-випуск” (ТВВ) характеризує процеси відтворення в економіці за вартісним складом щодо видів економічної діяльності (ВЕД) і складається з трьох основних складових, так званих “квадрантів” (таблиця 3.2).

У колонках ТВВ відображено вартісний склад валового випуску за ВЕД щодо витрат окремих видів товарів та послуг, використаних у процесі виробництва (І квадрант) та доданої вартості (ІІІ квадрант), у рядках - використання кожного виду товарів та послуг на проміжне споживання і кінцеве використання. Для кожного виду діяльності загальний обсяг випуску дорівнює обсягу використання. Як вироблені, так і використані товари та послуги, відображені за вартістю їх споживання, тобто з включенням торговельно-транспортної націнки і податків (за включенням субсидій на продукти). Таблицю складено за ВЕД, які виробляють певний товар чи надають певну послугу. Значення вартісних показників наведено у фактично діючих цінах звітного року.

Таблиця 3.2.

Схема таблиці “витрати-випуск” у цінах споживачів

Показник	Проміжне споживання	Кінцеве використання			Усього використано
	види економічної діяльності	кінцеві споживчі витрати	валове нагромадження	експорт	
Товари (послуги) в цінах споживачів, використані у виробництві	І квадрант	ІІ квадрант			
Оплата праці найманих працівників Податки (за виключенням субсидій) на	ІІІ квадрант				

виробництво та імпорт Валовий прибуток, змішаний дохід						
Валовий внутрішній продукт (ВВП)						
Випуск						

Відповідно до моделі «витрати-випуск» [79] вартісний склад валового випуску видів економічної діяльності може бути виражений системою рівнянь:

$$\begin{aligned}
 x_1 &= x_1 a_{11} + x_2 a_{21} + \dots + x_i a_{i1} + \dots + x_n a_{n1} + v_1 \\
 x_2 &= x_1 a_{12} + x_2 a_{22} + \dots + x_i a_{i2} + \dots + x_n a_{n2} + v_2 \\
 &\dots \\
 x_n &= x_1 a_{1n} + x_2 a_{2n} + \dots + x_i a_{in} + \dots + x_n a_{nn} + v_n
 \end{aligned}
 \tag{3.6}$$

або в матричній формі:

$$\begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \cdot \\ x_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{21} & \cdot & a_{n1} \\ a_{12} & a_{22} & \cdot & a_{n2} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ a_{1n} & a_{2n} & \cdot & a_{nn} \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \cdot \\ x_n \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} v_1 \\ v_2 \\ \cdot \\ v_n \end{bmatrix},
 \tag{3.7}$$

$$\text{а також} \quad X = A' \times X + V,
 \tag{3.8}$$

де $A = [a_{ij}]$ - матриця коефіцієнтів прямих витрат, A' – транспонована матриця A , $X = [x_i]$ - вектор випуску продукції, $V = [v_i]$ - вектор доданої вартості продукції, n – кількість видів економічної діяльності, $i = \overline{1, n}$.

ТВВ України в основних цінах складаються за 38 видами економічної діяльності, при цьому у структурі проміжного споживання окремо виділено націнки торгівлі та транспорту. На відміну від ТВВ бази даних ОЕСР, у ТВВ України деякі секції подано в агрегованому вигляді, а деякі, навпаки, в розширеному. Гармонізація статистичних даних щодо структури витрат у промисловості України та зарубіжних країнах полягає у здійсненні розрахунків з уніфікації ТВВ відносно переліку ВЕД, а також складових доданої вартості за категоріями доходу та кінцевого використання.

Серед одинадцяти країн, що аналізуються у рамках цього дослідження, які забезпечують більш ніж 80% від світових обсягів виробництва сталі, Україна поси-

дає восьме місце. Але внесок цього виду діяльності до валової доданої вартості (ВДВ) в Україні є найбільшим з аналізованих країн (таблиця 3.2). Це свідчить про те, що економіка України є найбільш чутливою серед аналізованих країн до змін кон'юнктури на ринках металів, у тому числі сталі.

Таблиця 3.3

Частка металургії у ВДВ та випуску у країнах-лідерах з виробництва сталі у 2008 році

	Частка у ВДВ	Частка у випуску	Частка у світовому виробництві сталі
Україна	6.3	11.2	2.8
Росія	5.6	7.5	5.2
Китай	4.8	7.7	38.3
Південна Корея	3.5	5.8	4.1
Італія	3.1	4.7	2.3
Німеччина	3.0	4.4	3.5
Бразилія	2.7	4.0	2.6
Японія	2.5	4.6	9.1
Індія	2.2	4.4	4.2
Туреччина	1.8	3.4	2.0
США	1.4	2.1	7.0

Для здійснення аналізу структури витрат промисловості та металургії для аналізованих країн на основі гармонізованих ТВВ розраховано коефіцієнти прямих витрат. У таблиці 3.4 зведено основні групи витрат промисловості зазначених країн.

В Україні через значну частку металургійної та хімічної промисловості у обсягах випуску промислових видів діяльності енергоємність (частка енергоносіїв) у структурі витрат промисловості є найбільшою серед аналізованих країн. Структура витрат промисловості в аналізованих країнах визначається, головним чином, структурою промислового виробництва. Так, наприклад, промисловість країн зі значною питомою вагою харчової промисловості (Україна – 15%, Туреччина – 15%, Бразилія – 12%, Індія – 10%), характеризується істотною часткою витрат на продукцію сільськогосподарства (Україна – 4,1%, Туреччина – 8,2%, Бразилія – 7,1%, Індія – 9,2%).

Найбільшою капіталоємністю характеризується промисловість Південної Кореї, Японії та Німеччини, у яких частка продукції машинобудування у структурі витрат промисловості становить 18,3%, 15,5% та 15,2% відповідно. Частка послуг, крім торгівлі та транспорту, у структурі витрат промисловості США, Німеччини та Італії є найбільшою серед аналізованих країн (12,2%, 12,5% та 8,9% відповідно).

Серед видів економічної діяльності (ВЕД), за якими складаються таблиці «витрати – випуск», можна виділити такі, що включають виробництво або видобування енергоресурсів відповідно до наведеного визначення, класифікації видів економічної діяльності та статистичної класифікації продукції. Позначимо ES – множину ВЕД, які спеціалізуються на виробництві або видобуванні енергоресурсів:

$$ES = \{ \text{Добування вугілля, лігніту і торфу; добування уранової і торієвої руд,} \\ \text{Добування вуглеводнів та пов'язані з ним послуги,} \\ \text{Виробництво коксу; виробництво ядерних матеріалів,} \\ \text{Виробництво продуктів нафтоперероблення,} \\ \text{Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води } \}$$

Оскільки колонки матриці $A' \times X$ разом з компонентами доданої вартості V відображають усі витрати суб'єктів економічної діяльності з виробництва продукції, частку витрат на енергоресурси у структурі вартості продукції i -того ВЕД можна формально визначити як:

$$EC_i = \sum_{j \in ES} a_{ji} \cdot \quad (3.9)$$

Витрати на енергоресурси на одиницю доданої вартості, тобто витрати, які виробники мають понести для створення одиниці (наприклад, однієї гривні) доданої вартості, при існуючій технологічній структурі випуску за i -тим ВЕД може бути визначена як:

$$EV_i = \frac{\sum_{j \in ES} a_{ji} x_i}{v_i} \cdot \quad (3.10)$$

Для аналізу та співставлення енергоспоживання промислових видів діяльності в Україні з країнами світу використовуються дані таблиць «витрати-випуск» України в основних цінах та база даних таблиць «витрати-випуск» Організації з економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Для здійснення співставлення обрано 25 країн, для яких є у наявності дані, необхідні для розрахунку енергоємності за видами промисловості.

Витрати на енергоресурси для створення однієї гривні доданої вартості у промисловості України складають 75 копійок, що є найбільшим показником серед країн, що аналізувалися (рис.3.6). Такі витрати перевищують середній рівень по аналізованим країнам у 2,5 рази. Структура споживання енергоресурсів за їх видами у країнах значною мірою визначається структурою промислового виробництва, технологічною структурою випуску промислових видів діяльності та наявністю власних джерел енергоресурсів.

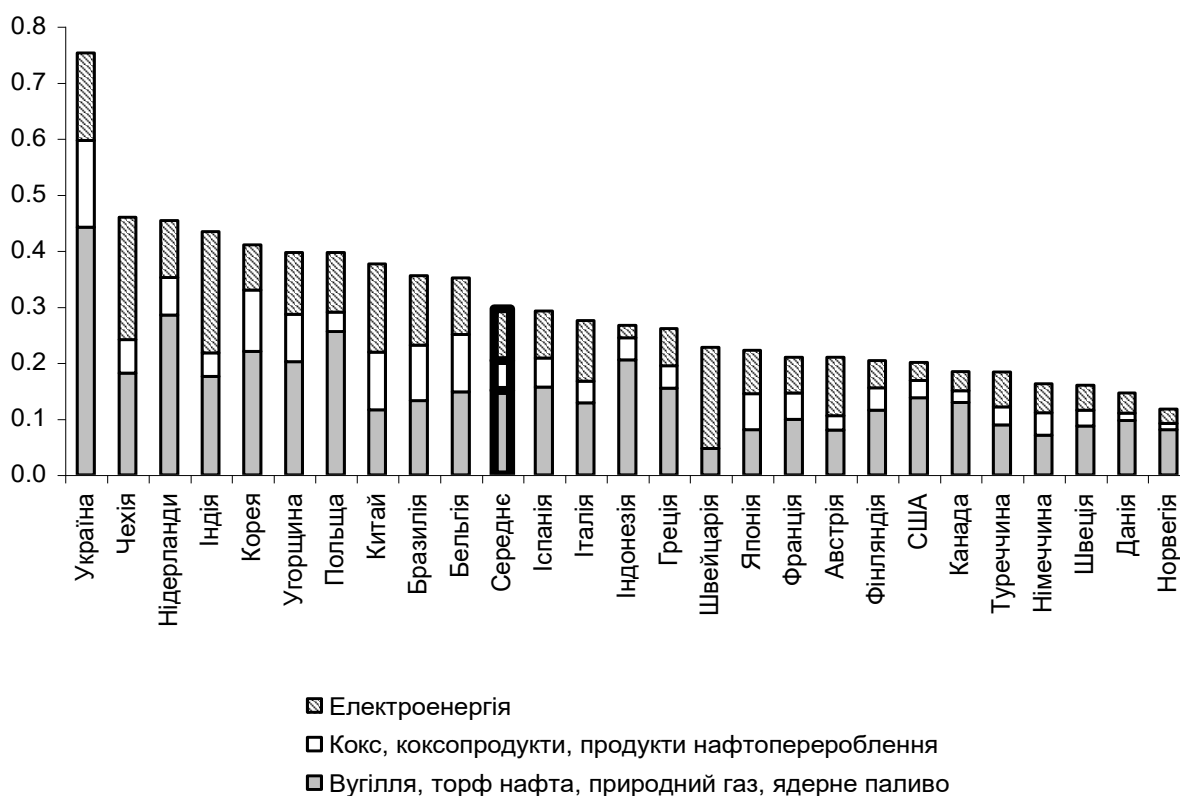

Рис. 3.6. Витрати на енергоресурси на одиницю доданої вартості у промисловості

Майже 60% коштів, що витрачаються на енергоресурси промисловими видами діяльності в Україні складають витрати на первинні енергоресурси (в тому числі вугілля, торф, сиру нафту, природний газ тощо). Таку ж або більшу частку мають Нідерланди (63%), Польща (64%), Данія (66%), Норвегія (69%), США (69%), Канада (70%) та Індонезія (77%). Ефективність використання зазначених видів енергоресурсів в Україні є найнижчою і майже у 3 рази перевищує середній показник по країнах, що аналізувалися. З одного боку, це пояснюється наявністю в Україні підприємств з виробництва коксу, коксопродуктів та продуктів нафтоперероблення, які на 87% та 58% відповідно задовольняють внутрішній попит на цю продукцію, а також експортують майже 4% та 23% відповідно від виробленої продукції. З іншого боку, значний вплив на цей показник має висока частка витрат на вуглеводні (переважно природний газ) у структурі вартості продукції виробництва електроенергії, газу та води (14,6%), хімічної промисловості (8,9%) та неметалевих мінеральних виробів (8,7%). В умовах постійного підвищення цін на природний газ з боку Росії, яка є його основ-

ним постачальником для України, оптимізація використання саме цих видів енергоресурсів є основним джерелом підвищення енергоефективності промисловості та економіки в цілому.

Ефективність використання коксу, коксопродуктів та продуктів нафтопереробки у промисловості України є найнижчою серед аналізованих країн. Для створення 1 гривні доданої вартості у промисловості майже 16 копійок має бути витрачено на зазначені види енергоносіїв. Цей показник у 3 рази перевищує середній по аналізованим країнам, що зумовлено значним рівнем споживання коксу підприємствами металургії (82% від обсягів випуску коксу) та виробництва і розподілення електроенергії (12% від обсягів випуску коксу), частка яких у вартості зазначеної продукції становить 7,2% та 4,2% відповідно, а також значною часткою продуктів нафтоперероблення у вартості продукції діяльності транспорту (10,8%), хімічної та нафтохімічної промисловості (10%), будівництва (7,7%) тощо.

Споживання електроенергії, пару та гарячої води промисловими підприємствами України на одиницю доданої вартості у 1,7 разів перевищує середнє значення за аналізованими країнами та становить 16 копійок на 1 гривню. Такий самий рівень споживання цієї групи енергоносіїв має Китай, а у Чехії, Індії та Швейцарії він вищий на 40%, 38% та 15% відповідно. Частка цього виду енергопродуктів у структурі споживання енергоресурсів промисловими підприємствами становить 21%, в той час як у середньому в аналізованих країнах вона становить більш ніж 30% (рисунок 3.7).

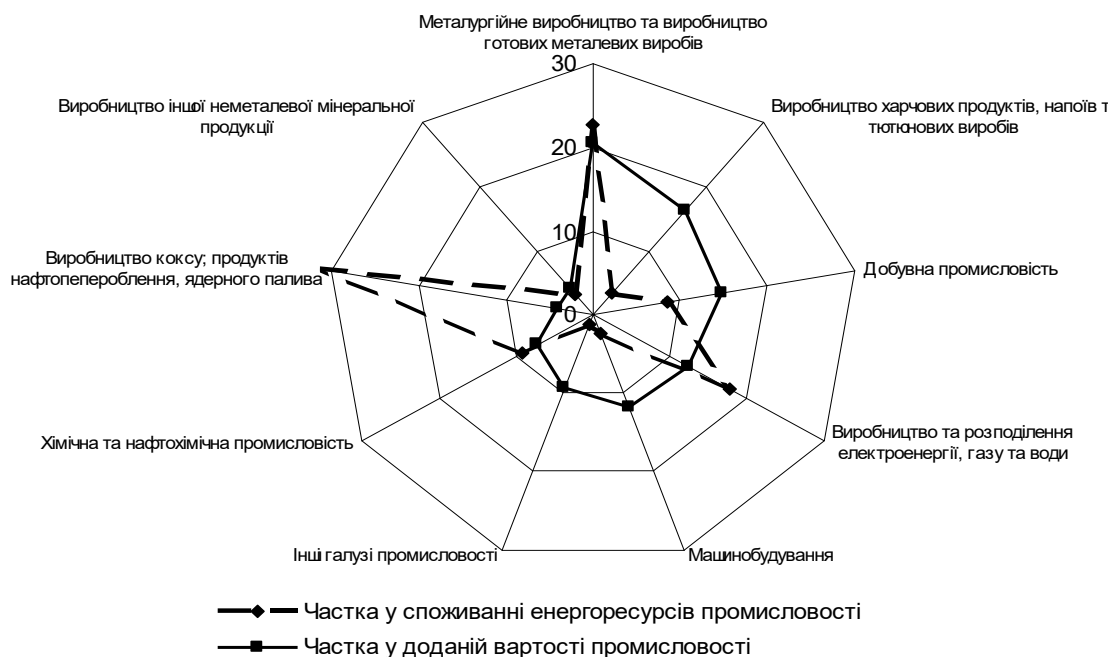

Рис. 3.7. Споживання енергоресурсів та додана вартість за видами промисловості

Найбільшим споживачем енергоносіїв у промисловості України є виробництво коксу, продуктів нафтопереробки та ядерного палива, частка якого у споживанні енергоресурсів у промисловості становить 32%, по економіці в цілому – 23%. Достатньо високий рівень цього показника в Україні відображає загальносвітові тенденції, оскільки саме ці види промисловості є найбільш енергомісткими через те, що їх кінцевим продуктом є вторинні енергоресурси. Для створення однієї гривні доданої вартості за цим видом промисловості в Україні необхідно витратити майже 6 гривень на енергоносії, що на 25% менше середнього показника енергоефективності за аналізованими країнами. При цьому, частка аналізованого виду промисловості у обсягах випуску по економіці в Україні є найбільшою серед аналізованих країн та складає 4%, середня частка за аналізованими країнами – 2,3% (рисунок 3.8.).

Ціни на продукцію виробництва коксу, продуктів нафтоперероблення та ядерного палива в Україні, як і у більшості аналізованих країн є критично залежними від цін на продукцію видобування енергетичних матеріалів, в тому числі вуглеводнів та вугілля, через їх значну частку у вартості коксу та продуктів нафтопереробки (в Україні – 70%).

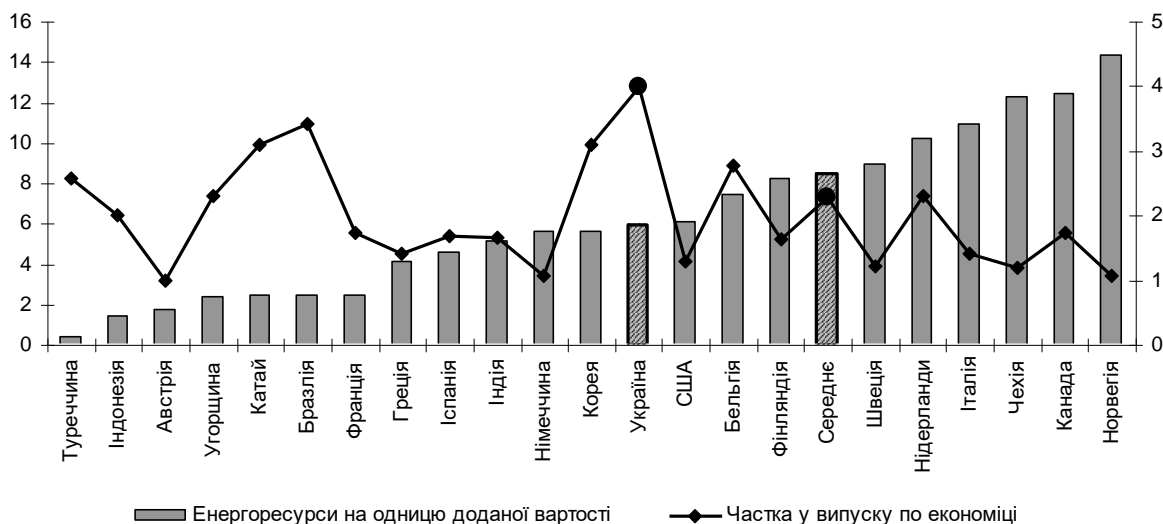

Рис. 3.8. Витрати на енергоресурси на одиницю доданої вартості та частка у випуску коксу, продуктів нафтопереробки та ядерного палива

Витрати на енергоресурси у розрахунку на одиницю доданої вартості на підприємствах з виробництва електроенергії, газу та води в Україні є близькими до середнього показника за аналізованими країнами. Для отримання однієї гривні доданої вартості за цим видом промисловості 0,9 гривні має бути витрачено на енергоресурси, (середній показник за аналізованими країнами – 0,8). При існуючій технологічній структурі випуску частка витрат на енергоносії у вартості продукції виробництва та розподілу електроенергії, газу та води становить 42%, що більше ніж середнє за аналізованими країнами (30%). Висока частка витрат на енергоресурси у вартості, а також значна частка обсягів випуску галузі у обсягах випуску промисловості та економіки в цілому обумовлює її вплив на енергоефективність промисловості та економіки в цілому. Витрати на енергоресурси підприємств з виробництва та розподілу електроенергії, газу та води складають 17,8% витрат промисловості та 12,9% від витрат по економіці в цілому.

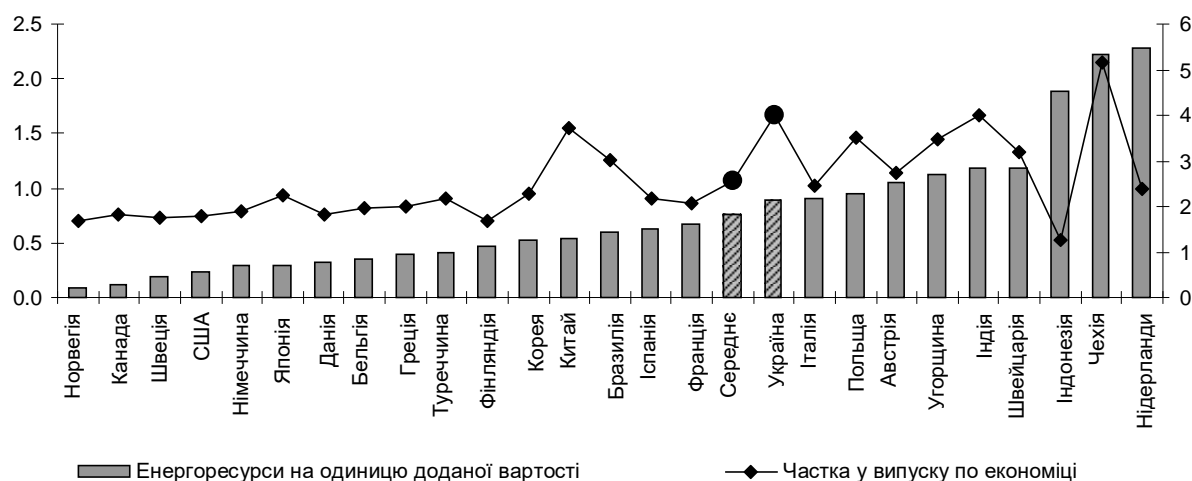

Рис. 3.9. Витрати на енергоресурси на одиницю доданої вартості та частка у випуску електроенергії, газу та води

В Україні підприємства галузі «Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів» витрачають майже чверть (23%) від енергоносіїв, що споживають усі промислові підприємства та одну шосту частину (16,5) від загальних обсягів енергоспоживання по економіці. Енергоефективність цього виду промисловості в Україні порівняно з аналізованими країнами є найгіршою. Для створення однієї гривні доданої вартості Українські металургійні компанії мають витратити на енергоресурси 83 копійки, що у 3,5 разів більше ніж аналогічний показник за аналізованими країнами.

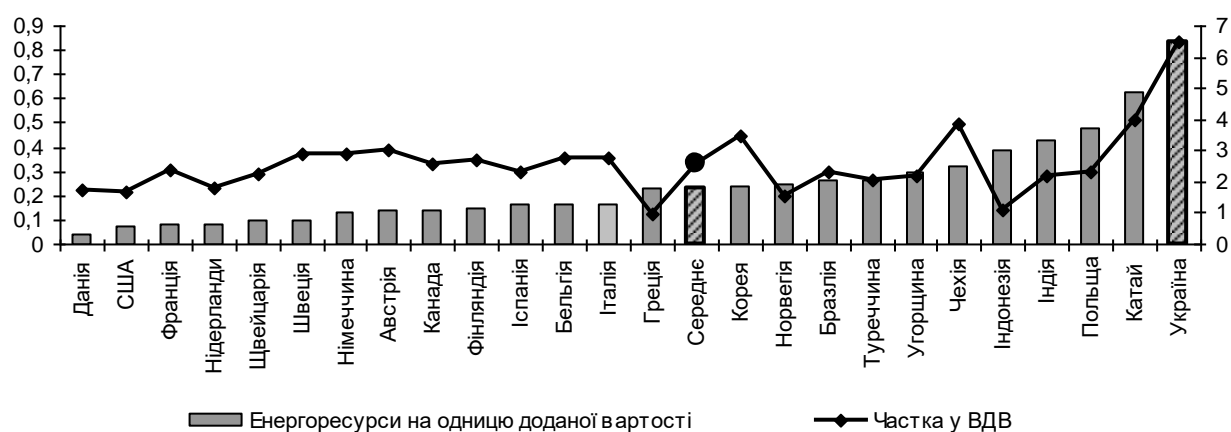

Рис. 3.10. Витрати на енергоресурси на одиницю доданої вартості та частка у ВДВ металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів

Оптимізація енергоспоживання є одним з найважливіших стратегічних завдань з розвитку металургії та збереження її конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках. За даними Світової асоціації сталі близько 80% обсягів виробництва сталі у світі виробляється 11 країнами, серед яких Україна займає 8 місце (3,2% від світових обсягів виробництва). Порівняно з країнами, що є основними конкурентами України з виробництва сталі на зовнішніх ринках, металургія України має найбільшу частку енергоресурсів у вартості (19,8%), яка перевищує аналогічний показник металургії Китаю на 40%, Індії – у 1,8 р., Бразилії – у 3 р., Кореї – у 3,4 р., Німеччини – у 4,2 р., США – у 7,1 р. Такі показники енергоефективності технологічної структури випуску металургії в Україні свідчать, що цінова конкурентоспроможність цього виду промисловості значно залежить від цін на енергоносії.

Ефективність витрат на енергоресурси у коксохімічній промисловості є найнижчою серед аналізованих країн. Для отримання однієї гривні доданої вартості в Україні підприємства мають витратити таку саму суму (1 гривню) на енергоресурси, що у 3 рази більше ніж у середньому за аналізованими країнами (рисунок 3.11.). Зменшення витрат на енергоносії через зміни у технологічній структурі випуску хімічної промисловості шляхом впровадження нових або адаптації існуючих у країнах з енергоефективною структурою випуску технологій дозволять значно підвищити гнучкість підприємств галузі щодо ціноутворення. Наприклад, зменшення витрат на енергоресурси в Україні у 2 рази (тобто доведення їх до рівня Китаю) дозволить знизити вартість продукції коксохімічної промисловості на 12%

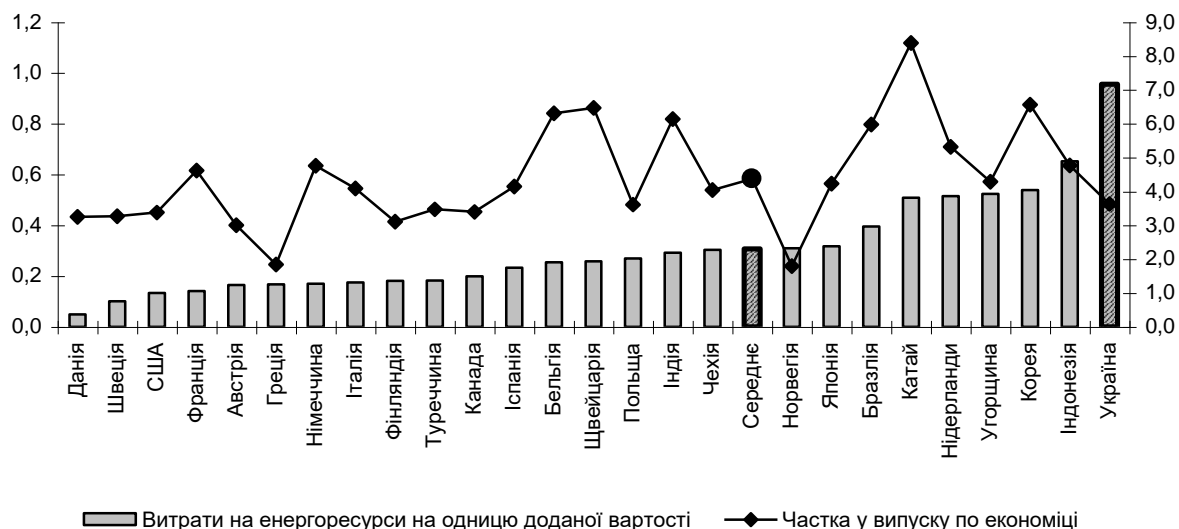

Рис. 3.11. Витрати на енергоресурси на одиницю доданої вартості у коксохімії та частка коксохімії у випуску по економіці в цілому

Витрати підприємств видобувної промисловості на енергоресурси в Україні складають майже 9% від витрат у промисловості та 6% від витрат на енергоресурси економіки в цілому.

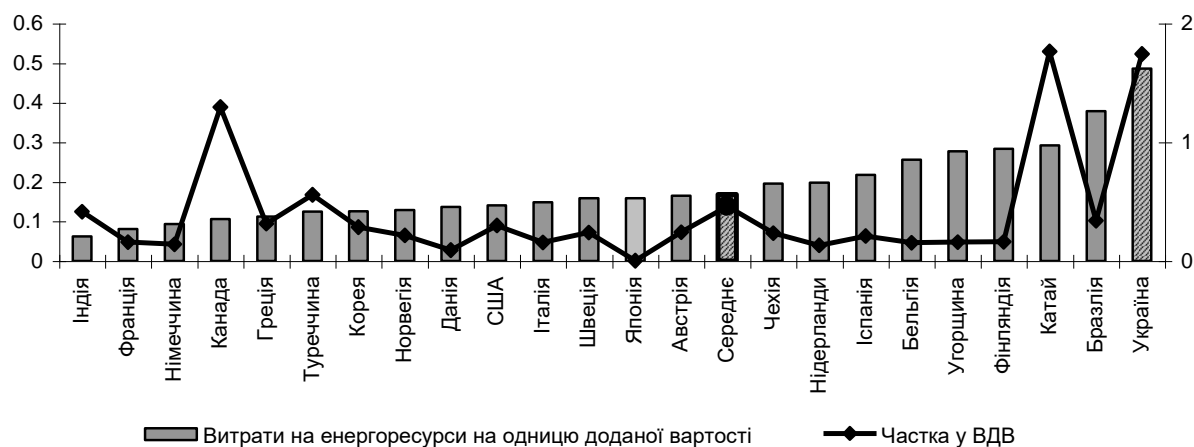

Рис. 3.12. Витрати на енергоресурси на одиницю доданої вартості та частка у ВДВ за видом промислової діяльності добування неенергетичних матеріалів.

Низькою енергоефективністю характеризується видобування неенергетичних рудних матеріалів в Україні. Для створення однієї гривні доданої вартості підприємства цього виду діяльності мають витратити на енергоресурси 48 копійок, що майже у 8 разів більше ніж в Індії, яка є лідером рейтингу, та у 3 рази – ніж в середньому за аналізованими країнами.

Аналіз видобування енергетичних матеріалів здійснювався лише за країнами, у яких частка цього виду промисловості у ВДВ по економіці в цілому більш ніж 0,5% (рис.3.13). Ефективність витрат на енергоресурси на одиницю доданої вартості добувної промисловості в Україні на 12% перевищує ефективність у США, на 43% – у Чехії, у 2,5р. – у Китаї, у 7р. – в Індії та у 11р. – у Бразилії. Лідер рейтингу – Данія, яка має таку ж частку видобування енергетичних матеріалів у ВДВ, як і Україна (2,9%), витрачає на енергоресурси для створення одиниці доданої вартості у 25 разів менше, ніж Україна.

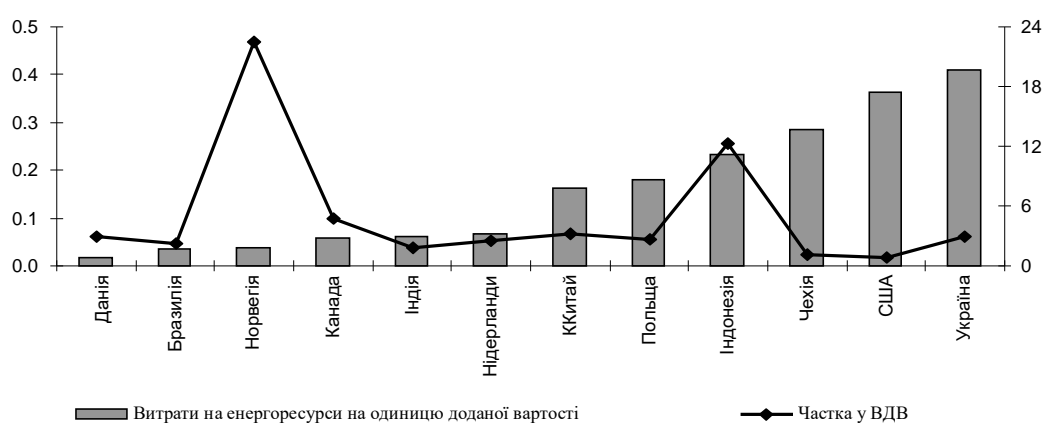

Рис. 3.13. Витрати на енергоресурси на одиницю доданої вартості та частка у ВДВ за видом промислової діяльності добування енергетичних матеріалів.

Показник ефективності витрат на енергоресурси у машинобудуванні України є кращим ніж в Індії, але гіршим за рештою країн рейтингу. Для отримання однієї гривні доданої вартості українські машинобудівні підприємства витрачають 17 копійок, що на 20% більше, ніж у Польщі, на 30% – у Китаї, у 3,5р. – у Кореї, у 4,6р. – у Німеччині та у 10р. – у Фінляндії, яка є лідером рейтингу. Розвиток машинобудівної галузі має забезпечити структурні зрушення технологічної структури витрат галузі через модернізацію виробництв, а також освоєння випуску високотехнологічної продукції з високою часткою доданої вартості та низьким рівнем споживання енергоносіїв та інших матеріальних витрат.

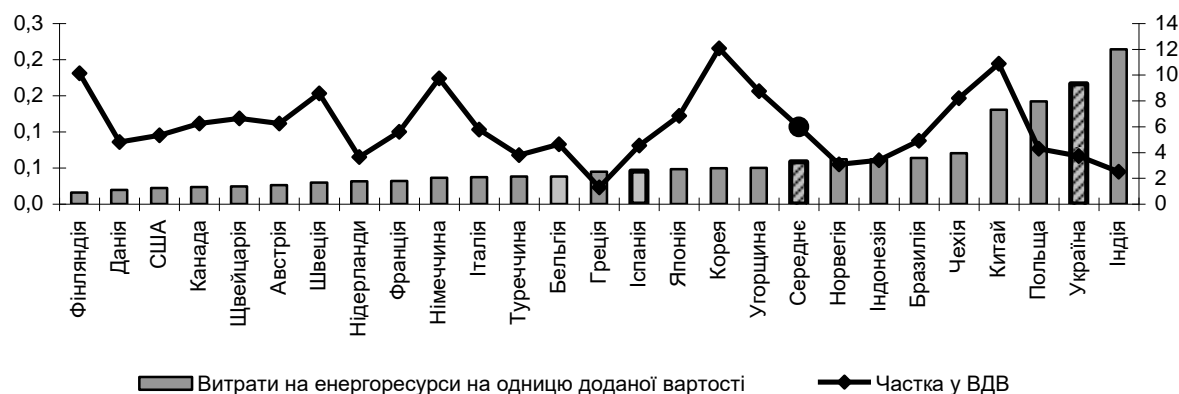

Рис. 3.14. Витрати на енергоресурси на одиницю доданої вартості та частка у ВДВ за видом промислової діяльності машинобудування

Найбільша частка в структурі витрат металургії та оброблення металу в Україні належить продукції видобувної промисловості (18,7%). В структурі витрат на продукцію видобувної промисловості 62 % складають витрати на неенергетичні матеріали (металеві руди), а 26 % – на вуглеводні (переважно газ).

При доменному виробництві сталі сировинним ресурсом є залізна руда, тобто продукція добування неенергетичних матеріалів. При виробництві з використанням електродугових печей, для виробництва сталі використовується металобрухт, збирання, сортування, сепарація, зберігання та фасування якого, відповідно до КВЕД, відноситься до ВЕД торгівлі. У зв'язку з цим, аналізуючи співвідношення продукції видобування неенергетичних матеріалів та послуг торгівлі у структурі витрат металургійного виробництва можна зробити висновок про технологічний уклад галузі у країнах-лідерах з виробництва сталі. У країнах, де витрати на продукцію видобування неенергетичних матеріалів більші, переважає доменне виробництво, а у країнах зі значною питомою вагою послуг торгівлі у структурі витрат більше використовуються технології з використанням електродугових печей (див. додаток Б).

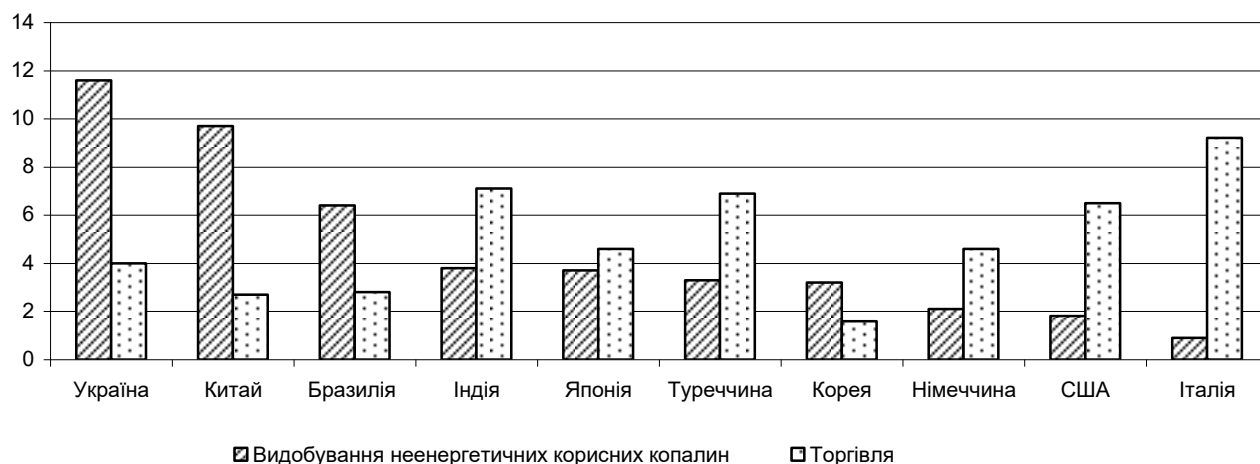

Рис. 3.15. Питома вага продукції видобування неенергетичних матеріалів та торгівлі у структурі випуску металургії у країнах-лідерах з виробництва сталі

В цілому, витрати на продукцію видобувної промисловості при виробництві продуктів металургії та металообробки в Україні є найбільшими з аналізованих країн та майже в 16 разів перевищують витрати в Італії, в 10 разів – у США, в 6 разів – у Німеччині (рис.3.16). Функціонування вітчизняного металургійного комплексу відбувається за рахунок наявної власної сировинної бази, та низьких, відносно європейських, цін на дану сировину та енергоресурси в умовах надзвичайно високої місткості сировини та енергоресурсів.

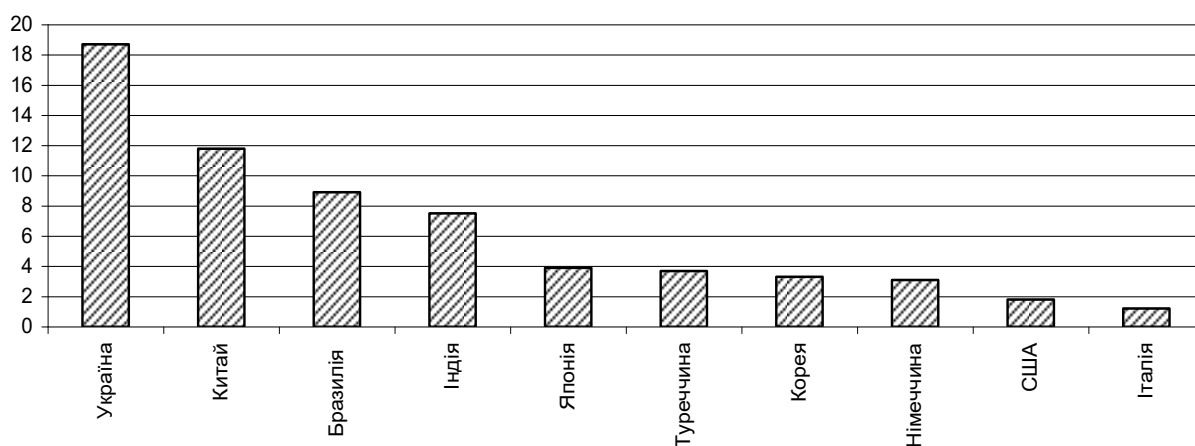

Рис. 3.16. Питома вага продукції видобувної промисловості у структурі випуску металургії у країнах-лідерах з виробництва сталі

Витрати електроенергії на одиницю продукції металургії в Україні в 2,2 рази вищі ніж в країнах, що аналізуються. В Україні значно вища частка витрат

металургії на послуги транспорту. Частка торгівлі відрізняється не суттєво, хоча в Україні вона більша ніж в Німеччині та Франції, але нижча ніж у Великобританії.

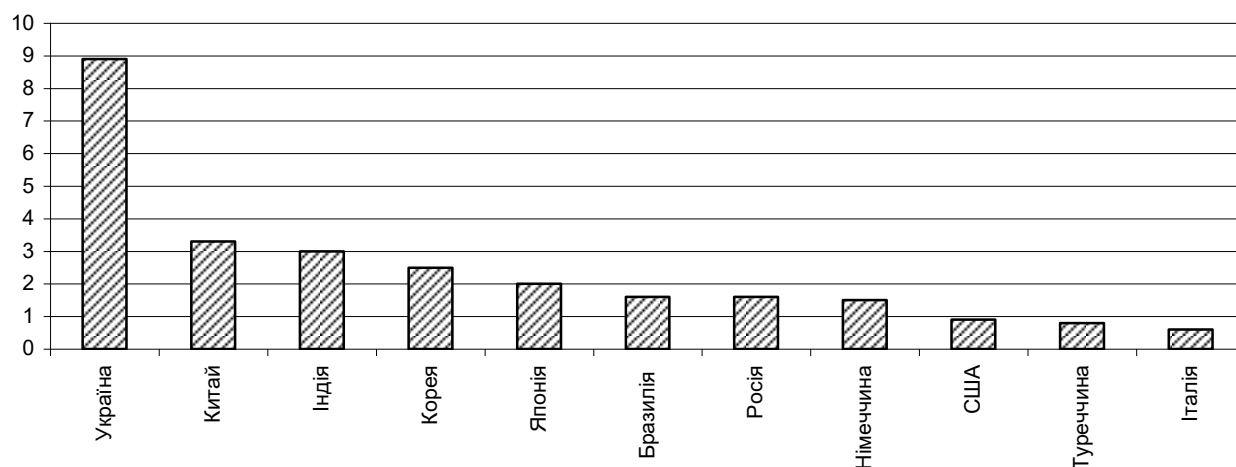

Рис. 3.17. Питома вага коксопродуктів та продуктів нафтоперероблення у структурі випуску металургійної галузі у країнах-лідерах з виробництва сталі

Питома вага витрат на машини, обладнання та транспортні засоби в Україні у структурі витрат металургії складає близько 2 відсотків, що є близьким до показників Бразилії, Туреччини та Кореї.

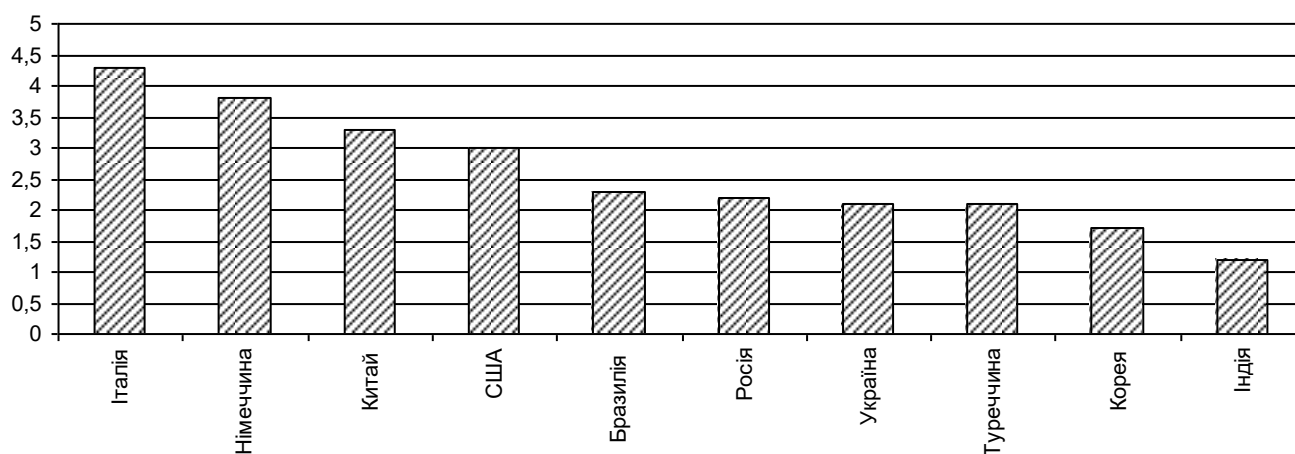

Рис. 3.18. Питома вага продукції машинобудування у структурі випуску металургійної галузі у країнах-лідерах з виробництва сталі

У таблицях 3.5 та 3.6 наведені вартісні моделі доменного виробництва сталі та виробництва з використанням електродугових печей, яка розроблена експертами Інтернет ресурсу SteelOnTheNet [197].

Таблиця 3.5.

Структура собівартості виробництва сталі з використанням доменних печей на 1 метричну тону рідкої сталі, станом на січень 2009 р.

Фактор	Кількість	Одиниця виміру	Ціна одиниці	Пост. витрати	Змінні витрати	Усього
Залізна руда	1,559	тонн	72		112,25	112,25
Транспортування залізної руди	1,559	тонн	11		17,15	17,15
Коксівне вугілля	0,632	тонн	276		174,43	174,43
Транспортування кокс. вугілля	0,632	тонн	6,5		4,11	4,11
Металобрухт	0,141	тонн	190		26,79	26,79
Транспортування металобрухту	0,141	тонн	5		0,71	0,71
Кисень	105	м ³	0,09		9,45	9,45
Феросплави	0,014	тонн	2170		30,38	30,38
Флюси	0,51	тонн	40		20,4	20,4
Вогнеупорна кераміка	0,012	тонн	700		8,4	8,4
Інші витрати	1		20	5	15	20
Кредитування побічних продуктів					-31	-31
Теплова енергія, чиста	-3,4	ГДж	5,5		-18,7	-18,7
Електроенергія	0,128	М Ватт-год.	77	1,48	8,38	9,86
Праця	1,77	людино-год.	32	14,16	42,48	56,64
Знос				53		53
Прибуток				32		32
Усього				105,64	420,22	525,86

Джерело: [20]

Металургійна промисловість України є експортоорієнтованою з найбільшою серед країн-лідерів з виробництва сталі часткою експорту у обсягах випуску продукції металургії (майже 60%). В світі майже 90% від обсягів випуску продукції металургії споживається на внутрішньому ринку та лише, у середньому, близько 10% експортується. При цьому, решта потреб внутрішнього ринку задовольняється за рахунок імпорту (10% – у Китаї, 9,5% – у Японії, 20,8% – у США).

Таблиця 3.6.

Структура собівартості виробництва сталі з використанням електродугових печей на 1 метричну тону рідкої сталі, станом на січень 2009 р.

Фактор	Кількість	Одиниця	Ціна	Постійні	Змінні	Усього
--------	-----------	---------	------	----------	--------	--------

		виміру	одиниці	витрати	витрати	
Металобрухт	1,132	тонн	190		215,08	215,08
Транспортування металобрухту	1,132	тонн	5		5,66	5,66
Чавун	0	тонн	350		0	0
Транспортування чавуну	0	тонн	40		0	0
Кисень	15	м3	0.09		1,35	1,35
Феросплави	0,011	тонн	2170		23,87	23,87
Флюси	0,043	тонн	40		1,72	1,72
Електроди	0,006	тонн	6600		39,6	39,6
Вогнеупорна кераміка	0,006	тонн	700		4,2	4,2
Теплова енергія, чиста	-0,059	ГДж	5.5		-0,32	-0,32
Електроенергія	0,544	М Ватт - год.	77	6,28	35,6	41,89
Праця	0,53	Людино - год.	32	4,24	12,72	16,96
Знос	1		2,7	2,7		2,7
Прибуток	1		2,5	2,5		2,5
Усього				15,72	339,48	355,2

Джерело: [20, 21].

В усіх аналізованих країнах найбільшим споживачем продукції металургії на внутрішньому ринку є машинобудування. Так, частка машинобудування у обсягах споживання продукції металургії на внутрішньому ринку у Бразилії та Німеччині є найбільшою та складає 77,1% та 76,6% відповідно (таблиця 3.7.).

Аналітична структура для дослідження конкурентоспроможності металургійної галузі країни запропонована у дослідженні конкурентоспроможності сектору з виробництва сталі (рис.3.18). Вона передбачає об'єднання факторів конкурентоспроможності у такі групи: фактори вхідних витрат, тобто вартість праці та сировини; фактори процесу, такі як вибір та використання технологій; фактори вихідних витрат, такі як доступ до ринків; результативність, яка вимірюється прибутковістю; фактори попиту на продукцію металургії.

Таблиця 3.7.

Співвідношення окремих сегментів внутрішнього та зовнішнього ринку продукції металургії в країнах-лідерах з виробництва сталі

	Частка експорту у обсягах випуску продукції металургії	Частка продукції металургії вітчизняного виробництва, що споживається на внутрішньому ринку	Частка імпорту у обсягах споживання продукції металургії на внутрішньому ринку	Частка машинобудування у обсягах споживання продукції металургії на внутрішньому ринку	Частка будівництва у обсягах споживання продукції металургії на внутрішньому ринку
Китай	11.2	88.8	10.0	68.7	15.1
Японія	10.8	89.2	9.5	53.6	18.9
США	8.6	91.4	20.8	61.7	10.9
Росія	45.0	55.0	17.6	39.0	6.4
Індія	5.0	95.0	18.1	50.6	11.1
Півд. Корея	16.7	83.3	20.5	55.2	15.7
Німеччина	43.2	56.8	38.9	76.6	5.8
Україна	59.9	40.1	28.5	40.1	12.0
Бразилія	21.5	78.5	8.5	77.1	6.2
Італія	24.8	75.2	24.1	62.1	9.9
Туреччина	24.0	76.0	38.4	44.4	16.9

Інтегральною частиною конкурентоспроможності галузі є індивідуальні стратегії економічних суб'єктів, які працюють у цій галузі. Крім того, на конкурентоспроможність галузі впливають різноманітні регуляторні режими, у тому числі охорона довкілля, торгівельні бар'єри тощо.

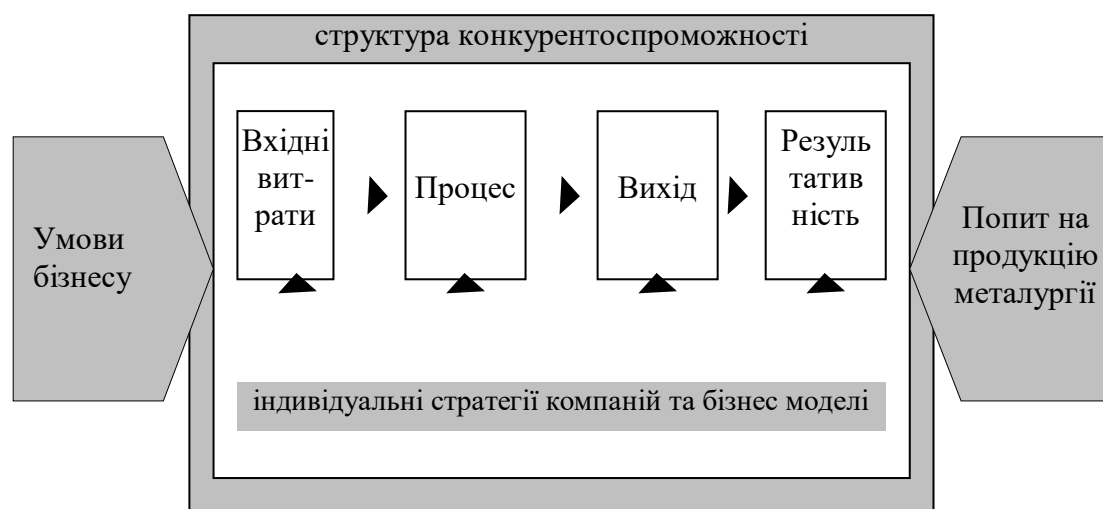

Рис.3.18. Аналітична структура для аналізу конкурентоспроможності металургійної галузі

Умови бізнесу включають вимоги до діяльності підприємств металургійної галузі, такі як наявність капіталу та бар'єри для входу у бізнес. Стратегії компаній потенційно впливають на усі стадії процесів виробництва продукції, постачання та збуту, а також на перспективи їх розвитку.

Вхідні фактори - це фактори, що впливають на формування виробничої собівартості, включаючи товари та послуги проміжного споживання, у тому числі вартість сировини, а також праці та капіталу. Фактори процесу включають технологічний процес виробництва продукції, фактори організації виробництва та міжгалузевих відносин. Вихід є результатом взаємодії вхідних факторів та факторів процесу і може вимірюватися як обсяг випуску на одну людину-годину. Результативність, що може бути виміряна як фінансовий результат від діяльності компаній, є індикатором, що відображає привабливість галузі для інвесторів. Попит на продукцію металургії є критичним фактором щодо перспектив розвитку галузі.

Умови бізнесу. Протягом останніх років швидке зростання попиту на сталь та обсягів виробництва сталі, у тому числі у Китаї, вплинуло на ситуацію з постачанням сировинних ресурсів. В результаті забезпеченням постачання сировини стало ключовим стратегічним завданням металургійних компаній у довгостроковій перспективі. Крім того, на світових ринках залізної руди домінують три компанії, в результаті через олігополію останніми роками мало місце значне збільшення цін. Також, залізна руда та коксівне вугілля є найважливішими товарами, які в значній кількості постачають морським транспортом, що робить металургійну промисловість залежною від морських перевезень.

Поступове послаблення конкурентних позицій металургійних підприємств Західної Європи відносно підприємств Східної Європи пояснюється наявністю додаткових конкурентних переваг у зазначених країнах, зокрема країнах СНД – висококваліфікована та водночас дешева робоча сила, доступ до ринків країн, що розвиваються, та можливість постачати металургійну продукцію у країни Західної Європи. Через такі переваги цей регіон став привабливим для крупних інвесторів та металургійних операторів. Домінуючі позиції на цьому ринку за-

йняв Mittal Steel, активи якого оцінюються на рівні 47% від усіх потужностей Європи з виробництва сталі та 35-40% – з виробництва прокату. Розміщення виробничих потужностей у країнах, що розвиваються, біля джерел природних ресурсів, у тому числі сировини та енергоресурсів і надалі буде частиною корпоративних стратегій крупних металургійних компаній. Так, однією з конкурентних переваг України є наявність підприємств з видобування залізної руди та коксівного вугілля. За даними Інтернет ресурсу SteelOnTheNet [22] українські групи Приват Інтертрейдинг та Метінвест Холдинг належать до двадцятки лідерів з добування залізної руди та за наявними виробничими потужностями на початок 2009 року вони посідають п'яте та сьоме місце у світовому рейтингу .

Потреба у великих капітальних вкладеннях для організації виробництва є однією з особливостей традиційного металургійного бізнесу. За оцінками експертів, потужні виробничі фонди можуть бути прибутковими лише за умов випуску двох або більше мільйонів тонн сталі за рік. Крім того, традиційні металургійні компанії не є гнучкими, натомість вони складно пристосовуються до значних коливань попиту через необхідність охолодження печей, а випуск продукції при неповному завантаженні є збитковим.

Для досягнення ефекту масштабу в галузі потрібне забезпечення масового виробництва. Дослідження дії ефекту масштабу у металургійній галузі показали, що злиття та поглинання дозволяють металургійним компаніям знизити їх виробничу собівартість, але цей фактор не є ключовим, чинник цін на залізну руду значно більше впливає на прибутковість металургійного виробництва.

В Україні, як і в країнах Європейського Союзу, традиційно галузь характеризувалася значними бар'єрами входу в бізнес через потребу у великих капіталовкладеннях та ефекту масштабу. Бар'єром для виходу є велика вартість утилізації виробничих потужностей. Але із запровадженням технологій, пов'язаних з використанням електродугових печей та малих металургійних виробництв, ці бар'єри зменшилися через нижчу вартість основних фондів і можливість швидкої зупинки та запуску.

Стратегії компаній. У своєму дослідженні Бостонська консалтингова група визначила основні завдання, з якими стикаються компанії, та які визначають стратегічні напрями щодо досягнення конкурентних переваг. У цьому дослідженні компанії поділено на три групи: «глобальні гравці», «регіональні лідери» та «спеціалісти ніш» [21]. Основним стратегічним завданням «глобальних гравців» визначено підтримка високих стандартів, але в той же час інтеграція нових компаній ускладнює досягнення цієї мети через те, що нові компанії часто мають нижчі стандарти. Для „регіональних лідерів” (типу 1), які фокусуються на створенні продукції високої якості та лідерстві у технологіях, основний засіб забезпечення конкурентних переваг – лідерство у нових технологічних досягненнях. „Регіональні лідери” (типу 2), з виробничими потужностями у країнах, де можна досягти низького рівня собівартості, фокусуються на масовому виробництві. Вони стикаються з проблемою низької продуктивності та недостатньо високої якості продукції. Для „спеціалістів ніш”, які орієнтуються на певну ринкову нішу, основне завдання полягає у постійній підтримці добрих відносин з їх клієнтською базою через індивідуальний підхід та пошук нових рішень для задоволення вимог клієнтів.

Вхідні фактори. Конкуреноспроможність металургійної промисловості України, серед інших чинників, визначається можливістю вільного доступу до сировини і енергоресурсів та цінами на них. Крім того, до вхідних факторів відноситься пропозиція робочої сили, у тому числі вартість робочої сили, рівень знань та навичок, підходи до навчання персоналу. У таблиці 3.8. подано динаміку показників оплати праці у металургійних галузі, яка свідчить, що протягом 2002 – 2007 років витрати на оплату праці у металургійних компаній України є найнижчими, у тому числі меншими ніж у Китаї та Індії, які традиційно розглядаються як країни з низькими показниками оплати праці найманих працівників.

Таблиця 3.8.

Оплата праці в металургійній галузі у розрахунку на одну людину-годину, у дол. США

Країна	2002	2003	2004	2005	2006	2007
--------	------	------	------	------	------	------

Австралія	14.4	13.3	15.4	19.8	23.1	24.6
Бразилія	3.5	3	2.6	2.7	3	3.2
Канада	16.5	16.2	16.7	19.4	21.4	23.7
Китай	0.6	0.7	0.8	0.9	1	1.1
Чехія	2.8	3.1	3.8	4.7	5.4	6.1
Франція	15.5	15.7	17.1	21.1	23.9	25.3
Німеччина	22.7	22.5	24.2	29.6	32.5	34.1
Індія	0.6	0.6	0.7	0.7	0.8	0.9
Італія	13.8	13.6	14.8	18.1	20.5	21.7
Японія	22	19.4	18.7	20.3	21.9	21.4
Казахстан	0.5	0.7	0.7	0.9	0.9	1
Корея	8.2	7.7	8.8	10	11.5	14.1
Мексика	2.2	2.5	2.6	2.5	2.5	2.5
Іспанія	10.7	10.8	11.9	15	17.1	17.6
Швеція	20.2	18.4	20.2	25.2	28.4	29.7
Тайвань	6.2	6.1	5.6	5.7	6	6.4
Україна	0.3	0.4	0.5	0.7	0.7	0.8
Велика Британія	16.7	16.8	18.3	21.2	24.7	26
США	19.7	20.6	21.4	22.3	23.2	23.8

Джерело: Електронний ресурс SteelOnTheNet

Таким чином, зазначені фактори визначають конкурентоспроможність виробників продукції металургії на світовому та регіональних ринках.

Результати проведених вище досліджень дають підстави вважати собівартість кінцевої металопродукції визначальним чинником міжнародної конкурентоспроможності компаній.

Для моделювання впливу складових витрат на собівартість металопродукції використовуються такі статистичні форми як таблиці „витрати-випуск” (міжгалузевий баланс), звіт про залишки і використання енергетичних матеріалів та продуктів перероблення нафти (форма 4-МТП), аналітична таблиця „Розрахунок елементів операційних витрат з реалізації продукції (робіт, послуг)” тощо.

В даному дослідженні для аналізу впливу окремих складових витрат на собівартість продукції металургії запропоновано використовувати теорію чутливості [33; 36], яка почала розвиватися як апарат аналізу технічних систем, але згодом деякі її положення були застосовані в економіко-математичному моделюванні, зокрема для аналізу ризиків інвестиційних проектів. Коефіцієнти чут-

ливості, які в цій роботі запропоновано застосовувати до основних рівнянь ТВВ, показують на скільки зміниться значення функції при зміні аргументу на 1%.

При моделюванні, в даному випадку, економіка розглядається на середньостроковому періоді та припускається, що структура витрат та використання продукції, а також частка імпорту в структурі витрат є незмінними.

Вхідними даними моделі є:

n – кількість ВЕД, за якими здійснюється аналіз, $i, j = \overline{1, n}$;

$Q = |q_j|$ – вектор обсягів випуску, q_j – обсяги випуску продукції за j -ВЕД, q – випуск по економіці в цілому;

$P = |p_i|$ – вектор обсягів використання; p_i – обсяг використання i -продукції, що виробляється за ВЕД i , p – використання по економіці в цілому;

В збалансованій системі $P=Q$;

$$p = \sum_i p_i, \quad q = \sum_j q_j, \quad i, j = \overline{1, n}. \quad (3.11)$$

$X = |x_{ij}|$ – матриця проміжного споживання; x_{ij} – обсяг використання i - виду продукції, при виробництві j -го виду ;

$Y = |y_i|$ – вектор кінцевого використання, y_i – обсяг кінцевого використання i - виду продукції (містить витрати на кінцеве споживання та валове нагромадження капіталу);

$G = |gdp_j|$ – вектор доданої вартості, gdp_j – валова додана вартість, що створюється j - ВЕД, gdp – ВВП по економіці в цілому;

$$gdp = \sum_j gdp_j, \quad j = \overline{1, n}, \quad (3.12)$$

$K = |k_{ij}|$ – матриця коефіцієнтів прямих витрат, k_{ij} – прямі витрати i - виду продукції на виробництво j - виду у розрахунку на одиниці випуску;

$$k_{ij} = x_{ij}/q_j, \quad x_{ij} = k_{ij} * q_j. \quad (3.13)$$

$EXP = |exp_i|$ – вектор експорту, exp_i – обсяг експорту продукції, що виробляється видом i ,

$IMP = |imp_i|$ – вектор імпорту, imp_i – обсяг імпорту продукції, що виробляється видом i ,

imp_x_{ij} – обсяг імпортової i - виду продукції, що використовується видом економічної діяльності j ;

imp_y_i – обсяг імпортової i - виду продукції, яка використовується в кінцевому споживанні;

dom_x_{ij} – обсяг використання вітчизняної продукції, що виробляється видом i , для використання видом економічної діяльності j ,

$$imp_x_{ij} + dom_x_{ij} = x_{ij}; \quad (3.14)$$

dom_y_i – обсяг кінцевого використання продукції вітчизняного виробництва, що виробляється за ВЕД i ,

$$imp_y_i + dom_y_i = y_i. \quad (3.15)$$

При побудові моделі використовуються такі показники та співвідношення:

1. Внутрішній попит по економіці в цілому та в розрізі ВЕД,

$$id = \sum_{i=1,n} id_i, \text{ де } id \text{ – внутрішній попит по економіці в цілому, } id_i \text{ –}$$

внутрішній попит на продукцію, що виробляється за ВЕД i . В моделі ТВВ внутрішній попит id_i доцільно визначати як:

$$id_i = \sum_{j=1,n} x_{ij} + y_i = q_i - exp_i + imp_i.$$

2. Обсяги випуску по економіці в цілому та в розрізі ВЕД (q, q_i);

3. Обсяги імпорту по економіці в цілому та в розрізі ВЕД ($imp, imp_i, imp = \sum_{i=1,n} imp_i$);

4. ВВП по економіці в цілому та в розрізі ВЕД (gdp, gdp_i).

k_gdp_j – частка ВВП у випуску по виду j ;

$$k_gdp_j = gdp_j / q_j, \quad \forall j = 1, n. \quad (3.16)$$

k_dom_{ij} – частка прямих витрат i - виду продукції, що використовується видом j , яка покривається за рахунок внутрішнього виробництва;

$$k_dom_{ij} = dom_x_{ij} / q_j, \quad \forall i, j = 1, n. \quad (3.17)$$

k_imp_{ij} – частка прямих витрат продукції виду i , що використовується видом j , яка покривається за рахунок імпорту;

$$k_imp_{ij} = imp_x_{ij} / q_j, \quad \forall i, j = 1, n. \quad (3.18)$$

Виходячи з цього:

$$k_dom_{ij} + k_imp_{ij} = k_{ij}. \quad (3.19)$$

Відповідно до моделі Леонт'єва, міжгалузевий баланс може бути представлений системою рівнянь:

$$\sum_j x_{ij} + y_i + exp_i - imp_i = p_i, \quad \forall i = 1, n \quad (3.20)$$

$$\sum_i x_{ij} + gdp_i = q_i, \quad \forall j = 1, n$$

Для дослідження впливу обсягів випуску q_m на показники внутрішнього попиту (id, id_i), обсягів випуску (q, q_j), обсягів імпорту (imp, imp_i) та ВВП (gdp, gdp_j), їх необхідно визначити у вигляді залежностей (функцій) від q_m , а потім до отриманих співвідношень застосувати принципи загальної теорії чутливості.

Внутрішній попит по економіці в цілому у вигляді залежності від q_m визначається як:

$$id(q_m) = q_m * \sum_{i=1}^n k_{im} + \sum_{i=1}^n \left(\sum_{j=1}^{n, j \neq m} x_{ij} + y_i \right). \quad (3.21)$$

Обсяги випуску по видах економічної діяльності та по економіці в цілому у вигляді залежності від q_m , визначаються як:

$$\begin{aligned} q_i(q_m) &= \sum_{j=1}^n dom_x_{ij} + dom_y_i = \\ &= \sum_{j=1}^{n, j \neq m} dom_x_{ij} + q_m * k_dom_{im} + dom_y_i, \quad \forall i = \overline{1, n}; m \in \overline{1, n} \end{aligned} \quad (3.22)$$

$$q(q_m) = q_m * \sum_{i=1}^n k_dom_{im} + \sum_{i=1}^n \left(\sum_{j=1}^{n, j \neq m} dom_x_{ij} + dom_y_i \right) \quad (3.23)$$

Обсяги імпорту по видах економічної діяльності та по економіці в цілому у вигляді залежності від q_m , визначається як:

$$\begin{aligned} imp_i(q_m) &= \sum_{j=1}^n imp_x_{ij} + imp_y_i = \\ &= \sum_{j=1}^{n, j \neq m} imp_x_{ij} + q_m * k_imp_{im} + imp_y_i, \quad \forall i = \overline{1, n}; m \in \overline{1, n} \end{aligned} \quad (3.24)$$

$$imp(q_m) = q_m * \sum_{i=1}^n k_imp_{im} + \sum_{i=1}^n \left(\sum_{j=1}^{n, j \neq m} imp_x_{ij} + imp_y_i \right) \quad (3.25)$$

ВВП по видах економічної діяльності та по економіці в цілому у вигляді залежності від q_m , визначається як:

$$gdp_i(q_m) = k_gdp_i * q_i(q_m); \quad (3.26)$$

$$gdp(q_m) = \sum_{j=1}^n gdp_j(q_m). \quad (3.27)$$

Далі, застосовуючи до наведених функцій, загальну теорію чутливості, можна отримати співвідношення для розрахунку коефіцієнтів чутливості. Так, коефіцієнти чутливості внутрішнього попиту $S_{id}(m)$ до обсягів випуску виду m , визначаються як:

$$S_{id}(m) = \frac{(id(q_m + \Delta) - id(q_m)) * q_m}{id(q_m) * \Delta}, \quad (3.28)$$

де Δ - зміна аргумента (q_m).

Коефіцієнти чутливості обсягів випуску $S_q(m)$ по економіці в цілому до обсягів випуску виду m розраховуються як:

$$S_q(m) = \frac{(q(q_m + \Delta) - q(q_m)) * q_m}{q(q_m) * \Delta}, \quad (3.29)$$

де Δ - зміна аргументу (q_m).

Коефіцієнти чутливості обсягів імпорту $S_{imp}(m)$ до обсягів випуску виду m розраховуються як:

$$S_{imp}(m) = \frac{(imp(q_m + \Delta) - imp(q_m)) * q_m}{imp(q_m) * \Delta}, \quad (3.30)$$

де Δ - зміна аргументу (q_m).

Коефіцієнти чутливості ВВП $S_{gdp}(m)$ до обсягів випуску виду m розраховуються як:

$$S_{gdp}(m) = \frac{(gdp(q_m + \Delta) - gdp(q_m)) * q_m}{gdp(q_m) * \Delta}. \quad (3.31)$$

де Δ - зміна аргументу (q_m).

Коефіцієнти чутливості (3.28)-(3.31) показують на скільки змінюється аналізований показник при зміні обсягів випуску за певним ВЕД m . Так, при зростанні обсягів випуску виду m на 1%, з'явиться додатковий попит на продукцію суміжних ВЕД, що призведе до зростання попиту по економіці в цілому (з урахуванням кінцевого споживання) на $S_{id}(m)$ відсотків. Частка додаткового попиту буде задовольнятися за рахунок внутрішнього виробництва, а частка за рахунок імпорту. В результаті внутрішнє виробництво суміжних ВЕД зросте та зростуть обсяги випуску по економіці в цілому на $S_q(m)$ відсотків, одночасно імпорт зросте на $S_{imp}(m)$ відсотків. Це спричинить зростання ВВП, що ство-

рюється суміжними ВЕД на $S_{gdp}(m)$ відсотків. При зниженні обсягів випуску виду m буде спостерігатися протилежна ситуація.

Коефіцієнти чутливості випуску $S_q(m)$ для металургії є показниками того, наскільки зміняться ціни на кінцеву продукцію при зміні цін на певні компоненти технологічної структури витрат, зокрема, цін на газ або електроенергію.

Отже, використання запропонованого підходу до моніторингу позицій українських металовиробників в порівнянні з основними конкурентами дозволить виявляти та залучати невикористані резерви зниження виробничих витрат з метою підвищення міжнародної конкурентоспроможності продукції чорної металургії.

3.3. Напрями диверсифікації чорної металургії України в контексті реалізації стратегічних завдань державно-приватного партнерства

Тенденція скорочення питомої ваги чорної металургії як у світовому виробництві, так і у виробництві провідних країн світу, найближчим часом не позначиться на українській економіці через відсутність внутрішніх ресурсів для стрімкого зростання інших галузей економіки. Металургійний комплекс і надалі відіграватиме важливу роль в економіці України, спираючись на потужний виробничий потенціал та сировинну базу. Але подальша його трансформація в напрямках модернізації та диверсифікації виробництва, оптимізації корпоративної структури та удосконалення державно-приватного партнерства є об'єктивно необхідною. Цю необхідність обумовлено, перш за все, слабкими конкурентними позиціями українських металургійних компаній на світовому ринку, які виявлено в параграфі 3.2 з використанням запропонованої методики оцінки конкурентоспроможності на основі таблиць «витрати-випуск». Безперечно, модернізацію чорної металургії слід розглядати в контексті модернізації всієї економіки, але саме металургія, зберігаючи роль системоутворюючого фактору економічного зростання, є тісно інтегрованою до світового господарства і в ці-

лому розвивається відповідно до глобальних світових тенденцій, як було визначено в другому розділі даної роботи.

Українська металургія в ході ринкових реформ пройшла складний шлях від хаосу 90-х років через адаптаційний етап захисної реструктуризації. Головними чинниками, що визначили виживання металургії в перехідний період, виявились, по-перше, перетворення її в одну з головних експортних галузей української економіки, і, по-друге, динамічне формування нової організаційної структури і нового механізму управління виробництвом і реалізацією продукції на основі вертикальної інтеграції підприємств до багатопрофільних структур холдингового типу.

З виходом на світовий ринок на початку 90-х років український металургійний комплекс зіткнувся з низкою надзвичайно складних проблем, що визначали зміни світової економіки, особливо в перші роки нинішнього століття, які носять характер довгострокових глобальних тенденцій.

По-перше, світове господарство в 2000-ні роки пройшло етап якісно нового розвитку, важливим показником якого була висока економічна динаміка, в основному за рахунок бурхливого розвитку азійських економік. Досягнуто значного розвитку виробництва і споживання всіх основних металів, в першу чергу сталі. Якщо за період 1970-2000 років щорічне абсолютне виробництво сталі зростало в середньому на 1,2%, то за перші вісім років нинішнього століття воно зросло майже на 64%. Зростання попиту викликало зростання цін на всі види металопродукції і, відповідно, основних видів металургійної сировини, що, в свою чергу, ще більше стимулювало зростання світових цін на кінцеву продукцію чорної металургії.

По-друге, виключно потужним чинником зростання галузі є екстенсивне господарське зростання Китаю, який демонструє щорічні темпи зростання ВВП на рівні 8-10%, промисловості -15-18%, металургії – 20-25%, та на частку якого приходить близько половини світового виробництва сталі. Бурхливе економічне зростання Китаю спирається переважно на розвиток металомістких галузей індустріального сектору – будівництво, транспортне машинобудування, судно-

будування, енергетику, металургію. Зростання металургійного виробництва значною мірою забезпечується за рахунок масштабного сировинного імпорту, за обсягами якого Китай також займає перше місце в світі. Попит на сировину формує не тільки Китай, але й сусідні країни динамічного розвитку, в першу чергу, Індія. Все це, в свою чергу, сприяло помітному зростанню цін на металопродукцію. Останніми роками китайська чорна металургія поступово змінює орієнтацію з внутрішнього ринку на світовий.

По-третє, одним з найважливіших чинників розвитку чорної металургії останнім часом стало помітне посилення процесів консолідації, як відображення загальносвітової тенденції глобалізації економіки. Як було визначено за результатами авторських розрахунків у параграфі 2.2 даної роботи, чорна металургія до останнього часу істотно відставала від інших галузей за рівнем концентрації виробництва і зберігала значні резерви розширення масштабів консолідації і інтеграції потужностей, в тому числі на інтернаціональному рівні. Особливого динамізму процеси консолідації набули за останні 5 років, що відображає перегруповання сил на глобальному ринку металів за вказаними вище причинами (відносна стабілізація зростання світової економіки та посилення азійського фактору). При цьому можна відзначити посилення транснаціонального характеру консолідації, підтвердженням чого є виключно агресивна експансія компанії «Міттал Стіл». В перспективі також не виключається можливість масштабних транснаціональних злиттів і утворення в світовій чорній металургії декількох компаній, подібних до «Арселор-Міттал», поява якої у 2006 році призвела до створення ТНК з виробничим потенціалом близько 10% світових потужностей виплавки сталі.

Одним з найважливіших рушійних факторів консолідації є забезпеченість сировиною, що в комбінації з існуючими виробничими потужностями забезпечить необхідну синергію розвитку бізнесу та зростання капіталізації компаній. Не виключено, що в найближчій перспективі провідними суб'єктами в процесах консолідації світової металургії стануть найпотужніші багатопрофільні сировинні компанії Бразилії та Австралії, на частку яких приходиться більш ніж

третина світового виробництва та понад 70% експорту залізної руди. При цьому близько 40% видобутої в світі залізної руди споживає Китай, через що й надалі підтримуватиметься висока кон'юнктура на світовому ринку.

В таких умовах в найбільш сприятливому становищі мають опинитися і українські компанії з традиційною схемою вертикальної інтеграції, які сформували та зберегли власні сировинні дивізіони. Але, незважаючи на позитивні тенденції у зовнішньому середовищі, необхідною складовою подальшого сталого розвитку має стати диверсифікація національної металургійної галузі, яку доцільно реалізовувати в двох напрямках:

Продуктова диверсифікація – розширення сортаменту металопродукції та підвищення її якісних характеристик;

Технологічна диверсифікація – нові технології, будівництво і модернізація підприємств.

Продуктову диверсифікацію слід розглядати в різномасштабних та взаємопов'язаних двох площинах. Основна частина продукції й надалі орієнтуватиметься на задоволення масового попиту в різних галузях економіки. В цьому секторі провідну роль відіграють сталь і чавун, що є основними традиційними матеріалами (близько 80%). Продуктовий сегмент спеціальної та якісної металопродукції має скласти 10-15%. І, нарешті, третій високотехнологічний сектор металургійного комплексу, пов'язаний з виробництвом «нових матеріалів» - спеціальних марок сталі, сплавів, композитних матеріалів, - для споживання в інноваційних виробництвах. Одним з важливих чинників в розвитку цих напрямків має стати висока частка витрат на НДДКР, а також необхідність взаємодії розробників та споживачів нових матеріалів у процесі їх створення.

Технологічна диверсифікація пов'язана з модернізацією виробничих потужностей та відбувається еволюційним шляхом. Основними напрямками в світовій практиці є підвищення компактності агрегатів та технологій, зниження питомих витрат, а також удосконалення якісних характеристик і різноманіття продукції за умов обов'язкового підвищення екологічної безпеки виробництва.

Поки що диверсифікація української чорної металургії розвивається в таких напрямках:

модернізація виробничих потужностей діючих підприємств з повним металургійним циклом;

будівництво нових спеціалізованих підприємств передільного типу (міні-заводів);

розвиток виробництва продуктів з підвищеною доданою вартістю, так званих нішових продуктів, - труб великого діаметру, рейок, широкого листа тощо.

Диверсифікацію української металургії логічно розглядати у зв'язку з процесами модернізації галузі, які помітно прискорилися після перегляду російською стороною цін на природний газ у 2005 році, адже саме тоді українські металургійні компанії вимушені були динамічно ліквідувати технологічне відставання від світового рівня, накопичене за попередні періоди. Власне, ці технологічні зміни пом'якшили вплив кризової ситуації на національних виробників у 2008 році, інакше втрати ринкових позицій у глобальному середовищі були б більш масштабними.

З модернізацією логічно пов'язаний і процес інтернаціоналізації українського металургійного бізнесу. Участь українських компаній в процесах транснаціоналізації обґрунтовується тим, що рівень глобалізації економічного життя за останнє десятиліття настільки виріс, що фактично диктує компаніям, незалежно від їхнього походження, міжнародні інвестиційні рішення на основі законів конкуренції (придбання закордонних активів холдингами «Метінвест» та «Індустріальний союз Донбасу»). Загальною причиною переходу до зарубіжного інвестування можна вважати глобальну конкуренцію, яка за умов досягнення певного корпоративного потенціалу і певного ступеня відкритості економіки спонукає компанії до розгортання виробничих операцій за кордоном в якості умови збереження і, тим більше, зміцнення конкурентних позицій. З цієї точки зору, вихід українського бізнесу на міжнародний рівень хоча і є дещо запізненным, але представляється цілком логічним. При цьому українські компанії розвиваються за траєкторією, відмінною від компаній навіть країн динамічного розвитку. Стрімке

зростання українського бізнесу протягом останнього десятиліття багато в чому пояснюється більш високим стартовим рівнем технічного і організаційного розвитку, успадкованим від колишнього СРСР і високою адаптивністю до несприятливих умов. При цьому також можна відзначити агресивний характер українського металургійного бізнесу, який не лише купує активи за кордоном, але й розбудовує підприємства за кордоном, створюючи українські ТНК (наприклад, «Метінвест»).

Процес модернізації української металургії має низку серйозних обмежень. По-перше, на більшості напрямів українська металургія знаходиться на стадії типового наздоганяючого розвитку, тобто українські компанії терміново намагаються ліквідувати технологічне відставання, успадковане від СРСР. Модернізація цілком спирається на міжнародний досвід в сфері виробничих та управлінських технологій. Українські компанії, як правило, є технологічними модифікаторами і адаптерами, оскільки їх модернізацію спрямовано на покращення і адаптацію зарубіжних технологічних розробок. Серед головних причин цього варто назвати наступні:

відносне технологічне відставання від світового рівня, яке накопичувалось протягом попередніх 20-30 років, незважаючи на те, що окремі підприємства мали унікальні на ті часи технології;

скорочення фінансування НДДКР протягом останніх десятиліть і відповідно скорочення науково-дослідницького сектору (фундаментальної, галузевої, університетської науки) і деградація багатьох наукових установ, а також системи підготовки фахівців, що в комплексі знижує рівень та конкурентоспроможність вітчизняних інновацій;

істотний спад вітчизняного металургійного машинобудування, яке б забезпечувало поставки устаткування, в тому числі засобів автоматизованих систем управління та інформаційно-комп'ютерної техніки;

перевага в металургії відносно зрілих технологій, в яких динаміка інноваційних змін є досить низькою;

доступність та можливість здобуття сучасних технологічних інновацій на світовому ринку в умовах накопичення значних фінансових ресурсів від експорту протягом останніх років.

Саме тому, незважаючи на активну модернізацію останніх років, зберігаються наступні негативні прояви технологічного відставання в цілому по галузі:

серйозне – майже в чотири рази – відставання за рівнем продуктивності праці від металургії розвинутих країн навіть на провідних українських підприємствах;

низька ефективність використання сировини, наприклад наскрізний коефіцієнт паливно-енергетичних витрат в доменно-сталеплавильному переділі перевищує європейський рівень на 15% (параграф 3.2), при цьому питомі витрати основних матеріальних ресурсів: електроенергії в 2 рази, газу – в 2,5 рази вищі за усереднені показники чорної металургії країн ЄС;

високий рівень екологічних забруднень: на частку металургійного комплексу приходиться близько 20% загальних шкідливих промислових викидів;

основою конкурентоспроможності української металопродукції на світовому ринку залишається порівняно низька вартість робочої сили.

По-друге, на майбутнє слід врахувати певну консервативність та обмеженість виникнення принципових технологічних новацій в металургійному виробництві. Основи сучасної чорної металургії сформувалися у другій половині XIX ст.. Подальший розвиток галузі відбувався в межах традиційного технологічного ладу і є результатом еволюційних змін, незважаючи на наявність великої кількості локальних технологічних змін. Навіть винахід у минулому столітті таких важливих інновацій, як безперервне лиття сталі не призвів до змін фундаментального металургійного циклу «чавун-сталь-прокат». Тому у виробництві чорних металів навряд чи можна очікувати в найближчій перспективі радикальних технологічних проривів, здатних серйозно змінити усталені тенденції промислового випуску великотоннажної масової металопродукції з високим ступенем стандартизації. Крім того, базові металургійні технології вельми інер-

ційні, а їх удосконалення пов'язано, як правило, з високими витратами. Найважливішим чинником стимулювання технологічних інновацій є ринковий попит і конкурентні позиції компаній. В якості ключових напрямів технологічних інновацій можна виділити наступні:

технологічні інновації, спрямовані на підвищення якісних та споживчих характеристик, а також розширення асортименту металопродукції;

інновації, пов'язані з розвитком та розширенням інтегрованих систем управління;

інновації в сфері сировинного забезпечення, спрямовані, по-перше, на розвиток ресурсо- і енергозберігаючих технологій, по-друге, на розвиток нових методів розвідування і розробки мінеральних ресурсів, по-третє, на розширення методів утилізації та рециркуляції вторинних ресурсів;

інновації в сфері екології та зниження токсичності металопродукції, спрямовані в тому числі на зниження викидів відповідно до вимог Кіотського протоколу;

інформаційні проекти, спрямовані на розвиток попиту на нові види металопродукції.

Прикладом успішної диверсифікації можна, на нашу думку, визнати розвиток міні-металургії у виробництві сталі, тобто високоефективних спеціалізованих компактних підприємств на основі гнучкого використання існуючих технологічних переділів – електродугової плавки, безперервного лиття, прокатки, тощо. При цьому, звісно, зберігаються та порівняно успішно вирішуються конкретні завдання диверсифікації продуктового асортименту та підвищення якості металопродукції, призначеної для високотехнологічних та інноваційних галузей.

По-третє, істотною проблемою української чорної металургії є помітна неоднорідність галузевої структури, суттєва диференціація підприємств за технічним рівнем та економічними показниками. Наслідком цього є диспропорція між інвестиційними потребами і інвестиційними можливостями. В галузі можна виділити три групи підприємств:

Перша група – комбінати-лідери (велика п'ятірка: «Азовсталь», Алчевський меткомбінат, «Арселор-Міттал», «Запоріжсталь», ММК ім. Ілліча, - з випуском понад 4 млн. тонн на рік), на частку яких приходить 69,2% випуску металопродукції в Україні;

Друга група – комбінати повного циклу другого ешелону (підприємства з випуском від 1 до 4 млн. тонн на рік), їх інвестиційні можливості є меншими, отже вони можуть проводити модернізацію в умовах фінансової інтеграції до певних груп або за рахунок позикових коштів, що є можливим лише теоретично.

Третя група – підприємства якісної металургії з вузькою продуктовою спеціалізацією, які втратили внутрішній ринок і не змогли закріпитися на світовому. Для цієї групи головним ресурсом виживання має стати залучення зовнішніх джерел фінансування, в основному за рахунок інтеграції до великих холдингів.

Така структурна диференціація блокує можливості технологічної диверсифікації, спрямованої на модернізацію виробничих потужностей. Тому, незважаючи на динамічне зростання інвестицій, зберігається висока частка застарілих основних фондів.

Диверсифікація, як свідчить досвід розвитку світової металургії, в багатьох випадках є важливим чинником подолання економічних проблем компаній за рахунок розширення ринкового маневру і підвищення конкурентоспроможності. В розвитку даного напрямку можна відзначити два моменти. По-перше, природне прагнення компаній до саморозвитку – зростанню за рахунок нових профільних активів, і, по-друге, прагнення підвищити прибутковість бізнесу шляхом проникнення в нові більш привабливі сфери або шляхом виходу з неприбуткових активів. Корпоративна диверсифікація дозволить отримувати більш стабільні доходи, мінімізувати втрати в сферах основної діяльності в періоди криз та циклічних спадів.

І, нарешті, очевидно, що сучасні конкурентні переваги зміщуються в площину нових технологій, нових продуктів, нових форм бізнесу, тобто до сфери,

де позиції українських металургійних компаній не є достатньо міцними. Ліквідувати це відставання можна лише шляхом розширення можливостей інноваційних напрямків в металургійному виробництві, переймаючи у світових лідерів технології виробництва і культуру бізнесу. В таблиці 3.9 систематизовано стратегічні цілі різних моделей корпоративного розвитку металургійних компаній світу.

В світовому металургійному бізнесі на основі дослідження світової практики можна виділити три моделі стратегії розвитку металургійних компаній (табл. 3.10)

Українські компанії попадають, в основному, до першої групи, а найближчим орієнтиром для українського бізнесу можуть стати компанії третьої групи.

Таблиця 3.9

Напрями диверсифікації стратегічних цілей металургійних компаній світу

Стратегічні цілі за обсягами ринку	Основні умови досягнення цілей	Стратегічні цілі за ефективністю	Основні умови досягнення цілей
Збереження частки ринку	Збільшення виробничих потужностей	Орієнтація на виробництво продукції з високою доданою вартістю	<ul style="list-style-type: none"> • Технологічні перетворення • Внутрішня реструктуризація
Збільшення частки ринку	Забезпечення сировинної бази	Зниження витрат	Перенос виробництва в країни з дешевими чинниками виробництва

Відмінністю українського сценарію диверсифікації є те, що протягом перших років реформ диверсифікація в металургії носила в багатьох випадках вимушений характер і була спрямована на виживання в умовах економічного спаду. При цьому диверсифікація фактично стала в той час важливим інструментом реструктуризації металургійного комплексу і формування нового корпоративного бізнесу. В процесі вертикальної інтеграції та невизначеності інститутів

зростаючих ринків компанії з метою мінімізації ризиків та оптимізації економічної діяльності вимушені були оточувати себе субпідрядними установами, суміжними структурами та фінансовими посередниками.

Таблиця 3.10

Диверсифікація моделей стратегії розвитку металургійних компаній та інструменти для їх реалізації

	Екстенсивний розвиток		Інтенсивний розвиток
Тип металургійної компанії	Компанії країн з перехідною економікою	Західні компанії	Компанії розвинутих азійських країн
Головні стратегічні цілі	Збільшення частки ринку	Збереження частки ринку та скорочення витрат	Технологічне лідерство та скорочення витрат
Інструменти реалізації	<ul style="list-style-type: none"> розвиток сировинного сегменту для збільшення виробництва; інвестиції у створення та модернізацію існуючих потужностей при нарощуванні абсолютних обсягів виробництва; активні злиття і поглинання в окремих продуктових сегментах. 	<ul style="list-style-type: none"> злиття і поглинання потужностей в окремих продуктових секторах, реструктуризація бізнесу з метою підвищення його ефективності та конкурентоспроможності, перенесення потужностей в країни з низькими витратами. 	<ul style="list-style-type: none"> масштабні інвестиції в НДДКР, головним чином, в технологічні «ноу-хау», вибіркові злиття і поглинання з метою розвитку технологій та розширення бізнесу, аутсорсинг до країн з дешевою робочою силою
Основні ринкові продукти	Металопродукція порівняно простих перелілів	металопродукція з високим ступенем готовності (високим рівнем доданої вартості)	диверсифікований сортамент продукції

По мірі ринкового реформування та інтеграції в світове господарство різко зросла роль транснаціоналізації, як одного з найважливіших напрямів диверсифікації бізнесу. Слід зазначити, що українська металургія виявилась фактично одним з лідерів глобальної інтеграції вітчизняної промисловості. Цьому й надалі сприятимуть наступні моменти:

По-перше, внаслідок лібералізації зовнішньої торгівлі стрімко зросла міжнародна економічна активність металургійних компаній, які й наразі, незважа-

ючи на низку проблем, що виникли під час світової економічної кризи, мають непогані перспективи в глобальній економіці.

По-друге, в галузі домінує сучасний амбітний менеджмент, здатний не тільки наслідувати світові правила бізнесу в сфері фінансів, стандартів якості, маркетингу, транспортування, інформації, але й конкурувати з провідними світовими компаніями.

По-третє, оптимальні обсяги випуску металопродукції й надалі перевищуватимуть поточні внутрішні потреби, що об'єктивно буде сприяти пошуку нових товарних ніш за кордоном, в якості яких в параграфі 3.1 даної роботи визначено ринки країн Близького Сходу та Північної Африки. Крім того, істотні валютні накопичення, отримані протягом 2000-х років на зовнішніх ринках, активно інвестувалися в зарубіжні проекти.

Досвід розміщення виробництв за кордоном та утворення на території інших країн власності у вигляді філіалів або дочірніх компаній, крім того, дозволяє долати протекціоністські бар'єри. При цьому транснаціоналізація українського бізнесу є стимулом для залучення іноземних інвестицій, хоча б тому, що набуття найпотужнішими металургійними компаніями України статусу ТНК утворить принципово нову економічну, правову та іміджеву атмосферу, що допоможе підвищити рівень довіри до українського бізнесу загалом та усунути більшість звинувачень в позаконному характері його менеджменту.

В той же час події останніх років висвітлили нагальну необхідність втручання держави в економічні процеси шляхом впровадження промислової та структурної політики, як важливого чинника підвищення міжнародної конкурентоспроможності металургійного виробництва. Особливої актуальності взаємодія між державними органами та бізнесом набуває в світлі останньої світової кризи, що негативно позначилася, насамперед, на реальному секторі економіки, а чорна металургія в результаті скорочення зовнішнього попиту та відсутності внутрішнього опинилася однією з найбільш постраждалих галузей (так, в грудні 2008 року було зупинено основні виробничі агрегати, а спад місячного виробництва сягнув 50%). Металургійні компанії стали лідерами за масштабами те-

рмінових кредитних боргів, це спонукало до ревізії інвестиційних проектів з перспективою їх консервації чи відкладення терміну їх виконання на більш пізні періоди.

В цих умовах найбільшої актуальності набувають наступні напрями державного регулювання чорної металургії:

фінансова підтримка виробників та споживачів металопродукції, особливо для компаній, що зітнулися з проблемою короткострокової нестачі ліквідності у зв'язку з падінням цін;

координація металургійного виробництва з суміжними галузями економіки (паливно-енергетичний комплекс, залізничний транспорт, машинобудування та будівництво) з використанням методу міжгалузевого балансу (параграф 3.2 роботи);

розвиток НДДКР та координація інноваційної політики в комплексі з виробництвом конструкційних матеріалів;

підтримка попиту шляхом розвитку внутрішнього ринку, яка може виражатися у спільному фінансуванні великих державних інфраструктурних проектів, протекціоністських заходах щодо захисту внутрішнього ринку від іноземного демпінгу, регулюванні цін і тарифів природних монополій;

підтримка і захист українських компаній на зовнішніх ринках, а також забезпечення сприятливих умов імпорту сучасного обладнання для модернізації українських підприємств;

підготовка професійних кадрів, в тому числі працевлаштування та перекваліфікація надлишкової робочої сили;

встановлення та затвердження нових технічних регламентів (стандартів) на продукцію та послуги галузі;

регулювання екологічного стану виробництва.

Більш системно модель державно-приватного партнерства представлено на рисунку 3.19.

Рис. 3.19. Структурна схема диверсифікації металургійної галузі України в контексті державно-приватного партнерства

Посткризовий період дозволить реально оцінити стан металургійного комплексу та скоригувати стратегію його розвитку. Діалог уряду та бізнесу має стати основою для розробки стратегічної програми економічного розвитку країни, яка дозволить змоделювати структуру української промисловості в перспективі та визначити в ній місце металургійного комплексу.

Висновки до розділу 3

На основі аналізу структурних мегатенденцій розвитку світового ринку чорних металів встановлено, що протягом 2010-2020 років слід очікувати подальшого зростання виробництва чорних металів в розвинутих країнах більш повільними темпами (в середньому 1,2-2% на рік) та більш швидкими темпами в країнах, що розвиваються (від 4 до 12% на рік), а саме в країнах з ємними ринками – Індії, Китаю, Бразилії. Зростатиме також виробництво сировинних складових в країнах з невеликою ємністю внутрішнього ринку – Австралії, Канаді. Випереджальними темпами в порівнянні з нарощуванням внутрішнього виробництва зростатиме споживання металів в країнах Африки та Близького Сходу.

Розроблено алгоритм прогнозування середньосвітової ціни на сталеву продукцію, який містить схему процесу прогнозування середньосвітової ціни на сталеву продукцію та багатофакторну регресійну модель прогнозування середньосвітової ціни на сталеву продукцію. Застосування алгоритму дозволяє зробити висновки про майбутні зміни середньосвітової ціни, а також визначити вплив на неї факторів, включених до моделі. Новим підходом в розробці алгоритму прогнозування є посилення на експертні оцінки фахівців у галузі чорної металургії та їх поєднання з сучасними методами економіко-математичного моделювання.

Серед країн нетто-споживачів чорних металів визначено групу країн Близького та Середнього Сходу та Північної Африки, як найбільш перспективні ринки збуту для українського металопрокату за системою наступних критеріїв експортного пріоритету: дефіцит металопродукції в умовах сталого зростання споживання (об'єктивне переважання попиту над пропозицією, що створить позитивні умови для імпорту); позитивне сальдо зовнішньої торгівлі країни призначення (за таких умов уряд скоріше не проводитиме активну обмежувальну політику щодо імпорту); низький коефіцієнт монетизації економіки (за умов обмеженої пропозиції національної валюти на внутрішньому ринку її вартість буде нижчою, а отже доходи іноземних імпортерів матимуть більшу вартість).

Запропоновано підходи щодо використання методу міжгалузевого балансу з метою здійснення порівняльного аналізу вартісних складових конкуренто-

спроможності продукції чорної металургії національного та закордонних виробництв. Побудована на основі таблиць „витрати-випуск” модель з використанням інструментарію теорії чутливості, дозволяє аналізувати вплив окремих складових витрат на собівартість металопродукції. В результаті апробації запропонованого методу визначено, що собівартість кінцевої металопродукції є визначальним чинником міжнародної конкурентоспроможності компаній.

Систематизовано напрями диверсифікації стратегічних цілей металургійних компаній світу та інструменти їх реалізації, на основі чого розроблено структурну схему державно-приватного партнерства в сфері технологічної, продуктової та корпоративної диверсифікації металургійної галузі та окреслено наступні напрями державного регулювання чорної металургії: фінансова підтримка виробників та споживачів металопродукції, координація металургійного виробництва з суміжними галузями економіки, розвиток НДДКР та координація інноваційної політики в комплексі з виробництва конструкційних матеріалів, підтримка попиту шляхом розвитку внутрішнього ринку, підтримка і захист українських компаній на зовнішніх ринках, встановлення та затвердження нових технічних регламентів (стандартів) на продукцію та послуги галузі, регулювання екологічного стану виробництва тощо.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження вирішено важливу наукову задачу удосконалення теоретичних і організаційно-економічних основ розвитку міжнародної економічної діяльності країни на світовому ринку чорних металів в умовах його глобалізації та зроблено такі висновки.

1. В результаті аналізу теоретичних основ глобалізації визначено, що глобалізація є складним процесом утворення взаємозв'язків у світовій економіці та являє собою вищий, але не кінцевий ступінь інтернаціоналізації, коли міжнародна економічна інтеграція досягає масштабів побудови глобального ринку, в умовах якого спостерігається втрата національного економічного суверенітету, коли цінові імпульси є загальними для всієї світової економіки та домінують над локальними ціновими імпульсами. Розроблено методологічну схему аналізу поняття глобалізації та його зіставлення з процесом інтернаціоналізації в діалектичній системі двох пар протилежних категорій «локальний ринок – глобальний ринки» та «політика економічного ізоляціонізму - міжнародна економічна інтеграція», в якій поряд з відносинами антагонізму всередині кожної пари існують відносини еквівалентності між відповідними елементами різних пар, тобто локальні ринки - політика ізоляціонізму, глобальний ринок - міжнародна економічна інтеграція. Поняття глобалізації одночасно вбирає в себе зазначені групи понять.

2. Теоретично обґрунтовано, що надлишок природних ресурсів в умовах підпорядкування глобальному попиту може як гальмувати економічний розвиток країни, тому що надлишок доходу від сировини не стимулює пошуку альтернатив, так і ефективно і конкурентоспроможне господарство може будуватися і за сировинним вектором міжнародної спеціалізації. Узагальнено позитивний досвід країн, багатих мінерально-сировинними ресурсами, який показує, що для підвищення конкурентоспроможності та відходу від «голландської хвороби» ключову роль відіграє характер економічної політики, яка носить контрциклічний консервативний характер, спрямовується на згладжування державних витрат та сприяє накопиченню значних валютних резервів, які використовувалися для здійснення конкурентної політики обмінних курсів і підтримки ефекту девальвації національної валюти. Негативний досвід країн, багатих мінерально-сировинними ресурсами свідчить про неефективність проциклічної економічної політики, коли доходи від видобутку сировини спрямовуються на фінансування розбухлого державного сектора.

3. Установлено, що ефективність реалізації економічної політики країни, основу спеціалізації якої утворює сектор виробництва сировини і напівфабрикатів, визначається через формування сталих процесів міжнародної економічної діяльності країни, основні складові якої – торгівля, інвестиції, трудова міграція та рух технологій, - набувають відповідних рис в залежності від характеру і масштабів залучення матеріально-сировинного сектору до внутрішніх процесів економічного відтворення та його інтеграції до світової економіки. На основі систематизації складових міжнародної економічної діяльності розроблено трансмісійний механізм впливу зовнішньої торгівлі на рівень економічного розвитку країни, який дозволяє визначити характер впливу зовнішньої торгівлі товарами різного ступеня переробки на економічний розвиток та формування експортної спеціалізації та систематизовано галузеві напрями участі країн в системі міжнародного інвестування в залежності від вектору дії трансмісійного механізму впливу зовнішньої торгівлі на економічний розвиток, при цьому доведено, що трансфери технологій за напрямками та якістю повністю повторюють міжнародний рух капіталу.

4. В результаті дослідження динаміки ресурсного і виробничого потенціалу світового ринку чорних металів визначено основні тенденції його розвитку: загострення конкуренції на світовому ринку готової сталевих продукції, що посилюється за рахунок розширення світової пропозиції; посилення процесів консолідації й транснаціоналізації у світовій чорній металургії; збільшення державного втручання в регулювання торгівлі металопродукцією.

5. Трансформація структури світового ринку відбувається під впливом таких чинників:

по-перше, залучення до світового ринку сировинних ресурсів країн, що розвиваються та перенесення металургійного виробництва в країни, що розвиваються, через близькість до основних районів видобутку високоякісної руди, зростання місцевого споживання, лояльність екологічних стандартів щодо металургійного виробництва та дешеву робочу силу;

по-друге, корпоративні стратегії найбільших металургійних компаній. Аналіз динаміки корпоративної структури ринку чорних металів свідчить про існування тенденції концентрації, але у порівнянні зі ступенем концентрації виробництва в інших ланках технологічного ланцюжку «сировина-метали-споживачі металів» цей показник для металургії є найнижчим, що вказує на наявність цінового тиску з боку постачальників та споживачів та призводить до загострення конкуренції та утворює об'єктивну основу для процесів подальшої консолідації в металургійній промисловості, які носять інтернаціональний характер;

по-третє, зміни у споживанні металопродукції в різних країнах в залежності від зростання добробуту та загального технологічного рівня національного виробництва: відбиттям цих процесів є зміна показника інтенсивності споживання сталі в залежності від рівня ВВП на душу населення.

6. В результаті дослідження ключових параметрів міжнародної економічної діяльності країн на світовому ринку чорних металів визначено, що Україна є одним з лідерів у світовому експорті продукції чорної металургії за фізичними обсягами, однак поступається іншим країнам-експортерам за вартісними показниками експорту, що є наслідком неефективної структури з низькою часткою готової сталевих продукції в українському експорті. Частка сталевих продукції складає близько 3 % в загальному обсязі світового експорту товарів та послуг. Серед країн нетто-експортерів Україна має найвищу частку чорних металів в експорті – 39%, що вказує на високий рівень залежності від кон'юнктури світового ринку чорних металів. Уразливість економіки України від кон'юнктурних коливань на світовому ринку чорних металів підтверджується синхронністю кривих приросту національного ВВП та світової ціни на сталь.

7. На основі розрахунку кореляційного зв'язку між темпами приросту світової ціни на сталеву продукцію та ВВП України визначено, що економіка України є найбільш залежною від глобальних процесів трансформації світового ринку чорних металів, оскільки металургійна галузь є структуроутворюючою в Україні. Застосування запропонованого алгоритму прогнозування середньосві-

тової ціни на сталеву продукцію дозволяє прогнозувати динаміку ВВП та пов'язані з ним параметри макроекономічного розвитку України.

8. Серед країн нетто-імпортерів чорних металів визначено групу країн Близького та Середнього Сходу та Північної Африки, як найбільш перспективні ринки збуту для українського металопрокату за системою наступних критеріїв експортного пріоритету: дефіцит металопродукції в умовах сталого зростання споживання створює об'єктивне переважання попиту над пропозицією, що є позитивною умовою для розширення імпорту; позитивне сальдо зовнішньої торгівлі країни призначення, за умов якого уряд не проводитиме активну обмежувальну політику щодо імпорту; низький коефіцієнт монетизації економіки, при якому за умов обмеженої пропозиції національної валюти на внутрішньому ринку її вартість буде нижчою, а доходи іноземних імпортерів матимуть більшу вартість.

9. Рекомендовано визначати конкурентні переваги українських металургійних підприємств на світовому ринку чорних металів за допомогою використання методу міжгалузевого балансу, який дозволяє здійснити порівняльний аналіз вартісних складових конкурентоспроможності продукції чорної металургії національного та зарубіжних виробництв. Побудована на основі таблиць „витрати-випуск” модель з використанням інструментарію теорії чутливості дає можливість аналізувати вплив окремих складових витрат на собівартість металопродукції. В результаті апробації запропонованого методу визначено, що собівартість кінцевої металопродукції є визначальним чинником міжнародної конкурентоспроможності компаній. Використання запропонованого підходу до моніторингу конкурентних позицій українських металовиробників в порівнянні з основними конкурентами дозволить виявляти та залучати невикористані резерви диверсифікації металургійної галузі з метою підвищення міжнародної конкурентоспроможності продукції чорної металургії України.

10. Систематизовано напрями диверсифікації стратегічних цілей металургійних компаній світу та інструменти їх реалізації, на основі чого розроблено структурну схему державно-приватного партнерства в сфері технологічної,

продуктової та корпоративної диверсифікації металургійної галузі та окреслено наступні напрями державного регулювання чорної металургії: фінансова підтримка виробників та споживачів металопродукції, координація металургійного виробництва з суміжними галузями економіки, розвиток НДДКР та координація інноваційної політики в комплексі з виробництва конструкційних матеріалів, підтримка попиту шляхом розвитку внутрішнього ринку, підтримка і захист українських компаній на зовнішніх ринках, встановлення та затвердження нових технічних регламентів (стандартів) на продукцію та послуги галузі, регулювання екологічного стану виробництва тощо.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А.1. Структура експорту продукції чорної металургії України у 2008 р. [102, с.31]

Продукція	Експорт 2008, млн. дол. США	Експорт 2007, млн. дол. США	Частка 2008,%	Частка 2007,%	Структурні зміни, %
Чавун	216	300	1,90	2,81	-0,91
Феросплави	717	791	6,29	7,40	-7,40
Металобрухт	258,05	477,93	2,26	4,47	-2,21
Напівфабрикати	3246	3115	28,48	29,16	-0,68
Плоский прокат	4479	3641	39,30	34,08	5,22
Сортовий прокат	2482	2358	21,78	22,07	-0,30
Загалом	11398,05	10682,93			

Таблиця А2. Виробництво сталі безперервним методом розливання в 2004-2006 р. [38]

	Million metric tons (mmt)			% crude steel output		
	2004	2005	2006	2004	2005	2006
Австрія	6.3	6.8	6.8	96.0	96.2	95.9
Бельгія	11.7	10.4	11.6	99.8	100.0	100.0
Чехія	6.3	5.5	6.1	90.1	88.8	89.6
Фінляндія	4.8	4.7	5.0	99.5	99.5	99.5
Франція	20.0	18.7	19.0	96.1	95.8	95.6
Німеччина	44.9	42.9	45.5	96.8	96.4	96.3
Угорщина	2.0	2.0	2.1	99.9	99.9	99.8
Італія	27.4	28.1	30.2	95.9	95.6	95.5
Люксембург	2.7	2.2	2.8	100.0	100.0	100.0
Нідерланди	6.7	6.8	6.2	98.0	98.0	97.5
Польща	8.2	7.0	8.2	77.1	84.2	82.4
Словакія	4.4	4.5	5.1	99.7	99.7	99.8
Іспанія	17.3	17.5	18.3	98.0	98.0	99.4
Швеція	5.3	5.1	4.8	88.8	88.9	87.4
Велика Британія	13.4	12.9	13.7	97.2	97.8	98.4
Інші країни ЄС	3.9	4.1	4.3	98.3	97.0	97.1

Продовження таблиці А2.

Румунія	4.9	5.4	5.5	81.1	85.3	87.0
Туреччина	20.5	21.0	23.3	100.0	100.0	100.0
Росія	35.6	35.7	38.1	54.3	54.0	53.8
Україна	17.3	17.3	18.3	44.6	44.8	44.7
Інші країни СНД	3.9	4.5	4.6	40.7	50.0	51.1
Канада	16.1	15.1	15.2	98.5	98.8	98.8
Мексика	16.1	15.9	16.0	96.2	98.0	98.0
США	96.9	91.9	95.3	97.2	96.8	96.7
НАФТА	129.1	122.9	126.5	97.2	97.2	97.1
Аргентина	5.0	5.3	5.5	98.3	98.5	98.5
Бразилія	30.5	29.2	28.5	92.7	92.4	92.3
Венесуела	4.6	4.9	4.9	100.0	100.0	100.0
Єгипет	4.7	5.5	5.9	97.9	98.2	97.5
ПАР	9.4	9.4	9.6	98.7	98.5	98.4
Іран	8.7	9.4	9.8	100.0	100.0	100.0
Саудівська Аравія	3.9	4.2	4.0	100.0	100.0	100.0
Середній Схід	14.0	14.9	15.1	100.0	100.0	100.0
Китай	263.5	334.3	400.7	94.0	94.0	94.8
Індія	21.5	25.1	29.0	65.9	61.4	65.9
Японія	110.2	109.9	113.6	97.8	97.7	97.7
Південна Корея	46.7	46.9	47.5	98.3	98.1	98.0
Тайвань	19.5	18.9	20.0	99.6	99.6	99.1
Інші країни Азії	14.9	15.2	15.7	100.0	100.0	100.0
Австралія	7.4	7.7	7.8	99.2	99.3	99.3
Нова Зеландія	0.9	0.9	0.8	100.0	100.0	100.0
Світ	957.4	1,022.8	1,121.2	90.0	90.0	90.5

ДОДАТОК Б

Питома вага різних способів виплавки сталі в загальному виробництві в розрізі країн (1950-2008 р.), %

Країна	Виплавка сталі(спосіб)	Питома вага, %						
		1950	1960	1970	1980	1990	2001	2008
СРСР/ Україна	мартенівська	89,9	84,4	72,5	60,2	53,4	26,3	33,8
	бесемерівська	3,8	2,9	1,1	0,5	-	-	-
	електросталь	6,3	8,9	9,2	10,8	14,9	15,0	9,8
	конвертерна	-	3,8	17,2	28,5	31,7	58,7	56,4
США	мартенівська	89,1	87,0	36,6	11,7	3,6	-	-
	бесемерівська	4,6	1,2	-	-	-	-	-
	електросталь	6,3	8,4	15,2	27,9	37,3	47,4	56,9
	конвертерна	-	3,4	148,2	60,5	59,1	52,6	43,1
Японія	мартенівська		67,9	4,2	-	-	-	-
	електросталь		20,2	16,7	24,4	31,4	27,6	26,0
	конвертерна		11,9	79,1	75,6	68,6	72,4	74,0
ФРН -	мартенівська	55,2	47,2	26,3	6,6	4,4	-	-
	бесемерівська	0,7	0,2	-	-	-	-	-
	електросталь	2,5	6,4	9,8	14,8	20,1	29,3	31,1
	томасівська	46,1	43,6	8,1	-	-	-	-
	конвертерна	-	2,6	55,8	78,6	75,5	70,7	68,9

ДОДАТОК Г

Товарна структура світового експорту сталеві продукції у 1998-2007 роках(млн.т.)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Напівфабрикати (Ingots and semi-finished material)	35,0	44,9	48,1	47,3	50,5	51,0	58,9	59,5	62,5	62,4
Рейки (Railway track material)	2,6	2,8	2,1	2,5	2,5	2,7	2,4	2,4	2,6	3,1
Куточок, швелер (Angles, shapes and sections)	17,3	16,1	18,5	17,8	17,1	17,7	19,4	18,5	21,0	26,3
Арматури (Concrete re-inforcing bars)	10,4	11,0	11,1	13,2	13,0	14,8	15,9	17,9	18,0	21,1
Гарячекатаний сортовий прокат і прутки (Bars and rods, hot-rolled)	10,2	8,7	9,0	9,3	8,5	9,1	9,9	10,2	11,8	15,1
Катанка (Wire rod)	14,5	15,5	16,8	16,3	17,6	17,9	20,6	19,8	23,0	22,8
Проволока (Drawn wire)	4,2	4,4	4,2	4,2	4,5	4,9	5,5	5,4	6,1	6,8
Інший сортовий прокат (Other bars and rods)	3,2	3,1	3,6	3,8	3,6	3,9	4,8	4,9	5,7	6,5
Гарячекатана рулонна сталь (Hot-rolled strip)	2,6	2,7	3,1	3,4	3,4	3,2	3,2	3,3	4,1	4,6
Холоднокатана рулонна сталь (Cold-rolled strip)	2,9	3,0	3,5	3,2	3,4	3,6	4,5	4,5	4,9	5,1
Гарячекатаний лист (Hot-rolled sheets and coils)	44,1	45,8	49,1	43,7	49,0	50,0	54,9	53,3	62,9	62,0
Товстий аркуш (Plates)	17,0	15,8	17,0	17,7	18,2	20,6	24,1	26,2	31,7	37,8
Холоднокатаний лист (Cold-rolled sheets and coils)	25,9	26,9	29,1	26,9	28,4	29,8	31,2	29,9	32,9	29,9
Електротехнічна сталь (Electrical sheet and strip)	2,0	2,1	2,6	2,6	2,7	3,4	3,7	3,7	3,8	4,1
Tinmill products	-	-	-	6,0	6,2	6,4	6,5	6,0	6,0	6,3
Оцинкований лист (Galvanised sheet)	17,9	19,1	21,9	20,5	23,1	24,3	26,8	25,6	30,4	32,1
Інший листовий прокат з покриттям (Other coated sheet)	5,5	5,4	6,4	6,1	6,7	6,8	7,4	7,3	8,6	9,7
Сталеві труби й фітинги (Steel tubes and fittings)	21,8	18,8	21,5	23,8	24,5	23,8	28,2	31,0	36,7	33,9
Колеса й осі (Wheels (forged and rolled) and axles)	0,3	0,7	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5	0,2
Злитки (Castings)	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6	0,9	0,9	0,9	1,1
Сляби (Forgings)	0,4	0,4	1,5	0,8	0,8	0,8	1,1	1,0	1,1	1,3
Усього (Total)	243,8	253,8	276,4	270,0	284,5	295,7	330,0	331,9	375,4	392,1

ДОДАТОК Д

*** Протокол множинної лінійної регресії***

Залежна змінна **Y - price**Функція $Y = +0.190 + 0.512 * ruda + 0.434 * koks + 0.152 * proiz - 0.301 * potr$

Характеристики залишків

Середнє значення..... 0.000
 Оцінка дисперсії..... 0.011
 Середній модуль залишків..... 0.071
 Відносна помилка апроксимації... 2.6
 Критерій Дарбіна-Уотсона..... 3.179
 Коефіцієнт детермінації..... 0.937
 F - значення (n1 = 4, n2 = 11)... 13.25

*** Криві зростання ***

Залежна змінна **Y - ruda**

Функція

Сума квадратів помилок

1	+1.349 -0.017*X	0.037
2	+1.328 -0.010*X -0.000*X*X	0.036
3	+1.167 +0.193/X	0.098
4	1./(+0.735 +0.012*X)	0.039
5	1./(+0.841 -0.238*exp(-X))	0.116
6	(+1.355)*exp(-0.014*X)	0.038
7	+1.374 -0.086*ln(X)	0.061

Обрана функція 2

Характеристики залишків

Середнє значення..... 0.000
 Оцінка дисперсії..... 0.002
 Середній модуль залишків..... 0.039
 Відносна помилка апроксимації... 0.032
 Критерій Дарбіна-Уотсона..... 1.385
 Коефіцієнт детермінації..... 0.722
 F - значення (n1 = 2, n2 = 13)... 16.844

Прогноз	Нижня межа	Верхня межа
1.047054	0.561502	1.532606
1.023294	0.537389	1.509199
0.998732	0.512474	1.484990
0.973368	0.486758	1.459979
0.947203	0.460240	1.434165

*** Криві зростання ***

Залежна змінна **Y - koks**

Функція

Сума квадратів помилок

1	+1.097 +0.000*X	0.008
2	+1.089 +0.003*X -0.000*X*X	0.007
3	+1.098 -0.004/X	0.008
4	1./(+0.912 -0.000*X)	0.008
5	1./(+0.911 +0.004*exp(-X))	0.008
6	(+1.097)*exp(+0.000*X)	0.008
7	+1.096 +0.001*ln(X)	0.008

Обрана функція 2

Характеристики залишків

Середнє значення..... 0.000
 Оцінка дисперсії..... 0.001
 Середній модуль залишків..... 0.013
 Відносна помилка апроксимації... 0.013
 Критерій Дарбіна-Уотсона..... 2.057
 Коефіцієнт детермінації..... 0.419
 F - значення (n1 = 2, n2 = 13)... 4,35

Прогноз	Нижня межа	Верхня межа
1.089357	0.909879	1.268836
1.086425	0.906816	1.266034
1.083163	0.903424	1.262903
1.079573	0.899703	1.259442
1.075653	0.895654	1.255653

*** Криві зростання ***

Залежна змінна Y - **proizvodstvo**

Функція	Сума квадратів помилок
1 $+1.059 - 0.003 * X$	0.059
2 $+1.128 - 0.026 * X + 0.001 * X * X$	0.049
3 $+1.010 + 0.103 / X$	0.054
4 $1. / (+0.948 + 0.003 * X)$	0.060
5 $1. / (+0.982 - 0.241 * \exp(-X))$	0.055
6 $(+1.057) * \exp(-0.003 * X)$	0.059
7 $+1.087 - 0.029 * \ln(X)$	0.055

Обрана функція 2

Характеристики залишків

Середнє значення.....	0.000
Оцінка дисперсії.....	0.003
Середній модуль залишків.....	0.041
Відносна помилка апроксимації...	0.040
Критерій Дарбіна-Уотсона.....	2.722
Коефіцієнт детермінації.....	0.621
F - значення ($n_1 = 2, n_2 = 13$)...	6.844

Прогноз	Нижня межа	Верхня межа
1.071643	0.608634	1.534652
1.092488	0.629142	1.555834
1.116015	0.652333	1.579697
1.142224	0.678206	1.606242
1.171115	0.706761	1.635469

*** Криві зростання ***

Залежна змінна Y - **potreblenie**

Функція	Сума квадратів помилок
1 $+1.064 - 0.004 * X$	0.027
2 $+1.147 - 0.031 * X + 0.002 * X * X$	0.012
3 $+1.007 + 0.116 / X$	0.020
4 $1. / (+0.943 + 0.003 * X)$	0.027
5 $1. / (+0.981 - 0.255 * \exp(-X))$	0.021
6 $(+1.062) * \exp(-0.004 * X)$	0.027
7 $+1.096 - 0.034 * \ln(X)$	0.021

Обрана функція 2

Характеристики залишків

Середнє значення.....	0.000
Оцінка дисперсії.....	0.001
Середній модуль залишків.....	0.021
Відносна помилка апроксимації...	0.020
Критерій Дарбіна-Уотсона.....	2.038
Коефіцієнт детермінації.....	0.631
F - значення ($n_1 = 2, n_2 = 13$)...	11.111

Прогноз	Нижня межа	Верхня межа
1.081607	0.794737	1.368478
1.107028	0.819949	1.394107
1.135698	0.848410	1.422985
1.167617	0.880121	1.455112
1.202785	0.915082	1.490489

Додаток Е

**Ресурсні засади функціонування вертикальної інтеграції
металургії України [76, с.99]**

Ресурсна база вертикальної інтеграції	Виробнича база вертикальної інтеграції	Фінансово-промислова група
ВАТ «Інгулецький ГЗК», імпорتنі потоки з Російської Федерації	ВАТ «Макіївський МК»	СМАРТ - ГРУП
ВАТ «Авдіївський коксохімічний завод» ВАТ «Краснодонвугілля», ВАТ «Північний гірничо-збагачувальний комбінат», ВАТ «Центральний гірничо-збагачувальний комбінат»	ВАТ «Єнакіївський МЗ»	СКМ
	СП ТОВ «Метален»	СКМ
	ВАТ «МК «Азовсталь»	СКМ
Внутрішній ринок сировини України, розробка власної сировинної бази	ВАТ «ММК «Ілліча»	СКМ
Потужності з видобутку та переробки вугілля (ВАТ «Ясинівський КХЗ», шахта «Червоноармійська – Західна»)	ВАТ «Донецький МЗ»	ДОНЕЦЬК-СТАЛЬ
Внутрішній ринок сировини України	ЗАТ ММЗ «Істіл (Україна)»	МЕТАЛЗЮКРАЙН
Внутрішній ринок сировини України	ВАТ «Костянтинівський МЗ»	–
Внутрішній ринок сировини України та власні потужності («Алчевський КХЗ»)	ВАТ «Дніпропетровський МК ім. Дзержинського»	ІСД
Внутрішній ринок сировини України («Алчевський КХЗ»)	ВАТ «Алчевський МЗ»	ІСД
Внутрішній ринок сировини України	ВАТ КГМК «Криворіжсталь»	МІТТАЛ СТІЛ
Внутрішній ринок сировини України (Стаханівський та Запорізький заводи феросплавів, ВАТ «Орджонікідзівське РУ»)	ВАТ «ДМЗ ім. Петровського»	ПРИВАТ ГРУП
Внутрішній ринок сировини України	ВАТ «Запоріжсталь»	ПРИВАТНІ ІНВЕСТИТОРИ
Внутрішній ринок сировини України	ВАТ «ДМПЗ»	ПРИВАТНІ ІНВЕСТИТОРИ
Внутрішній ринок сировини України	ВАТ «Дніпроспецсталь»	ПРИВАТНІ ІНВЕСТИТОРИ

Список використаних джерел

1. Адно Ю. Модернизация и диверсификация металлургической отрасли России / [Отв. ред. В.Б. Кондратьев, Ю.Л. Адно].// Минерально-сырьевые ресурсы и экономическое развитие. Сборник научных трудов. – М.: ИМЭМО РАН, 2010. – С. 167-184.
2. Адно Ю. Металлургия: новые тенденции глобального развития / [Отв. ред. С.В. Чебанов].// Мировой кризис: угрозы для России. Материалы совместного заседания Ученого совета ИМЭМО РАН и правления ИНСОП 10.12.2009. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – С. 153-163.
3. Алаев Э.Б. Кризис в мировой металлургической промышленности / [Отв. ред. С.В. Чебанов].// Мировой кризис: угрозы для России. Материалы совместного заседания Ученого совета ИМЭМО РАН и правления ИНСОП 10.12.2009. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – С. 112-121.
4. Амиров В.Б. Австралия: роль сырьевого сектора в диверсификации экономики / [Отв. ред. В.Б. Кондратьев, Ю.Л. Адно].// Минерально-сырьевые ресурсы и экономическое развитие. Сборник научных трудов. – М.: ИМЭМО РАН, 2010. – С. 109-124.
5. Аналионис Г.П. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации. / Г.П. Аналионис, Н.А. Зотова – М.: Междунар. отношения, 2005. – 676 с.
6. Арыстанбекова П. Глобализация. Объективная логика и новые вызовы / П. Арыстанбекова // Международная жизнь – 2004. - № 4. – С. 54-65.
7. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. [2-е изд., испр. и доп.] / Пер. с англ.; под ред. д-ра эконом. наук В.Л. Иноземцева.– М., 1999. С. 18.
8. Бергер Я.М. Экономическая стратегия Китая / Я.М. Бергер. – М.: ИД «Форум», 2009. – 560 с.
9. Березна А.В. Российские международные компании – новые игроки глобальной экономики / А.В. Березна. – М.: ДЕЛОЙТ, 2008. – С.

10. Білорус О. Цивілізаційні межі атлантичної глобалізації та проблеми інтелектуалізації розвитку / О.Г.Білорус. // Економічний часопис-XXI. – 2005. – № 1–2. – С. 10–12.
11. Білорус О.Г. Розвиток процесів глобалізації в постіндустріальну епоху / О.Г.Білорус, В.І. Власов – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 54 с.
12. Бузько И.Р. Проблемы и перспективы формирования инновационно-инвестиционной модели развития экономики Украины /И.Р. Бузько // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. трудов. – Донецк: ДонНУ, 2007. – Ч. 2 – С. 476-480.
13. Вайцеккер Э., Ловинс Э.Б., Ловинс Л.Х. Фактор четыре: в два раза больше богатства из половины ресурсов. Новый доклад Римскому клуб / [Э. Вайцеккер, Э.Б. Ловинс, Л.Х. Ловинс.]; под ред. Г.А. Месяца - М.: Академия. - 2000. – 400 с.
14. Вебер А. Теория размещения промышленности / А. Вебер; [пер. с нем. Н. Морозова]; под ред. Н.Н. Барановского. – М.; Л.: Книга, 1926. - ____ с.
15. Витковский О.В. География промышленности зарубежных стран: учеб. пособие. / О.В. Витковский – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1997. – 116 с.
16. Вызовы украинской металлургии // <http://www.metaltorg.ru/analytics/black/>
17. Герст П. Сумніви в глобалізації / П. Герст, Г. Томпсон; [пер. з англ.]. – К.: К.І.С., 2002. – 306 с
18. Глобализация: мировое измерение / [под общ. ред. В.А. Михайлова, В.С. Буянова]. – М.: Книга и бизнес, 2004. – 308 с.
19. Глобальный кризис и проблемы обеспечения общественно-политической стабильности: опыт стран Запада и России: материалы конференции в ИМЭМО РАН, (20-21 апреля 2009 г.) / отв. редактор Н.В. Загладин. – М., ИМЭМО РАН, 2009 - 146 с.
20. Дані електронного ресурсу: <http://www.metallurgprom.com.ua>
21. Дані електронного ресурсу: <http://www.metaltorg.ru/analytics/publication>
22. Дані електронного ресурсу: <http://www.steelonthenet.com/regions.php>
23. Дані електронного ресурсу: <http://www.bac.uk/>

24. Державний комітет статистики України: [електронний ресурс] / режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
25. Дані електронного ресурсу: http://www.unctad.org/en/docs/ditc20081_en.pdf
26. Зимина Б.Н. Размещение производства в рыночной среде. / [сост. А.П. Горкин, Ю.Г. Липец.] – М.: Альма-М, 2003. - 298 с.
27. Зуев А. Глобализация: аспекты, о которых мало говорят / А.Зуев, Л. Мясникова // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 8. – С.54–60.
28. Инновационная экономика / [под ред. А.А. Дынкина и Н.И. Ивановой]. – М.: НАУКА, 2001. – 426 с.
29. Иноземцев В. Глобализация и неравенство: что – причина, что – следствие? / В.Л. Иноземцев // Россия в глобальной политике. – 2003. - № 1. – С.159.
30. Иноземцев В.Л. Вестернизация как глобализация и «глобализация» как американизация / Владислав Иноземцев // Вопросы философии. – 2004. - № 4. – с. 58-69.
31. Иноземцев В.Л. Постиндустриальное хозяйство и «постиндустриальное» общество (К проблеме социальных тенденций XXI века) / В.Л. Иноземцев // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 4-11.
32. Итоги финансово – экономической деятельности предприятий ГМК за 2005г. // Металлургический компас. Украина – Мир. – 2006. – №4. – С. 12-17.
33. Каплан Р. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Роберт Каплан, Д. Нортон. [2-е изд., испр. И доп.]; пер. с англ. – М.: Олимп-Бизнес, 2004. 567 с.
34. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 478 с.
35. Кизим Н.А. Концентрация и интеграция капитала. / Н.А. Кизим. – Х.: Бизнес Информ, 2000. – 104 с.
36. Кизим Н.А. Концентрация экономики и конкурентоспособность стран мира: Монография. / Н.А.Кизим, В.М. Горбатов. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2005. – 216 с.

37. Киреев А. П. Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства.: [учеб. Пособие для вузов]: Ч. 1 / А. П. Киреев. – М.: ИНФРА – М, 1999. – С. 30.
38. Коллонтай В. О неолиберальной модели глобализации / В. Коллонтай // Мировая экономика и международные отношения. - 1999. - № 10. – С. 3–13.
39. Кондратьев В.Б. Минерально-сырьевые ресурсы как фактор глобальной конкурентоспособности / [Отв. ред. Кондратьев В.Б., Адно Ю.Л.]. // Минерально-сырьевые ресурсы и экономическое развитие. [Сборник научных трудов]. – М.: ИМЭМО РАН, 2010. – С. 10-30.
40. Кислова Л.А. Аналіз впливу тенденцій розвитку світового ринку чорних металів на економіку України / Л.А. Кислова // Вісник Донецького університету. Серія В. Економіка і право – Донецьк: ДонНУ, 2007. – № 2 – С.141- 149.
41. Кислова Л.А. Вплив циклічності світового ринку чорних металів на міжнародну економічну діяльність України / Л.А. Кислова // Економіст. – Київ – 2009. - № 10. – С. 44- 47.
42. Кислова Л.А. Глобалізація як рушійна сила трансформації світових товарних ринків / Л.А. Кислова // Актуальні проблеми науки і освіти: XII підсумкова науково-практична конференція викладачів Маріупольського державного гуманітарного університету. – Маріуполь: МДГУ, 2010. – С. 101-103.
43. Кислова Л.А. Международная инвестиционная деятельность российских металлургических компаний / Л.А. Кислова // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. трудов. – Донецк: ДонНУ, 2010. – Ч. 2 – С. 408 – 411.
44. Кислова Л.А. Моделювання ефективної структури зовнішньої торгівлі України в умовах нестабільного світового попиту на чорні метали / Л.А. Кислова // Проблеми й перспективи розвитку співробітництва між країнами Південно-Східної Європи в рамках Чорноморського економічного співробітництва й ГУАМ. – Збірник наукових праць. – Севастополь-Донецьк: ДонНУ, РФ НІСД в м. Донецьку, 2009. – Т.1. – С.269 – 274.

45. Кислова Л.А. Перспективы развития украинской черной металлургии в условиях глобализации мирового рынка металлов / Л.А. Кислова // Вісник Хмельницького національного університету – Хмельницьк, 2009 – № 1 – С.182 – 188.
46. Кислова Л.А. Проблемы развития внешнеторговой деятельности ГМК Украины / Л.А. Кислова // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: Сборник научных трудов. – Донецк: ДонНУ, 2003. – Ч.1. – С.214 – 218.
47. Кислова Л.А. Стратегия повышения конкурентоспособности предприятий черной металлургии Украины / Л.А. Кислова // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: Сборник научных трудов. – Донецк: ДонНУ, 2004. – Ч.2. – С. 506 -509.
48. Кислова Л.А. Трансмиссионный механизм влияния внешнеэкономических связей на экономическое развитие / Л.А. Кислова // Науковий вісник національного гірничого університету – Дніпропетровськ, 2009 – №1 – С.89-96.
49. Конкурентоспособность в системе мирового хозяйства: пространственный анализ / [под ред. Н.С. Мироненко]. – М.: Пресс-Соло, 2000. - 414 с.
50. Лисин В.С. Стратегические ориентиры развития черной металлургии в современных условиях / В.С. Лисин. – М.: Экономика. – 2005. – 404 с.
51. Макаренко І.П., Копка п.М., Рогожин О.Г., Кузьменко В.Р. Національна інноваційна система України: проблеми і принципи побудови, За наук.ред. І.П. Макаренка. – К.: Інст. Пробл. Нац.. безпеки, Інт. Евол. Економ. – 560 с.
52. Макогон Ю.В. Роль держави в подоланні економічної кризи в Україні: стан й очікування // Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність: Матеріали VI (XVIII) Всеукр. наук.-прак. Конф., Київ, 11-12 березня 2010 р.: тези доповідей / [редкол.: В.Г. Герасимчук та ін..]- К.: НТУУ «КПІ», 2010.- с. 30.
53. Макогон Ю.В. Современные тенденции экспорта продукции горно-металлургического комплекса (на примере Украины и России) / И.Н. Майорова, Ю.В. Макогон // Економічний часопис. [Науковий журнал]. – 2000 – № 1. - С.10-12.

54. Максаковский В.П. Географическая картина мира. [в 2 т.] / В.П. Максаковский – 3-е изд., испр. – М.: Дрофа, 2008. - 480 с.
55. Мартинелли А. Рынки, правительства и глобальное управление / А. Мартинелли // Социологические исследования. – 2002. – № 12. – С. 3-14.
56. Медведев В.А. Глобализация экономики: тенденции и противоречия / В.А. Медведев // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 2. – С. 3–10.
57. Медведкин Т.С. Модели рыночной трансформации экономической системы государства в разрезе промышленной политики / Т. Медведкин // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов. Часть 3. Донецк: ДонНУ, 2009. - С. 1205- 1211.
58. Медведкін Т.С. Тенденції розвитку світового ринку чорних металів в умовах глобалізації світової економіки / Т. Медведкін, Е. Нестеренко // Вісник Донецького університету Серія В „Економіка і право”, Том 1 Донецьк: ДонНУ, 2009. - С.122-128.
59. Медведкін Т.С. Визначення конкурентних переваг національного металургійного комплексу на світових ринках / Т. Медведкін, Г. Соколов // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. Сборник научных трудов. Одеса-Донецк: ДонНУ, РФ НИСИ в г. Одесса- 2008. - С.390-395.
60. Международная экономическая деятельность: региональный аспект: [Монография] / [Под ред. Ф.В. Зиновьева, В.Е. Реутова.]. – Симферополь: Таврия, 2006. – 176 с.
61. Мир на рубеже тысячелетий (прогноз развития мировой экономики до 2015 г.) / [под ред. В.А. Мартынова и А.А. Дынкина.]. – М.: Новый век, 2001. – 592 с.
62. Мировая экономика: глобальные тенденции за 100 лет / [под ред. И. С. Королева]. – М.: Юристъ, 2003. – С. 252 -278.
63. Мировая экономика: прогноз до 2020 года / [под ред. А.А. Дынкина] // ИМЭМО РАН. – М.: Магистр, 2008. – 429 с.

64. Михайлушкин А. И. Международная экономика: учебник. / А. И. Михайлушкин – М.: Высш. Шк., 2002. – С. 18.
65. Міжнародні стратегії економічного розвитку / [За ред. Ю.Г. Козака, Ю.І. Єханурова, В.В. Ковалевського]. – К.: ЦНЛ, 2005. – 353 с.
66. Мосей Г. Влияние глобализации и регионализации на таможенную политику государства / Герард Мосей // Проблемы теории и практики управления. – 2003. – № 3. – С. 24-30.
67. Наше общее будущее. [Доклад международной комиссии по окружающей среде и развитию]. – М. – 2009. – С.50
68. Оболенский В.П. Внешнеэкономическая специализация России. Особенности эволюции и перспективы развития / В.П. Оболенский – М.: ВАВТ, 2009. – 128 с.
69. Омельченко В.Я. Логістична стратегія розвитку світової економіки в умовах глобалізації: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.00.02 / В.Я. Омельченко; Донецьк. Нац. ун-т. - Донецьк, 2009. - 39 с.
70. Омельченко В.Я., Омельченко А.П., Омельченко А.В. Механизм оптимизации цепей поставок в условиях кризиса// Проблемы й перспективи розвитку співробітництва між країнами Південно-Східної Європи в рамках Чорноморського економічного співробітництва й ГУАМ. – Збірник наукових праць. – Севастополь-Донецьк: ДонНУ, РФ НІСД в м. Донецьку, 2009. – Т.1. – С.558-561.
71. Орехова Т.В. Напрями формування стратегічного партнерства у відносинах між Україною та ТНК// Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. трудов. – Донецьк: ДонНУ, 2009. – Ч.1 – С. 117-124.
72. Орехова Т.В. Транснаціоналізація економічних систем в умовах глобалізації. Монографія / Т.В. Орехова – Донецьк: ДонНУ, 2007. – 322с.
73. Письмак В. Новые формы организации инновационного процесса / В. Письмак // Экономист. – 2003. – № 9. – С. 53 – 65
74. Полтерович В., Попов В., Тонис А. Механизмы «ресурсного проклятия» и экономическая политика / В. Полтерович, В. Попов, А. Тонис // Вопросы экономики – 2007. – № 6. – С.4-27.

75. Поляков В. В. Мировой рынок: вопросы прогнозирования. / В. В. Поляков – М.: КНОРУС, 2008. – 264 с.
76. Поляков В. В. Мировой рынок: вопросы прогнозирования: [учеб. Пособие]. / В. В. Поляков – М.: КНОРУС, 2004. – С.5.
77. Популярная экономическая энциклопедия / [Гл. ред. А.Д. Некипелов]. – М.: Большая российская энциклопедия, 2001. – 367с.
78. Поручник А.М. Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі: [Монографія] / Анатолій Михайлович Поручник. – К.: КНЕУ, 2008. – 352 с.
79. Поручник А.М. Глобальна економіка ХХІ століття: Людський вимір: [Монографія] / А.М. Поручник, Д.Г. Лук'яненко, А.М. Колот та ін.; за заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2008. – 420 с.
80. Поручник А.М. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія у 2 т. – Т.1 / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк та ін. [за заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника]. – К.: КНЕУ, 2006. – 816 с.
81. Поручник А.М. Пріоритетні напрями економічного розвитку України у ХХІ столітті / А.М. Поручник // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 102. – С.37 – 40.
82. Постиндустриальное общество и устойчивое развитие [Электронный ресурс]. / Н.П. Ващекин, М.А. Мунтян, А.Д. Урсул // Информационно-аналитический портал «Наследие». – Режим доступа: http://www.nasledie.ru/global/17_1/postobsh
83. Про проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України: Закон України № 934-ХІV від 14.07.1999 // <http://www.zakon.rada.gov.ua>
84. Ратленд П. Глобализация и посткоммунизм / П. Ратленд // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 4. – С. 15–18.
85. Ратленд П. Глобализация и циклическое развитие / П. Ратленд // Мировая экономика и международные отношения. – 2009. – № 7. – С. 12-20.

86. Ревинская И.А. Международная экономика и мировые рынки: [учеб. пособие]. / И. А. Ревинский – Новосибирск: Изд-во НГПУ, 1998. – С. 79.
87. Родионова И.А. Мировая экономика: индустриальный сектор. / И.А. Родионова – СПб.: Питер, 2005. – 496 с.
88. Родионова И.А. Промышленность мира: территориальные сдвиги во второй половине XX в. / И.А. Родионова – М.: Московский Лицей, 2002. - ____ с.
89. Рудное сырье для черной металлургии / <http://www.leader-m.ru> .
90. Самоопределение России: аналитический доклад [Электронный ресурс] / Г. Х. Шахназаров и др. – 2000. – Режим доступа: <http://www.uct.kiev.ua/~sofi/pf2/shakhn.htm> .
91. Седых А. М. Черная металлургия России на фоне мирового рынка. / А. М. Седых, О. В. Юзов, С. З. Афонии – 2-е изд., перераб. И доп. – М.: Экономика, 2003. – С. 25.
92. Сергеев П.А. Норвегия: диверсификация нефтегазового комплекса и проблемы управления природными ресурсами / [Отв. Ред. В.Б. Кондратьев, Ю.Л. Адно]. // Минерально-сырьевые ресурсы и экономическое развитие. [Сборник научных трудов]. – М.: ИМЭМО РАН, 2010. – С. 125-135.
93. Стиглиц Дж. Глобализация: тревожные тенденции. / Дж. Стиглиц; [пер с англ. И примеч. Г.Г. Пирогова]. – М.: Мысль, 2003. – 300 с.
94. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар / . / Дж. Стиглиц; [пер. А. Іщенко]. – К.: Видавничий дім „КМ Академія”, 2003. – 252 с.
95. Стратегические ориентиры внешнеэкономических связей России в условиях глобализации / [отв. Ред. А.Н. Барковский]. – М.: НАУКА, 2005. – С.
96. Тоффлер О. Адаптивная корпорация. Новая постиндустриальная волна на Западе. / О. Тоффлер. – М.: «Akademia», 1999. – С. 458.
97. Факторы экономического роста в регионах РФ / С. Дробышевский [и др.]. – М., 2005. – 368 с.
98. Фетисов Г. Альтернативы сырьевой модели развития российской экономики / Г. Фетисов. // Российский экономический журнал – 2008. – № 1 – С. 14-22.
99. Фомичев В. И. Международная торговля: [учебник]. / В.И. Фомичев. – 2-е изд., перераб.и доп. – М.: ИНФРА-М, 2001. – С. 125.

100. Фомичева Н.В., Эзума Т.В. Сдвиги в размещении мирового производства в условиях нарушения мирового экономического равновесия в результате глобального кризиса «Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект» // Сборник научных трудов. – Донецк: ДонНУ, 2010. – С. 890-895.
101. Халеви́нская Е. Д. Мировая экономика и международные экономические отношения: [учебник]. / Е. Д. Халеви́нская – М.: Экономист, 2003. – С. 117.
102. Цивилизационная структура современного мира: [в 3 т.] / [Под ред. Ю.Н. Пахомова и Ю.В. Павленко.]. – К.: Наукова думка, 2006. – 687 с.
103. Чужиков В.І. Регіональний розвиток у європейському спільному економічному просторі (динамізація та структурні зміни): дис. ... доктора екон. наук: 08.05.01 / В.І. Чужиков. – К., 2003. – 410 с
104. Чухно А. Нова економічна політика (теоретико-методологічні засади) / А. Чухно // Економіка України. – 2005. – № 6. – С. 4–10.
105. Ширай В. И. Мировая экономика и международные экономические отношения: [учеб. пособие]. / В. И. Ширай – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2003. – С. 42-43.
106. Шишков Ю.В. Глобализация – враг или союзник развивающихся стран / Ю.В. Шишков // Мировая экономика и международные отношения – 2003. – №4. – С. 3–14.
107. Шишков Ю.В. Глобализация экономики – закономерный продукт индустриализации и информатизации социума / Ю.В. Шишков // Материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара Клуба ученых «Глобальный мир». Выпуск 8. – М.: Новый век, 2001. – С 11-19.
108. Эконометрика: [учебник] / И. И. Елисеева, С.В. Курышева, Т. В. Костеева и др.; под ред. И. И. Елисеевой. - 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2005. – С. 110-132.
109. Эльянов А.Я. Глобализация и догоняющее развитие / А.Я. Эльянов // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 1. – С.3–16.
110. Яковец Ю.В. История цивилизаций. / Ю.В. Яковец. – М.: Гуманитарный издательский центр «ВЛАДОС», 1997. - С. 294.

111. Aghion Ph. A Model of Growth through Creative Destruction / Ph. Aghion // *Econometrica*. – 60 (March), 1992. – pp. 323-351.
112. Amsden A. *Asia's Next Giant*. / A. Amsden – New York: Oxford University Press, 1989. – P 1128-1144..
113. Appadurai A. Disjuncture and difference in the global cultural economy / A. Appadurai // *Public Culture*. – 1990. – Vol. 2, № 2. – P. 1–24.
114. Arrow K. The Economic Amplifications of Learning by doing / K. Arrow // *Review of Economic Studies*. – 29 (June). – 1962. – pp. 155-173.
115. Asfaha S. National revenue funds: their efficacy for fiscal stability and intergenerational equity / S. Asfaha. // *International institute for sustainable development*. 2007.
116. Auty R. Resources based industrialization: [showing the oil in eight developing countries]. / R. Auty // *Clarendon press –Oxford UK*. – 511 p.
117. Azariadis C. threshold Externalities in Economic Development / C. Azariadis. // *Quarterly Journal of Economics*. – 1990. – 105 (May). – pp. 501-526.
118. Becker G. Human Capital, Fertility and Economic / G. Becker // *Journal of Political Economy*. – 1990. – 98 (October, Part 2) – pp. S12-S37.
119. Beblawy H. The renter state: nation, state and integration in the arab world. / H. Beblawy and G. Luciani (EDS.) – London: groom helm,1987. – 488 p.
120. Bienen H. Nigeria: from windfall gains to welfare losses? / [in A. Gelb. (Ed.)]. // *Oil windfalls: blessing or curse*. – New York: OXFORD UP, 1988. – 344 p.
121. Bleaney M. Explaining growth: A Contest Between Models / M. Bleaney // *Journal of Economic Growth*. – 2002. – №7. – pp. 43-56.
122. Boston consulting group review
123. Clemens M. A. A Tariff-Growth Paradox? Protection's Impact the World Around 1875-1997 / M. A. Clemens and I.G. Williamson // *National Bureau of Economic Research. Working Paper 8459*, 2001. – 156 p.
124. Crafts Nicholas. Globalization and Growth: an Historical Perspective / Nicholas Crafts. // *The World Economy* (27) – 2004. – № 1. – pp. 45-48.
125. Deaton A. International commodity prices, macroeconomic performance and politics in Sub-Saharan Africa / A. Deaton and R. Miller.// *Princeton studies in International finance*, 1995. – № 79. – 189 p.

126. Edison H. J. Capital Account Liberalization and Growth / H.J. Edison. // *The World Economy* (51) – 2009. – № 4. – pp. 37-50.
127. Edison H. J. Capital Account Liberalization Economic and Performance:: Survey and Synthesis / M. W. Klein // *National Bureau of Economic Research Working Paper* 9100. – 2002.
128. Fiani R. Increasing Returns, Non-Traded Inputs and Regional Development / R. Fiani // *Economic Journal*. – 1984. – P. 308-323.
129. Frankel J. Does Trade Cause Growth? / J. Frankel and O. Romer // *American Economic Review*, 89,- 1999. – pp. 379-399.
130. Gallup J.L. Geography and Economic Development / J.L. Gallup // *International Regional Science Review*. – 1999. – №22. – pp. 179-232.
131. Gelb A. Oil windfalls: blessing or curse? / A. Gelb. // Oxford university press – Oxford. UK, 1988. - 312 p
132. Gerschenkron A. Economic Backwardness in Historical Perspective. / A.Gerschenkron – Cambridge, Mass.: Belknap Press, 1962. – 528 p.
133. Ghose A. K. Global inequality and international trade / Ajit K. Ghose // *Cambridge Journal of Economics*. - 2004. - № 28. - pp. 229-252.
134. Global market / Macroeconomic situation/ 57th irepas meeting (9 – 11th September 2007), Warsaw José Ángel Rey Celsa Spain Commercial Director Celsa group, 2007. – 37 p/
135. Grossman G. Endogenous Innovation in the Theory of Growth / G.Grossman // *The Journal of Economic Perspectives*. – Yol. 8.- № 1. (Winter, 1994). - pp. 23-44.
136. Grossman G.M. Innovation and Growth in the Global Economy. / G.M.Grossman – Cambridge: MIT Press, 1991, ch. 3.
137. Grossman G.M. Innovation and Growth in the Global Economy. / G.M.Grossman – Cambridge: MIT Press, 1991, ch. 3.
138. Gylfason T. Natural resources, education and economic development / T. Gylfason // *European economic review* – 2001. – vol. 45. – pp 112-137..
139. Hall R.E. Why Do Some Countries Produce So Much More Output per Worker than others? / R.E. Hall // *Quarterly Journal of Economics*. – 1999. - №115. – pp. 83-116.

140. Hall R.E. Why Do Some Countries Produce So Much More Output per Worker than others? / R.E. Hall // Quarterly Journal of Economics. – 1999. - №115. – pp. 83-116.
141. Handbook of input-output table compilation and analysis. Studies in methods handbook of national accounting. – Series F, № 74. United Nations, New York, 1999. – 280 p.
142. Hannerz U. Notes on the global ecumene / U. Hannerz // Public Culture. – 1989. – Vol. 1, № 2. – P. 66–76.
143. Henderson J.V. Geography and Development / J.V. Henderson, Z. Shalizi and A.J. Venables // Journal of Economic Geography – 2001 – № 1 – P.81-106.
144. Hobsbawm E. The death of neo-liberalism / E. Hobsbawm // Marxism Today. – 1998. – Nov.-Dec. – P. 4–9.
145. Human Development Report 1999. United Nations Development Programme (UNDP) [Electronic resource]. – URL: http://hdr.undp.org/-reports/global/1999/en/pdf/hdr_1999_full.pdf.
146. International trade statistics 2006. WTO 2006. [Electronic resource]. – URL: <http://www.wto.org/english/rese/statis/its2006/its2006e.pdf>.
147. Keller W. Geografic Localization of International Technology Diffusion / Wolfgang Keller // The American Economic Review. – Vol. 92. – №. 1. (Mar., 2002). – pp. 120-142.
148. Krueger Anne O. Factor Endowments and Per Capita Income Differences Among Countries / Anne O. Krueger // Economic Journal. – 1968. - № 78 – pp. 641-659.
149. Krugman P. Globalization and the inequality of nations / Paul Krugman, Anthony J. // The Quarterly Journal of Economics. - Vol. CX (Nov., 1995), - issue 4. - pp. 857-880.
150. Krugman P. Increasing returns and economic reography / P. Krugman // Journal of Political Economy. – Vol. 99. - 1991. - pp. 483-499.
151. Krugman P. Scale Economies, Product Differentiation, and the Pattern of Trade. / P. Krugman // The American Economic Review, 1980. – Vol. 70, №. 5 – pp. 950-959.
152. Lam R. Political Dutch decease./ R. Lam and L. Wantchekon. // NYU working paper, 2003. – 240 p.

153. Larsen E. Escaping the resource curse and the Dutch disease? When and why Norway caught up with and forged ahead of its neighbors./ E. Larsen. // American journal of economics and sociology, 2006. – vol. 65. - ISSUE 3. – pp 67-81.
154. Lucas R. On the Mechanics of Economic Development / R. Lucas.// Journal of the Monetary Economics. – 1988. – 22 (July). – pp. 3-42.
155. Lucas R. E. Some Macroeconomics for the 21st Century / R. E. Lucas. // Journal of Economic Perspectives (14) – 2000. – № 1. – P. 159-178.
156. Maddison A. Growth and Integration in the World Economy / A. Maddison // Roots of Modernity. – Washington DC: the AEI Press, 2003. – 566 p.
157. Mahdavy H. Patterns and problems of economic development in rentier state: the case of iran. / [in M. Gook] // Studies in the economic history of the middle-east. – Oxford: Oxford university press, 1970. – 89 p.
158. Mankiw G. A Contribution to the Empires of Economic Growth / G. Mankiw // Quarterly Journal of Economics. – 1992. – 107 (May). – pp. 407-437.
159. McGrew A. A global society? / [S. Hall, D. Held and T. McGrew (eds.)]. // Modernity and its Futures – Cambridge: Polity Press, 1992. – P. 61–116.
160. Mineral Industry, 1930. Statistics (Technology and Trade during 1930). - N- Y., L., 1931. (UNDP) [Electronic resource]. – URL: [iu/library.full.pdf](#).
161. Mountford A. Trade Dynamics and Endogenous growth: An Overlapping Generation Analysis / Andrew Mountford // Economic, New Series. - Vol. 66. - №. 262. (May, 1999). – pp. 209-224.
162. Murphy K. Income distribution, Market Size, and Industrialization / K. Murphy // Quarterly Journal of Economics. – 1989. – 104 (August). – pp. 537-564.
163. Nordhaus W.D. The Optimal Rate and Direction of Technical Change / W.D. Nordhaus // In Karl Shell, ed. Essays on the Theory of the Optimal Economic Growth. – Cambridge, MIT Press, 1967. – pp. 53-66.
164. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. / D. North – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
165. Omaeh K. Growth and Integration in the World Economy / K. Omaeh // Roots of Modernity. – Washington DC: the AEI Press, 2006.

166. Phelps E. Models of Technical Progress and the Golden Rule of Research / E. Phelps // *Review of Economic Studies*. – 33 (April). – 1966 – pp.133-146.
167. Poteete A. Overlapping sectors: botswana's inoculation against Dutch disease? / A. Poteete and A. Gramajo. // *Global prosperity initiative working paper - Mercatus center, George Mason university, 2005. - № 56.*
168. Puga D. Agglomeration and Economic Development: import substitution vs. trade liberalization / Diego Puga, Anthony J. Venables // *The Economic Journal*. – Vol. 109. – №. 455. (Apr., 1999) – pp. 292-311.
169. Rebeo S. Long-run Policy Analysis and Long-Run Growth / Sergio Rebelo // *Journal of Political Economy*. – 1991. – 99 (June) – pp. 500-521.
170. Redding S. Economic Geography and International Inequality / S. Redding and A.J. Venables // *Centre for Economic Policy Research Discussion*. – 2000. – P. 2568.
171. Robertson R. Mapping the global condition, globalisation as the central concept / R. Robertson // M. Featherstong (ed.) *Global Culture*. – London: Sage, 1990. – P. 15–30.
172. Robinson J. Political foundations of the resource curse. / J. Robinson, T. Ragnar and Y. Thierry // *Journal of development economics*, 2006. – №79. – pp 76-89.
173. Rodriguez F. Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic's Guide to Cross-National Evidence. / F. Rodriguez, D. Rodrik – *NBER Working Paper*. – No. 7081. – April, 1999.
174. Rodrik D. Getting Interventions Right: How South Korea and Taiwan Grew Rich / D. Rodrik // *Economic Policy*. – 1995. – 20. – pp. 55-107.
175. Romer P.M. Endogenous technological changes / P.M. Romer // *Journal of Political Economy*. – (October, part 2), 1998. - pp. 71-102.
176. Romer P.M. Increasing Returns and Long-run Growth / P.M. Romer // *Journal of Political Economy*. - 1986 (October). - pp. 1002-1037.
177. Romer P.M. Increasing Returns and New Developments in the Theory of Growth / P. Romer. – *NBER Working paper*. - 1992.
178. Ross M. How can mineral rich states reduce inequality? / [in H. Macartan (ed)]. // *Escaping the resource curse* – New York: Columbia university press, 2003. – P 112-134.

179. Ross M. How can mineral rich states reduce inequality? / [in H. Macart an (ed)]. // Escaping the resource curse – New York: Columbia university press, 2003.
180. Sachs. Jeffrey. Economic Convergence and Economic Policies / Jeffrey Sachs. and Andrew Warner. – NBER, Working Paper 5039. – 1995.– 487 p.
181. Sachs J. Natural resources abundances and economic growth / J. Sachs, A. Warner – NBER, working paper 5398. – 1995.– 644 p.
182. Sala-I-Martin X. Addressing the natural resource curse: an illustration from niera./ X. Sala-I-Martin and A. Subramanian. // IMF WORKING PAPER, 2003. – № 03/139. – 198 p.
183. Study on Competitiveness of the European Steel Sector. - ECORYS Research and Consulting. - 2008. – 149 p.
184. Swan T.W. Economic Growth and Capital Accumulation / T.W. Swan. – Economic record, 32 (November). – 1956 – pp. 334-361.
185. Synthesis of four country case studies, the challenge of mineral weal using resource endowment to foster sustainable development. – WB.: UNCTAD, ICCM – 2006. – 168 p.
186. The McKinsey Global Institute World Economy observe (UNDP) [Electronic resource]. – URL: <http://www.mckinsey.2008.observe/pdf>.
187. UN Commodity Trade Statistics Database [Electronic resource]. – URL: <http://unstats.un.org/unsd/comtrade>.
188. Venables A.J. Geography and International Inaqualities: The Impact of New Tchnologies / A.J. Venables // in Annual World Bank Conference on Development Economics – 2001. – pp. wii-wxii.
189. Wade R. Goerning the Market. / R. Wade – Princeton, NJ: Princeton University Press, 1990. – 212 p.
190. Wallerstain I. Utopistics, or Historical Choices of the Twenty-First Century / I. Wallerstain. – N.Y.: New Press, 1998. – 93 p.
191. Weinthal E. Combating the resource curse: an al ternative solution to managing mineral weal th. / E. Weinthal and P. Luong // Perspectives on politics , 2006. – № 4, vol.1. – pp.128-140.

192. Williamson J. Globalization, Convergence, and History / Jeffrey G. Williamson // The Journal of Economic History. – Vol.56. –№2, 1996. – pp. 277-306.
193. Williamson J. Financial Markets Globalization and Crises / Jeffrey G. Williamson // The Journal of International Economics. – Vol.72. –№6, 2008. – pp. 77-116.
194. World Steel in Figures 2006 [Electronic resource]. / 2007. – 16 p. – URL: <http://www.worldsteel.org>
195. World Steel in Figures 2007 [Electronic resource]. / 2007. – 16 p. – URL: <http://www.worldsteel.org>.
196. World Steel in Figures 2008 [Electronic resource]. / 2007. – 16 p. – URL: <http://www.worldsteel.org>.
197. World Steel in Figures 2009 [Electronic resource]. / 2007. – 16 p. – URL: <http://www.worldsteel.org>
198. Yates J. The rentier state in Africa: oil rent Depf.: Ndency and neo- colonialism in republic of gabon. / J. Yates, J. Trentonn. // Africa world press, 1996.

УДК 339.166.2:669.1

ББК 65.428.532

Кислова Л.А. Міжнародна економічна діяльність країн в умовах глобалізації ринку чорних металів: монографія / Людмила Анатоліївна Кислова. – Маріуполь: МДУ, 2013. – 224 с.

Наукове видання
(українською мовою)

У монографії досліджено теоретико-методологічні основи міжнародної економічної діяльності в умовах глобалізації, висвітлено особливості умов міжнародної економічної діяльності країн на глобалізованому ринку чорних металів, визначено напрями інтеграції українського металургійного комплексу у глобальний ринок чорних металів.

Для наукових співробітників, керівників і фахівців господарюючих суб'єктів, зокрема, металургійних підприємств, викладачів та студентів вищих навчальних закладів та усіх, хто цікавиться проблемами розвитку ринку чорних металів у контексті міжнародної економічної діяльності та питаннями формування національної промислової політики.

© Л.А. Кислова, 2013

© МДУ, 2013

Підписано до друку 27.02.2013 р. Формат 29,7х42/4
Друк-Rizo. Гарнітура Times New Roman-14
Обсяг – 8,5 др. арк. Наклад 100 прим.
Замовлення №35

Маріупольський державний університет
Видавничо-поліграфічний центр
Адреса університету і видавництва:
м.Маріуполь, пр.Будівельників,129-а